

**TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE KENTSEL
MEKÂNIN BİÇİMLENİŞİ VE KARAKTER
OLUŞUMU; İZMİR ÖRNEĞİ**

SEDA SAKAR

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ŞEHİR ve BÖLGE PLANLAMA
ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MERSİN
TEMMUZ - 2016**

**TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE KENTSEL
MEKÂNIN BİÇİMLENİŞİ VE KARAKTER
OLUŞUMU; İZMİR ÖRNEĞİ**

SEDA SAKAR

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ŞEHİR ve BÖLGE PLANLAMA
ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Tolga ÜNLÜ**

**MERSİN
TEMMUZ – 2016**

Seda SAKAR tarafından Doç. Dr. Tolga ÜNLÜ danışmanlığında hazırlanan “Tarihi Kent Merkezlerinde Kentsel Mekânın Biçimlenişi ve Karakter Oluşumu; İzmir Örneği” başlıklı bu çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği/çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Tolga ÜNLÜ

Doç.Dr. Şebnem DÜNDAR

Yrd.Doç.Dr. Sinan BURAT

İmza

Yukarıdaki Jüri kararı Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../.....tarih ve/..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ayla ÇELİK
Enstitü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, çizelge ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE KENTSEL MEKÂNIN BİÇİMLENİŞİ VE KARAKTER OLUŞUMU; İZMİR ÖRNEĞİ

Seda SAKAR

ÖZ

İnsanlığın yerleşik hayata geçmesinden günümüze kadar olan dönemde kentler; farklı toplumlar, mekânsal müdahaleler ve yaklaşımlar nedeniyle dinamik yapılarını korumuşlardır. Antik kent yerleşmelerinin organik yapısı, ortaçağda surlarla çevrili kent, sanayi döneminde kent sınırlarının büyümesi ve küresel çağda fiziki sınırların ortadan kalkması, günümüz kentlerinin kaotik yapısı; oluşumları süresince kentlerin niteliklerini ortaya çıkarmıştır. Yazılı kaynaklarda kentlerin değişimine ait belgeler bulunması fakat bu belgelerin kentsel mekânın biçimlenişine dair sınırlı kaynaklar olması nedeniyle, bu değişimi algılamak ve takip etmek oldukça güçtür. Bir kentin hangi coğrafyada, nasıl bir konumda, ne büyüklükte, metropoliten olarak nasıl bir bağlamda yer aldığı; o kentin kültürel, ekonomik ve jeopolitik konumu açısından önem taşımaktadır. Fakat üst ölçekteki bağlam dışında kent; en temelde yaşam alanı özelliği taşımaktadır. Her kentin kendine özgü özellikleri vardır.

Bu çalışmada “*Bir yeri özgün kulan ve diğer yerlerden ayırmamızı sağlayan özellikler nelerdir?*” sorusuna cevap aranmaktadır. Bu bağlamda kentlerin özgünlüğünün, tarihsel süreklilik ile olan ilişkisi de göz önünde bulundurularak; fiziksel mekânı farklı dönemlerde analiz etmeye yarayan “*kentsel morfoloji*” tartışılacaktır. Fiziksel mekânın üst üste eklenmesi sonucu katmanlaşmanın ve tarihsellik hissinin gözlemlendiği alanlar olan “*tarihi kent merkezleri*”; İzmir – Kemeraltı özelinde çalışmanın örnek alanı olarak analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yerin Özgünlüğü, Kentsel Morfoloji, Karakter

Danışman: Doç. Dr. Tolga ÜNLÜ, Mersin Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı

FORMATION OF URBAN SPACE AND CHARACTER IN HISTORIC CITY CENTERS, SMYRNA (IZMIR) CASE STUDY

Seda SAKAR

ABSTRACT

From the beginning of sedentary life to the present day, the cities have preserved their dynamic structures based on different societies, spatial interventions and approaches. Organic landscape of ancient settlements, walled cities of medieval period, enlargement of city borders in industrial period, disappearance of city limits in global age, chaotic structure of present cities revealed their own qualities throughout their development. Due to the fact that there are some documents related to the formation of cities in written sources, and limited number of studies on the shaping of urban space it is quite difficult to feel and follow this change. The city's geography, location, size and development scale are important in terms of its cultural, economic and geopolitical position, basically, the city is considered as a living area of people. Nonetheless, each city has its own distinctive character.

This study tries to answer the main research question: *what are the characteristics that make a place unique and allow users to differentiate it from the other places?* In this context, “*urban morphology*” as a field of knowledge, used to analyze physical space in different periods, is taken into consideration to analyze the uniqueness of the cities with the relationship of historical continuity. *Historical city centers*, formed by the physical stratification of urban fabric and observed sense of historicity, will be analyzed in Izmir-Kemeraltı as a case study of thesis.

Key Words: Authenticity of Place, Urban Morphology, Character

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Tolga UNLU, Mersin University, Department of Urban and Regional Planning

TEŞEKKÜR

Elbette ki en büyük teşekkür bu çalışma süresince beni sabırla dinleyen, benzer soruları defalarca cevaplayan, kafam karıştığında toparlayan ve yol gösteren, kendisinden çok şey öğrendiğim, çalışma enerjisinden feyz aldığım değerli tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Tolga Ünlü'yedir. Ayrıca lisans ve lisansüstü eğitim hayatım boyunca bana emeği geçmiş değerli hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Kendi tecrübeleri ile desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, yeri bende her zaman ayrı ilk çalışma arkadaşım sevgili Gizem Özer'e; gerek tez çalışması gerek mesleki konularda yardımlarını esirgemeyen Serkan Gökçalp, Servet Karaca, Uğur Doğan ve Sara Belge'ye; değerli meslektaşlarım kadar pozitif enerjileri, iyimserlikleri ve bana duydukları sonsuz güven için çok sevgili Sade Gültekin, Sevinç Buğdayoğlu, İlknur Çöl ve Hazal Emiroğlu'na teşekkür ederim.

Ayakta durmayı öğreten kadın, sevgili anneannem Fatma Sakar ile kızları annem Ayşen Sakar ve teyzem Nigar Gökfakıgolu'na; canım babam Uğur Sakar'a; meslektaşım ve kız kardeşim Sevil Sakar'a minnet ve teşekkürlerimi sunarım...

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÇİZELGELER DİZİNİ	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1. KENTSEL KARAKTER OLUŞUMU.....	5
2.1.1. Karakterin Ele Alınış Biçimi: Öznel Yaklaşım	7
2.1.1.1. Kent İmgesi	9
2.1.1.2. Kent Yaşamı.....	13
2.1.1.3. Kent Görünümü	14
2.1.1.4. Kentin İlişkileri	16
2.1.1.5. Değerlendirme.....	17
2.1.2. Karakterin Ele Alınış Biçimi: Nesnel Yaklaşım.....	21
2.1.2.1. Kentsel Morfoloji ve Temel Yaklaşımlar	21
2.1.2.2. Morfogenetik Yöntem, Tarihsellik ve Karakter.....	23
2.2. KENTSEL MEKÂNDAN DEĞİŞİMİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	28
2.2.1. Gelişme Döngüleri.....	28
2.2.2. Karakter Bölgeleri	31
2.3. DEĞERLENDİRME	38
3. YÖNTEM	39
3.1. KENT-PLAN ÇÖZÜMLEMESİ.....	42
3.2. ÇALIŞMA ALANI SINIRLARININ BELİRLENMESİ.....	43
4. ALAN ÇALIŞMASI: İZMİR - KEMERALTI TARİHİ KENT MERKEZİNDE KENTSEL MEKÂNIN DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ VE KARAKTER BÖLGELERİ	55
4.1. ALANIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	55

4.1.1. İzmir.....	55
4.1.2. Kemeraltı	62
4.2. İZMİR – KEMERALTI PLANLAMA TARİHİ.....	67
4.3. İZMİR KEMERALTI TARİHİ KENT MERKEZİNDE KENTSEL MEKÂNIN DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ	74
4.3.1. Arşiv, Saha ve Sayısallaştırma Çalışmaları	75
4.3.2. Analiz Paftalarının Oluşturulması	81
4.3.3. Çözümleme	82
4.3.3.1. Parsel Örüntüsü	89
4.3.3.2. Bina Örüntüsü	103
4.3.3.3. Arazi Kullanım Durumu	109
5. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	118
6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	134
7. KAYNAKÇA	139
ÖZGEÇMİŞ VE ESERLER LİSTESİ.....	143

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. Lynch, Jacobs, Cullen ve Alexander'ın Mekân İle İlgili Temel İlkeleri ve Karakterle İlişkileri	19
Çizelge 2.2. "Karakter Bölgeleri" nin Morfoloji Yazınında Geçen Diğer İsimleri ...	37

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Çalışmanın Genel Strüktürü	4
Şekil 2.1. Lynch'in Boston İçin Hazırladığı İmge Haritası	10
Şekil 2.2. Conzen Tarafından Geliştirilen "Parsel Gelişme Döngüsü"	30
Şekil 2.3. Conzen'in Ludlow "Karakter Bölgeleri" Analizi.....	32
Şekil 2.4. Kropf 'Un Mery-La-Bataille "Karakter Bölgeleri" Analizi	34
Şekil 2.5. Kropf' Un Karakter Analizinde Yararlandığı Fiziksel Ölçütler	35
Şekil 2.6. Bina Ölçeğinden Kent Ölçeğine Doğru Fiziksel Mekânı Oluşturan Fiziksel Ögeler.....	36
Şekil 3.1. 1905 Goad Sigorta Haritaları 'Nın Kemeraltı Anafartalar Caddesi ve Ali Paşa Meydanı'na Ait Bölümü	41
Şekil 3.2. Kemeraltı Tarihi Kent Merkezinin Konumu	44
Şekil 3.3. İzmir Tarihi Kent Merkezi Sit Alanları Haritası.....	45
Şekil 3.4. Fevzi Paşa Bulvarı ve Tarihi Kent Dokusu Üzerindeki Etkisi	48
Şekil 3.5. 1905 Ve 2015 İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi Strüktürü	49
Şekil 3.6. 1905 Ve 2015 İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi Strüktürlerinin Üst Üste Çakıştırılması Ve Kentsel Müdahaleler İle Dönüşen Doku.....	51
Şekil 3.7. Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde Tanımlı Sokaklar ve Çalışma Alanı Olarak Belirlenen 871 Sokak (Eski Keresteciler Çarşısı).....	53
Şekil 3.8. Çalışma Alanı Sınırı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak) ve Çevresi ...	54
Şekil 4.1. XIV.Yüzyılda İzmir Kenti	56
Şekil 4.2. XVIII.Yüzyılda İzmir Kenti	57
Şekil 4.3. XIX.Yüzyılda İzmir Kenti	58
Şekil 4.4. XIX.Yüzyıl Sonunda Konak Meydanı, Sarıkışla ve Gümrük Binası	59
Şekil 4.5. İzmir Konak Meydanı	59
Şekil 4.6. 1922 Punta Yangını Öncesinde Hükümet Binası	60
Şekil 4.7. Eski Gümrük Binası.....	60
Şekil 4.8. XVIII.Yüzyılda İzmir Kent Merkezi'nde Etnik Kökenlere Göre Bölgesel Dağılım	62
Şekil 4.9. XVII. - XVIII. Yüzyıllarda Kızlarağası Hanı'nın K1y1 İle Olan İlişkisi	63
Şekil 4.10. XVII. - XVIII. Yüzyıllarda İzmir İç Liman Çevresine Ait Maket	63

Şekil 4.11. Kemeraltı Çarşısından Bir Görünüm	64
Şekil 4.12. Kemeraltı'nda İncir Pazarı	65
Şekil 4.13. 1922 Yangını Sonrası İzmir Şehri Planı	67
Şekil 4.14. 1925 Prost Planı	68
Şekil 4.15. İzmir Planlama Tarihi	71
Şekil 4.16. İzmir - Kemeraltı Planlama Tarihi.....	72
Şekil 4.17. İzmir Tarih Projesi Kapsamında Oluşturulan 19 Alt Bölge	73
Şekil 4.18. Storari Tarafından İzmir İçin Hazırlanan Plan	76
Şekil 4.19. 1905 Goad Sigorta Haritası	77
Şekil 4.20. Çalışma Alanına Yönelik Verilerin Tablolaştırılması	78
Şekil 4.21. Autocad Programı Kullanılarak Çalışma Alanına Yönelik Verilerin Sayısallaştırılması	79
Şekil 4.22. 1970'ler İzmir Kemeraltı Arazi Kullanım Durumu Haritası.....	80
Şekil 4.23. Arcgis Programı Kullanılarak Analiz Paftalarının Oluşturulması.....	82
Şekil 4.24. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Bulunan Tescilli Yapılar ve Ada Numaraları	83
Şekil 4.25. Yıllara Göre Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Parsel Örüntüsünün Değişimi	85
Şekil 4.26. Yıllara Göre Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Kütle-Zemin İlişkisinin Değişimi	87
Şekil 4.27. Yıllara Göre Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Parsel Örüntüsü ve Kütle-Zemin İlişkisinin Değişimi.....	88
Şekil 4.28. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Yer Alan Parsel Büyüklüklerinin Yıllara Göre Oransal Dağılım Grafiği	90
Şekil 4.29. Yıllara Göre Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nın Parsel Büyüklükleri Analizi.....	92
Şekil 4.30. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Yer Alan Yapı Adalarındaki Parsellerin Yıllara Göre Ortalama Parsel Büyüklükleri Grafiği	93
Şekil 4.31. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Yer Alan Parsel Cephesi Genişliklerinin Yıllara Göre Oransal Dağılım Grafiği.....	94
Şekil 4.32. Yıllara Göre Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nın Parsel Cephe Genişlikleri Analizi.....	96

Şekil 4.33. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Yer Alan Yapı Adalarındaki Parsellerin Yıllara Göre Ortalama Parsel Cephesi Genişliği Grafiği...	97
Şekil 4.34. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Yer Alan Parsel Derinliklerinin Yıllara Göre Oransal Dağılım Grafiği.....	98
Şekil 4.35. Yıllara Göre Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nın Parsel Derinliği Analizi	100
Şekil 4.36. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Yer Alan Yapı Adalarındaki Parsellerin Yıllara Göre Ortalama Parsel Derinliği Grafiği.....	101
Şekil 4.37. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Yer Alan Yapı Adalarındaki Parsellerin Yıllara Göre Ortalama Parsel Cephesi Genişliği / Parsel Derinliği Grafiği.....	102
Şekil 4.38. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Yer Alan Yapı Kat Yüksekliklerinin Yıllara Göre Oransal Dağılım Grafiği.....	104
Şekil 4.39. Yıllara Göre Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nın Kat Yükseklikleri Analizi	105
Şekil 4.40. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nda Yer Alan Yapı Tiplerinin Yıllara Göre Oransal Dağılım Grafiği	107
Şekil 4.41. Yıllara Göre Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nın Yapı Tipleri Analizi	108
Şekil 4.42. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nın 1905 Yılına Ait Arazi Kullanım Durumu Grafiği.....	111
Şekil 4.43. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nın 1970 Yılına Ait Arazi Kullanım Durumu Grafiği.....	113
Şekil 4.44. Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nın 2015 Yılına Ait Arazi Kullanım Durumu Grafiği.....	114
Şekil 4.45. Yıllara Göre Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı (871 Sokak)'nın Arazi Kullanım Durumu Analizi	116
Şekil 5.1. Eski Keresteciler Çarşısı'nda “Birikim” Süreci Örneği	120
Şekil 5.2. Eski Keresteciler Çarşısı'nda “Adaptasyon” Süreci Örneği	120
Şekil 5.3. Tütün Han ve Yapı Planı	121
Şekil 5.4. Eski Keresteciler Çarşısı'nda “Yerine Geçme” Süreci Örneği	122
Şekil 5.5. Kantar Ağa Hanı Yerine İnşa Edilen İş Hanı Binası	122

Şekil 5.6. Boya Han'da (246 Numaralı Yapı Adası) Meydana Gelen "Yerine Geçme" Evresinin Aşamaları.....	123
Şekil 5.7. Balyozian Han Ve Çevresinde (250 Numaralı Yapı Adası) Meydana Gelen Mekânsal Değişim	123
Şekil 5.8. 249 Numaralı Yapı Adasında Parsel Birleşmesi İle Meydana "Yerine Geçme" Evresi	124
Şekil 5.9. İzmir - Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde Eski Keresteciler Çarşısı'na Ait Alt Bölge Analizi	126
Şekil 5.10. İzmir – Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde Bulunan Eski Keresteciler Çarşısı'na Ait Karakter Bölgeleri Analizi.....	127
Şekil 5.11. Çalışma Alanında Yer Alan A, B, C Karakter Bölgeleri ve Alt Bölgelere Göre Analiz Tablosu	128
Şekil 5.12. Kızlarağası Hanı'ndan Çalışma Alanı Olarak Seçilen 871 Sokağa Doğru Bir Görünüm	129
Şekil 5.13. Ali Paşa Şadırvanı ve Çevresi.....	130
Şekil 5.14. Başdurak Cami ve Çevresi.....	131
Şekil 5.15. Karakter Bölgelerine Göre Parsel Yapısı Analiz Grafiği	132
Şekil 5.16. Karakter Bölgelerine Göre Parsel Sayısı ve Büyüklüğü Grafiği	133

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun en temel ihtiyaçları arasında gelen barınma hakkı, yüzyıllardır sosyal bağlamda pek çok tartışmaya konu olmuştur. Yerleşik hayata geçilmesi ile meydana gelen kentler; *“sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi”* olarak tanımlanmıştır [Türk Dil Kurumu]. Kültürel yapı, cinsiyet, yaş grupları, eğitim düzeyleri, ekonomik koşullar, etnik köken, ırk ve din gibi pek çok değişken; insanların mekâna dair beklentilerinin ve müdahalelerinin farklılaşmasında belirleyici unsurlardır. Bu ihtiyaçların kentsel mekânda nasıl dağıldığı ya da bu dağılımın adil olup olmadığı; hangi kullanımların hangi etkileşimlerle diğer kullanımlara bağlandığı ve nerede yer seçtiği gibi sosyal ilişkilere ve birlikteliklere yönelik pek çok tartışma yürütülmüştür. Ancak kent, kendisine biçilmiş bir kurgunun parçası olamayacak kadar hızlı değişmekte ve tarih dönemlerinden farklı olarak değişim sürecindeki sosyal yapı gün geçtikçe önemini yitirmektedir. Farklı dönemlerdeki sanat akımları, planlama politikaları, doğal yapıda meydana gelen değişiklikler, toplumun bilinçlilik seviyesine göre önceliklerinin ve ihtiyaçlarının şekillenmesi gibi pek çok değişken ortaya konulabilir. Gelişen teknolojinin ve mimari akımlar ile olan bağının da bu süreçte belirleyici bir unsur olması sonucu; kentsel yapıda meydana gelen benzerlikler, mekânları aynılaştırmaktadır. Politik hedeflerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı, ekonomik kaygıların çoğunlukla sosyal bağlamın önüne geçtiği ve yasal süreçlerin farklı toplumlarda farklı grupların lehine işlediği (büyük dünya ülkelerindeki kamu yararı ile üçüncü dünya ülkelerindeki kamu yararı anlayışının farklılaşması gibi) bir çağda kent; kendi özüne ait değerleri koruma çabasıyla varlığını devam ettirmektedir. Yani sözü edilen sosyal ve kültürel farklılıkların mekâna işlendiği, matematiksel olarak aynı ölçülere sahip olsalar bile fiziksel olarak mekânı şekillendiren toplumun yaşamışlıklarını barındıran, coğrafyanın ve doğal yapının izlerini taşıyan değişkenler bulunmaktadır. Kentsel çevre, insan ve çevre etkileşiminden meydana gelmektedir ve kent, sürecin bütünüdür [Kropf, 1996; s.261].

Savaşlar, yangınlar, iklim değişiklikleri, göçler, nüfus, coğrafya, toplumsal yapıdaki farklılaşmalar, yapı tekniklerindeki ve teknolojideki değişimler, kullanıcının ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlardaki değişimler başta olmak üzere bir kentin fiziksel yapısı pek çok değişkene bağlıdır. Bu bağlamda araştırmayı yönlendiren temel soru “**Bir yeri özgün kılan ve diğer yerlerden ayırmamızı sağlayan özellikler nelerdir?**” sorusu olacaktır.

Bir yeri özgün ve diğer yerlerden farklı kılan özelliklerin neler olduğunu ortaya koyabilmek için kuşkusuz öncelikle o yerin değişimini analiz etmek gerekmektedir. “Yer”i özgün kılan özellikler analiz edilirken, bu özelliklerin yalnızca fiziksel ve soyut elemanlardan oluşmadığına; mekânın aynı zamanda sezgisel olarak algılandığı ve “duyusal” olarak anlam kazandığına da dikkat etmek gerekmektedir. **Mekânı oluşturan öğelerin neler olduğunu ortaya koymaya ve yerin değişimini analiz etmeye yarayan bir incelemenin NASIL yapılacağı** sorusu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaya yarayan diğer bir sorudur. Bu bağlamda fiziksel çevre ve yere özgü atmosferin “kentsel karakter” kavramı altında nasıl bir ilişki kurduğunu, karakterin nasıl belirlendiğini ve ne şekilde farklılaştığını ortaya koymak amacıyla **karakter bileşenleri nelerdir** ve **mekânın özgünlüğü nedir** sorularının cevabı çalışma kapsamında tartışılmıştır.

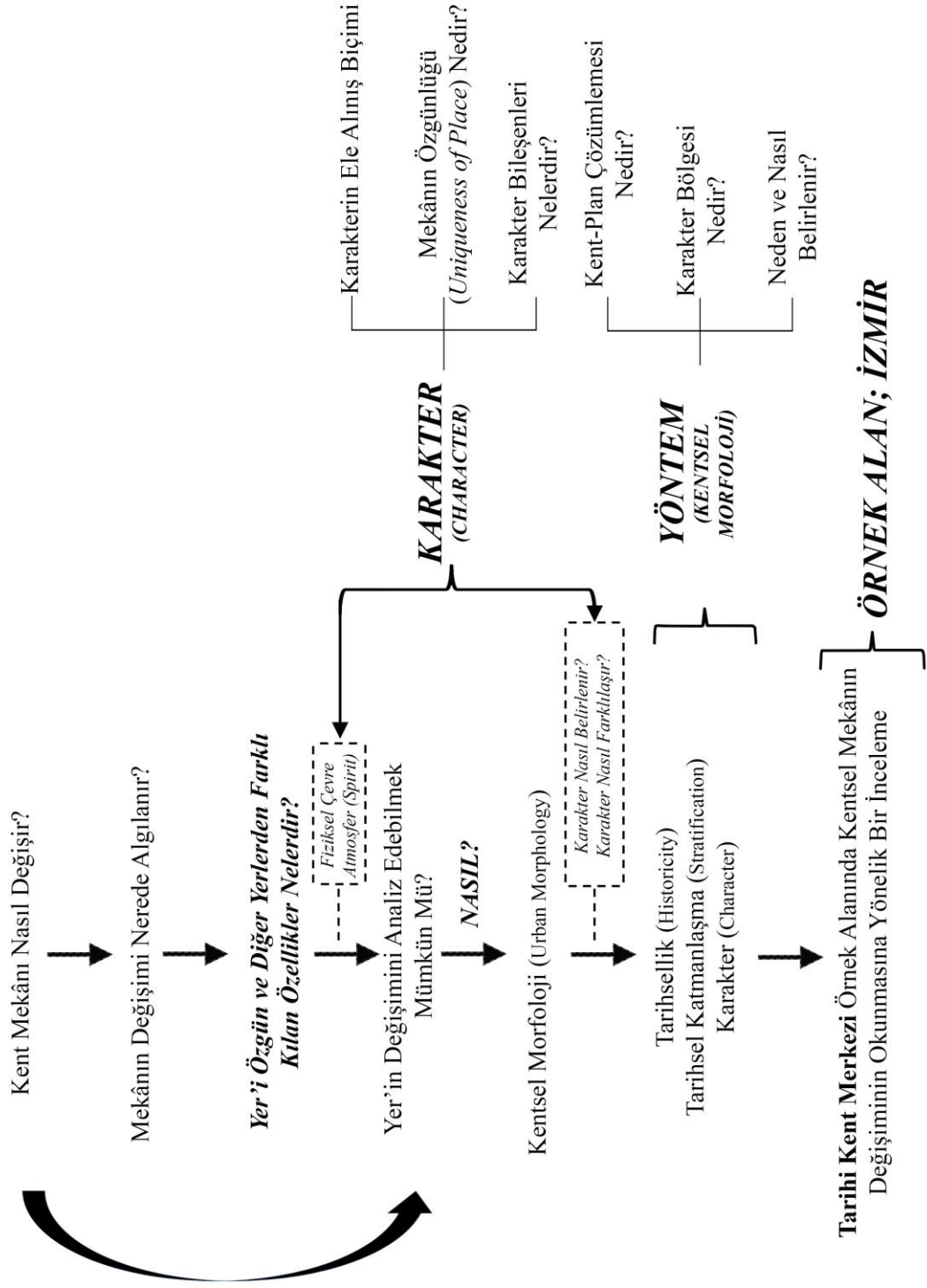
Özgün bir karakterin birden bire ortaya çıkmadığı, mekânsal bir birikimin sonucu olduğu, farklı dönemlerde farklı biçimlerde şekillendiği sonucunun ortaya çıkması ile **tarihsellik** ve **tarihsel katmanlaşma** kavramları, çalışmanın yöntemini ve alan seçimini belirlemede önem kazanmıştır.

Kentsel mekânın tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlere ait değişimini analiz etmeye yarayan kentsel morfoloji; kentsel karakter, tarihsellik, tarihsel katmanlaşma ve değişimin analizinin ortaya konulması için araştırmacının bilimsel çalışma alanı olarak seçilmiştir. Kentsel morfoloji alanında, mekânsal karakteri ele alış biçimi bakımından “**tarihsel morfogenetik yaklaşım**” araştırmacının yöntemi olarak belirlenmiş, bu bağlamda **karakter bölgeleri nedir, nasıl belirlenir** ve **karakter bileşenleri nelerdir** sorularına yanıt aranmıştır.

Kendilerine özgü mekânsal yapıları, mimari bileşenleri (doku, renk, kütle oranları, cephe özellikleri, işçilik, çatı karakteri, kamusal mekân nitelikleri vb.),

ölçeğin mekâna olan etkisi, bir bölge tanımlaması ve en önemlisi tarihsel katmanlaşmanın en fazla olduğu mekânlar olması sebebi ile “tarihi kent merkezleri”; özgünlük ve karakter tartışmasının irdelenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle bir tarihi kent merkezinin çalışma alanı olarak seçilmesine karar verilmiştir. Tarihsel belgelere ve önceki dönemlere ait çalışmalara yönelik verilerle yapılması planlanan, özgünlüklerin ortaya konulmasını ve sürdürülmesini hedefleyen, farklı tarihi merkezler ve karakteristik kentsel dokular için örnek analiz çalışmalarının yapılmasında kaynak olması hedeflenen bu çalışmada arşiv bilgilerinin verimliliği ve yeterliliği temel ölçütler olarak kabul edilmiştir. “Tarihi kent merkezlerinde kentsel mekânın biçimlenişi ve karakter oluşumu” incelenirken; Helenistik Dönem’den Osmanlı Dönemi’ne, Cumhuriyet Tarihi’ne kadar pek çok yıl farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi çalışma alanı olarak seçilmiştir. Daha önce benzer bir çalışmanın bölgede yapılmamış olması, araştırmanın özgünlüğü açısından da önem taşımaktadır. Her ne kadar bütün bir kentsel alan olarak algılansa da, kendi içerisinde farklılaşan ve alt bölgelere ayrılan tarihi kent merkezlerinin; zenginliklerinin ve özgünlüklerinin ortaya çıkarılması açısından önem taşıyan çalışma, Kemeraltı başta olmak üzere ülkemizde yapılan koruma planlarının, yalnızca genel kararlar içermesini değil aynı zamanda tarihi dokuya yönelik alt ölçekte mekânsal karakterin değişimine yönelik kararlar alınmasını sağlamayı da hedeflemektedir.

Çalışmanın genel strüktürü Şekil 1.1’de verilmiş olup, öncelikle kentsel mekânı özgün kılan “karakter” ögesi ele alınmaktadır. Kentsel tasarım yazınında karakterin Lynch, Jacobs, Cullen ve Alexander tarafından öznel bir karakter incelemesi yapıldıktan sonra; nesnel yaklaşıma yönelik bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Karakterin ele alınış biçimi ve tarihsellik ile olan ilişkisi ortaya koyulduktan sonra, kentsel mekânda değişimin tarihsel coğrafi yaklaşım ile çözümlenmesi, çalışmanın yöntem bölümünü oluşturmaktadır. Tarihsel coğrafi yaklaşım çerçevesinde kent-plan çözümlenmesi ve karakter bölgelerine yönelik bir tartışmadan sonra tarihi kent merkezlerinde kentsel mekânın biçimlenişi ve karakter oluşumu; İzmir örneği üzerinden değerlendirilerek, sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

Şekil 1.1. Çalışmanın Genel Strüktürü

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bir “yer”i diğer yerlerden ayıran ve farklı kılan temel özelliklerin neler olduğunu ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmanın kuramsal çerçevesinin ilk bölümünde “özgünlük” kavramından yola çıkılarak “yer”i özgün kılan “karakter” kavramının nasıl oluştuğu, öznel ve nesnel olarak nasıl ele alındığı ortaya koyulmuştur. Karakter kavramının nesnel bir biçimde değerlendirilmesini sağlayan araştırma yöntemlerinden kentsel morfoloji ve kentsel morfolojide temel yaklaşımlar, morfogenetik yöntem, kentsel karakterin oluşumu - tarihsellik ilişkisi ve tarihsel katmanlaşma tartışmaları ile kuramsal çerçevenin ilk bölümü oluşturulmuştur. İkinci bölüm olan kentsel mekânda değişimin çözümlenmesi ile çalışmanın kuramsal çerçevesi tamamlanmıştır.

Çalışmanın kuramsal çerçeve bölümünde ilk olarak kentsel karakterin oluşumu tartışılacaktır.

2.1. KENTSEL KARAKTER OLUŞUMU

Dünyadaki bütün insanların kendilerine özgü fiziksel özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler üzerinde kalıtsal yollarla aktarılan genler kadar, çevresel etkenlere bağlı olarak gelişen adaptasyonların da etkisi bulunmaktadır. Kuzey ülkelerde güneşin daha az etkisini göstermesi ile insanların açık tenli olması, Ekvator çevresinde ise koyu renk ten renginin görülmesi ve bunun sonucunda yüzyıllar süren çevresel etkenlere bağlı değişikliklerin, kalıtsal adaptasyonlarla bir sonraki nesle aktarılması buna örnek olarak gösterilebilir.

Antik Roma’daki bir inanışa göre bağımsız ve özgür olan her şey kendine ait bir “gözeten ruh (*genius*)” sahibidir; doğumlarından ölümlerine kadar insanlara ve yerlere anlam katar, onların karakterini belirler [Norberg-Schulz, 1979; s.18]. Tıpkı insanlar gibi kentler de birbirinden farklı fiziksel özelliklere sahiptirler. Bu özelliklerin şekillenmesinde pek çok değişken etkilidir. İçinde buldukları coğrafya, doğal yapı ve kentsel gelişme üzerindeki etkileri, gelişmişlik düzeyleri, nüfus yoğunluğu ve buna etki eden değişkenler, teknolojik gelişmeler, toplumsal hareketler ve tarihsel olaylar,

din, etnik yapı gibi pek çok unsur sıralanabilir [Kropf, 2014; s. 41-57]. Elbette ki bu etkenler sıralanırken unutulmaması gereken nokta şudur: iki örnek kent bütün değişkenlerden aynı sırayla ve aynı dönemlerde etkilenmiş olabilirler ancak; bu süreçleri yaşayış biçimleri ve sonuçları farklılıklar içerecektir. Her toplumun kendi kabulleri çerçevesinde mekânda yarattığı etki farklılaşmaktadır ve kente şeklini veren en önemli etken ‘kullanıcı’dır. Bu bağlamda kenti yalnızca fiziksel bir değişim ve dönüşüm süreci olarak değil; o kenti kullananlarla bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir. Yani kullanıcı yaşadığı çevreyi deneyimlerken, sahip olduğu deneyim ve birikimleri kente işleyerek; fiziksel çevreye bir anlam kazandırmaktadır.

Kropf [1996; s.248-299] karakteri;

- Kullanıcı tarafından mekâna yüklenir, mekânı anlamlandırır.
- Farklılık unsurudur.
- İnsan algısının karşılaştırma yöntemi ile farklılıkları ortaya çıkarmasıdır.
- Gözleyen ve gözlemlenene bağlıdır.

şeklinde ifade eder.

Benzer biçimde Norberg-Schulz [1979; s.14] da farklı eylemlerin farklı karakterlerde mekânlar gerektirdiğine; bütün mekânların kendine özgü bir karakteri olduğuna ve karakterin o mekâna anlam verdiğine dikkat çekmektedir. “*Mekân*” fiziksel ilişkiler sisteminin birlikteliğinden doğan, üç boyutlu geometriye sahip algısal bir gerçeklik iken; “*Yer*” mekân ve karakterin birlikteliğinden oluşan, kullanıcıda aidiyet hissine karşılık gelen, kendine ait bir kimliğe ve ruha sahip duyuşsal bir olgudur [Norberg-Schulz, 1979; s.11].

Karakterin nasıl değerlendirildiğine yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Kentin bütününden çok özgünlükleri içerisinde barındıran alt bölgeleri kapsamından dolayı kentsel planlamaya göre daha ayrıntılı, tekil yapılardan çok binaların ve kamusal alanların ilişkilerini içermesi bakımından mimarlığa göre daha kapsamlı olan “karakter” tartışması bilimsel yazında daha çok kentsel tasarım alanında ele alınmıştır. Kentsel tasarım alanında farklı kişilerin geliştirdiği kuramsal tartışmalarda karaktere yönelik öznel yaklaşımlar ön plana çıkarken; en geniş anlamıyla kentsel mekânda değişimi, bu değişime neden olan süreç aktör ve

mekanizmaları inceleyen kentsel morfoloji alanında karakter tartışmasına yönelik nesnel bir yaklaşımın geliştirilmiş olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ilk olarak kentsel karakteri öznel bir yaklaşımla ele alan, kentsel tasarım yazınındaki önemli araştırmacılardan olan Lynch, Jacobs, Cullen ve Alexander'in "yer" ve "karakter" kavramlarını ele alış biçimleri ortaya konulacaktır.

2.1.1. Karakterin Ele Alınış Biçimi: Öznel Yaklaşım

Norberg-Schulz [1979; s.12]'a göre "yer", içerisinde pek çok farklı elaman; farklı algılara sahip pek çok gözlemci ve farklı perspektiflere sahip pek çok araştırmacı tarafından incelenen ve deneyimlenen; hissedilen atmosfer ve karakterin fiziksel yansımasıdır. Mekânı farklı elamanların organizasyonu ile oluşan 3 boyutlu bir sistem olarak tanımlayan Norberg-Schulz [1979; s.12]; karakteri, yerin en kapsamlı özelliği olan "atmosfer" ile tarif etmektedir. Kendisine özgü bir karakteri olan ve deneyimlerken kullanıcının kendisine ait izler bulduğu, aidiyet hissi yaratan bütün mekânların; kentin diğer parçalarına göre daha canlı, daha aktif ve daha dinamik olduğu bir gerçektir. Peki, mekânı "yaşayan bir yer" haline getiren özellikler nelerdir?

İtalyan mimar ve tasarımcı Aldo Rossi 1966 yılında İtalyanca olarak ilk baskısı yayınlanan Şehir Mimarisi (*The Architecture of The City*) kitabında kentin mevcut mimari pratiklerce algılanan kısmının yüzeysel olduğunu; zaman ve kullanıcının belleğindeki anlamı ile kavranabileceğini vurgulamıştır. Rossi [1984; s.103] "yer (*the locus*)"i iki maddede tanımlamaktadır:

- Eşsiz (*unique*) ve fiziksel mekân
- Kentsel bağlam içerisinde anlamlanan, farklı nitelikleri ile özelleşen mekân

Zeminde nasıl bir doku bulunmakta? Sınırları belirleyen elemanlar nelerdir? Etrafımızı çevreleyen sınırların dışında gökyüzü ile düşeyde kurduğu ilişki nasıldır? Birbirini sürekli tekrarlayan ve "o yer"e ait mimari detaylar nelerdir? Rossi'nin tanımından yola çıkarak karakteri algılamayı sağlayan elemanların fiziksel olduğunu ancak bağlamdan ve anlamdan bağımsız ele alınamayacağını söyleyebiliriz.

Yirminci yüzyılın başlaması ile beraber, değişen mimarlık ve planlama yaklaşımlarının da etkisiyle kentsel mekânın üretimi farklılaşmaya başlamıştır. İşlevsel bölgeleme (*zoning*), standartlaşma, hacimlerin ve ölçeğin algılanabilir mekânlar yaratmaktan uzaklaşması gibi eğilimler; kentlerin tek tipleşmesine, özgünlüklerin kaybolmasına, “yer” ile ilişkili özelliklerin kaybolmasına ve Rossi’nin belirttiği “eşsiz (*unique*)” mekânların kaybolmasına neden olmuştur. 1960’larda kentlerin standartlaşması ve tek tipleşmesine yönelik karşı eleştiriler ortaya atılmıştır. Özellikle kentsel tasarım alanında yapılan karşı eleştirilere ilk olarak 1956 yılında düzenlenen ilk Kentsel Tasarım Konferansı’nda yer verilmiştir. Kentsel tasarımın, kentin fiziksel formu ile ilgilenen; şehir planlama alanının bir yan dalı olarak tanımlandığı konferansta J.L.Sert’in belirttiği üzere kentsel tasarım için önemli olan, kentleri yaşanabilir mekânlara sahip bir “yer” haline getirmektir [Krieger, 2009; s.3-15]. Tasarımın; kullanıcı, kullanıcının ihtiyaçları ve manevi olarak onu besleyen ölçütlerden feyz alması gerektiğini savunan Sert; güzel olarak değerlendirilen kentlerin hepsinde uyum, ölçekler arası bütünlük ve atmosferin devamlılığının söz konusu olduğu; hiç birinin tekil ve soyut eserlerden değil, bütünü meydana getiren uyumlu yapılardan meydana geldiği ve insan ölçeğini emsal kabul ettiği tespitinde bulunmaktadır [Krieger, 2009; s.3-15]. Disiplinler arası bir alan olan kentsel tasarım ile ilgili yazınlarda farklı perspektiflerden görüşlere yer verilmektedir. Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde Carmona; “algısal boyut (*perceptual dimension*)”, “morfolojik boyut (*morphological dimension*)”, “sosyal boyut (*social dimension*)” ve “görsel boyut (*visual dimension*)” gibi farklı perspektiften yaklaşımları, kentsel mekânı ve karakteri analiz ederken ele almıştır [Carmona, 2007].

Çalışma kapsamında kentsel tasarım yazınında temel çalışmalar olarak kabul edilen Kent İmgesi (*The Image of The City*) [Lynch; 1960], Kent Görünümü (*Townscape*) [Cullen; 1961], Kent Yaşamı (*The Death and Life of Great American Cities*) [Jacobs; 1961] ve Kent İlişkileri (*A City is Not A Tree*) [Alexander; 1965]; ‘karakter’ kavramını ele almış biçimleriyle farklı perspektifler ortaya koyması açısından incelenmiştir.

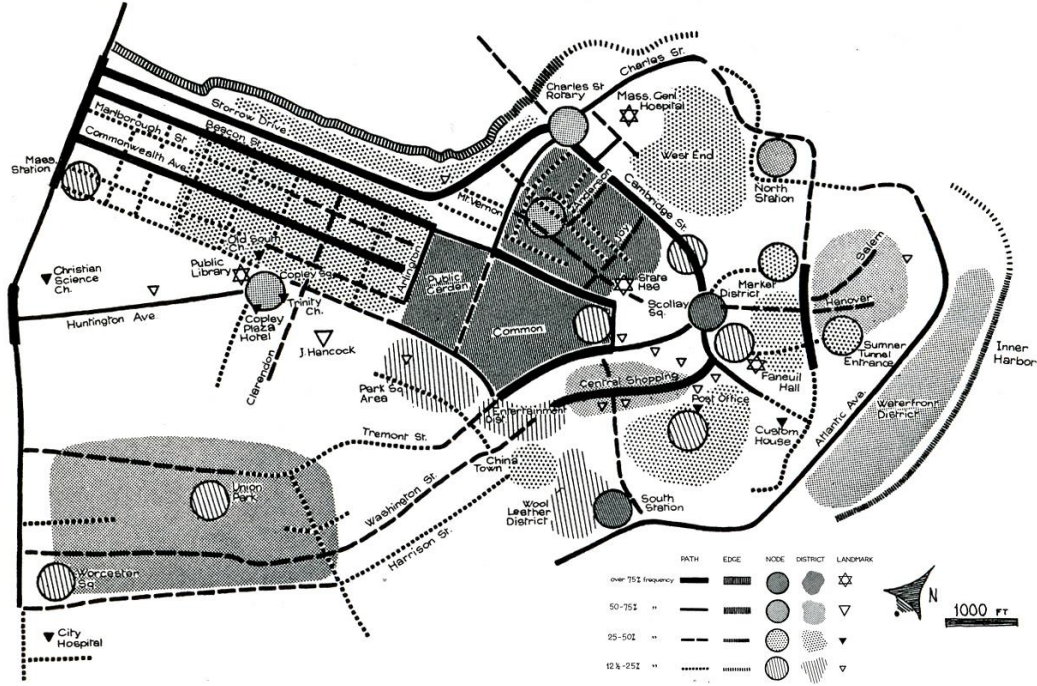
2.1.1.1.Kent İmgesi

Lynch [1960] kentlerin görünümüne dair ilk bulgusunu ifade ederken; kenti, deneyimleyen kullanıcılar perspektifinden ortaya koymuş ve kenti izlemenin insana özel bir zevk verdiğini belirtmiştir. Buradan yola çıkarak kentsel çevrenin algılanması, hatırlanması ve zevk alınması gereken görünümler olduğunu; kullanıcının kenti algılaması için görünür bir forma sahip olması gerektiğini ifade etmiştir [Lynch, 1960; s.1-2]. Fakat kullanıcının kenti algılama biçiminin farklı duyuların bir araya gelmesiyle mümkün olması, bütüncül algılamayı zorlaştırmaktadır. Duyuların bir araya gelmesiyle, mekâna dair *imgelene* sağlandığını savunan Lynch; kentlerin görsel niteliğini, zihinsel imgeye dayandırarak incelemektedir. İmgenin en önemli unsuru olarak kentsel çevrenin *okunaklılığını* kabul etmekte; sınırları, yolları, bölgeleri birbirinden ayırt edilebilen ve bütünlüklü bir dokuda gruplandırılabilen alanlar olarak tariflemektedir [Lynch, 1960; s.2-6]. Farklılıklar ve ilişkiler ortaya koyan kentsel çevrenin, kullanıcı tarafından düzenlenmesi ve anlamlandırılmasını; bu şekilde mekânın hafızada kimlik kazanabileceğini ifade eden Lynch imgeyi üç bileşene ayırmaktadır: kimlik, yapı ve anlam [Lynch, 1960; s.8-13]. Kent formunun imgelenebilirliğinin kuramsal çerçevesini çizmeyi hedefleyen bu çalışmada imge; tanımlanması, diğer şeylerden farklılaşması, varlığının kabul edilmesi, biricik olması, çevreyle ilişki kurması ve gözlemci için anlamlı olması şeklinde tanımlanmaktadır.

Kategorilere ayrılmış olsa da birbiriyle ilişkili olduğu belirtilen imge bileşenleri Lynch [1960; s.46-90] tarafından:

- 1) Yollar,
- 2) Sınırlar/Kenarlar,
- 3) Bölgeler,
- 4) Düğüm/Odak Noktaları ve
- 5) İşaret Ögeleri şeklinde belirtilmiştir [Şekil 2.1].

Lynch'in Boston için hazırladığı, mekanı oluşturan imge bileşenlerinin grafik anlatımı Şekil 2.1'de yer almaktadır.

Şekil 2.1. Lynch'in Boston için Hazırladığı İmge Haritası [Lynch, 1960; s.19]

Karakter ögesinden ilk bahsedilen bölüm ise çalışmanın imge bileşenlerinden yollardır. Özel cephe karakterlerinin yolları tanımlamakta ve imgeyi güçlendirmede önem taşıdığı belirtilmektedir. Kentteki bir aksın tanımlı olmasının yalnızca süreklilik ve işlevsellik değil, kendisine özgü bir karakterin de sürekliliği ile sağlanabileceğini savunan Lynch; sokak kaplamaları, bitkilendirmeler, yapı tipleri, ışıklandırmalar vb. örnekleri vermektedir [Lynch, 1960; s.49-51]. Özgün yapılar içinde göze çarpan mekânlar oluşturarak görsel algıyı netleştiren; başlangıç ve bitiş noktalarının netliği ile kenti bir arada tutmayı sağlayan; bloklar arası mesafeleri, cephe özellikleri, caddelerin birbiriyle olan ilişkisi ve bunların farklılaşmasıyla ortaya çıkan dokunun karakter bakımından farklılaştığı belirtilmektedir [Lynch, 1960; s.51]. Form ve karakter yönünden düzenli bir dokunun oluşabilmesi için karakteristik özelliklerin ve farklılaşmaların gerekli olduğu savunulmaktadır [Lynch, 1960; s.56].

Karakter unsurunun ele alındığı bir diğer imge bileşeni ise bölgelerdir. Lynch, büyük kent parçalarının ortak karakteristiklere sahip olduğu, içten algılanabilir olma özelliği, dışsal olarak referans verebilmesi ve kentsel yaşamı deneyimlemeyi

sağlaması ile bölge tanımlamada belirleyici oldukları savunulmaktadır. Lynch'e göre; doku, alan, form, ayrıntı, sembol, yapı tipleri, kullanımlar, işlev, kentliler, onarım durumları, topografya, malzeme, modeller, süslemeler ve silüet gibi bileşenler bir yandan sürekliliği sağlarken diğer yandan bölgeleri belirlemede önemli rol oynamaktadırlar [Lynch, 1960; s.67]. Düğüm noktaları da, bir kent için bazı karakteristik özelliklerin yoğunlaştığı noktalar olarak ele alınmış; hem kesişim hem de yoğunlaşma alanları olarak tanımlanmışlardır [Lynch, 1960; s.73-75].

Bölgelerin ölçek olarak diğer imge öğelerini içinde barındırabileceğini, oluşturduğu kompozisyon ile karakteri derinleştirebileceğini ve böylelikle bütüne ait bir kimlik algısı oluşturabileceğini belirtmek gereklidir. Parçanın özgün değerini ortaya çıkarabilmek için gerekli olanın, onu bir bütünün içerisinde değerlendirmek olduğunu belirten Lynch; mekânın ortaya çıkmasının ilişkiler bütünü içerisinde konumlanması ile sağlanabileceğini savunmaktadır [Lynch, 1960; s.84]. Üzerinde buldukları bölge, kesişimlerinde yer alan düğüm noktaları ve kendi içlerinde barındırdıkları işaret öğeleri ile kendilerine ait kimlikleri olduğu belirtilen yollar; kent imgesi olarak baskın öğe konumundadır ve üst ölçekte organizasyonun başlıca kaynaklarından biri olması sebebiyle diğer imge öğeleri ile yakın ilişki içerisinde olduğu belirtilmişlerdir [Lynch, 1960; s.87].

Yaptığı analiz ve çalışmalar ışığında *görünür, okunaklı, net ve imgelenebilir* bir kentsel çevre oluşturmak için plancının tavrına dikkat çeken Lynch; ayrıcalıklı bir kent formu oluşturmak için çözüm önerileri de ortaya koymaktadır. Karaktere dair fiziksel özellikler ortaya konulan bölümde kentsel mekânın düzenlendiği en etkili araç olarak yine yollar ele alınmıştır. Benzerlerinden ayrışması için özel bir kullanım, faaliyet çeşitliliği, zemin dokusu, cephe özelliği, koku veya ses, ışıklandırma, peyzaj gibi karakteristikleri yola süreklilik kazandırmak üzere yerleştirilebileceği belirtilmiştir [Lynch, 1960; s.87-90]. Bu bağlamda yolun bir bütün olarak algılanabileceğini, bir ritim oluşturacağını, tanıdık gelen çevresel öğelerin rotaya olan bağlılığı arttıracığını ve kullanıcı için anlamlı bir hale geleceğini çıkarmaktayız. Yollar dışındaki imgeleri ayrı ayrı değerlendirmek yerine aynı başlık altında toplayan Lynch; kentlerin kavramsal dayanak noktasını düğüm noktaları olarak ifade etmekte, bunun ilk koşulu olarak da düğüm noktasının kimliğinin oluşturulması gerektiğini, bunun da ancak silüetin tekil ve sürekli olmasıyla sağlanabileceğini belirtmektedir

[Lynch, 1960; s.1-14]. Kent bölgelerinin tariflenmesinde karakteristik öğelerin tekrar edilmesi, farklı imgeleri birbirine bağlayacak şekilde homojen bir doku oluşturması, süreklilik göstermesi, belirli bir ahenge sahip olması ve bölgenin içindeyken kullanıcının kendini konumlandırarak sınırları algılayabilmesi önem taşımaktadır. Lynch'e [1960; s. 1-14] göre kentsel formun nitelikleri:

- Tekillik veya biçimsel arka planın belirginliği
- Formun sadeliği
- Süreklilik
- Hâkimiyet
- Birleşme noktalarının belirginliği
- Yönsel ayrımlar
- Görülebilir alan
- Hareket bilinci
- Zaman serileri
- İsimler ve anlamlar olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın sonunda modern kentlerin tarihsel, sosyal ve coğrafi değişkenlerden uzak, düşünülmüş kurgulara dayalı karakterlere sahip olduğunu belirten Lynch; imge öğelerini güçlendirmekte duyulara hitap eden mekânlar yaratmakta tasarımın ve tasarımcının rolünü önemsemektedir. Bu amaçla hazırlanması gereken çalışmalara “görsel plan” adını vermektedir. Bu planların temel amacının fiziksel biçimden ziyade, imgenin akılda kalan niteliği olması gerektiğini savunan Lynch; planların içeriğinde özel tasarımlar, kodlamalar, tavsiye raporları, bölgelere göre kararlar, isimlendirme ve anlamlandırma çalışmalarını bu kapsamda önemsemektedir [Lynch, 1960; s.115-117].

2.1.1.2.Kent Yaşamı

Lynch'in yaklaşımına karşılık, Jacobs kentsel mekânı daha çok sokak özelinde ve sosyal bağlamda aktarmaktadır. Sokakta yaşayan kullanıcıların mekânın sosyal yapısına olan etkisine dikkat çekmekte, insanı aidiyet duygusu olmayan bireylere dönüştüren şeyin kişiliksiz sokaklar olduğunu vurgulamaktadır [Jacobs, 1961; s.29-112]. Kamusal alan olan kaldırımdaki karakteri belirleyen en temel özelliğin kullanım olduğuna dikkat çeken Jacobs; geleneksel planlama anlayışını kullanımları bölgelendirme, önemsizleştirme ve kısıtlama girişiminden ötürü eleştirmektedir. Sokakların canlı ve ilgi çekici olması, sürekliliği, kamusal yapı ve kullanımlarla zenginleşmesi ve işlevsel bir kimliğe sahip olması önem taşımaktadır [Jacobs, 1961; s.143-152]. Her “yer”in kendine özgü bir karakteri bulunmaktadır. Sokakları canlı ve kullanılabilir yapmak için yalnızca kullanım belirlemek değil, aynı zamanda bu canlılığı ekonomik olarak da destekleyecek kullanıcı gereksinimlerini analiz etmek gerekmektedir. Bu noktada çeşitliliğe dikkat çeken Jacobs'a [1961; s.143-152] göre bir yerde çeşitlilik ve canlılık sağlayacak başlıca koşullar:

- 1) Kullanımların çeşitliliği
- 2) Blokların yaya geçirgenliği
- 3) Farklı fiziksel durumda ve yaşta bina oranı
- 4) Kullanıcı yoğunluğu olarak tanımlanmıştır.

Jacobs'a göre kent bütünü anlamak için öncelikle kentin parçalarına dair fikir sahibi olmak gerekmektedir. Yer'in geçirdiği süreçleri bilmek, parçadan bütüne gitmek ve bütüne dair işaretleri kentsel bölgelerde aramak önem taşımaktadır [Jacobs, 1961; s.143-222].

Kentsel planlama ve tasarımda, kamusal alanların standartlar çerçevesinde formüle edilmesinin yanlış olduğu; kullanım yoğunluğunun verimlilik ile ölçülmesi gerektiği savunulmaktadır. Kullanıcı yoğunluğunun az olduğu ve çalışma alanlarından soyutlanmış konut alanlarının bulunduğu bölgelere “gri konut alanları” adını veren Jacobs [1961; s.270-291]; bu bölgelerin canlılıktan yoksun, tekinsiz ve güvenlik teşkil etmeyen alanlar olduğunu savunmaktadır. Jacobs, bir “yer”in canlı olabilmesi için farklı kullanımların birbirini desteklemesi ve devamlılık göstermesi, kendine ait

dokuya sahip olması gerektiğine değinmektedir. Böylece o yerin sınırlarının belirlenebileceğini savunmaktadır.

Jacobs'a göre [1961; s.37-107]; bir kent parçasının, mahallenin ya da muhitin başarılı biçimde tasarlanması ve karaktere sahip olması için;

- İlgi çekici sokak yapısının olması
- Sürekliliği olan sokak dokusunun olması
- Kamusal kullanımların sokak ile birlikte çalışması
- Belirli büyüklüğe sahip kentsel alanların karakterine daha çok önem verilmesi gerekmektedir.

Jacobs, karakterden çok sosyal bağlama değinmekte, sokak ölçeğini mekânsal sistemin başına yerleştirmekte, fakat mevcut duruma yönelik eleştirilerini dile getirirken tanımladığı fiziksel çevreyi karakteristik öğeler bağlamında değerlendirmemektedir.

2.1.1.3.Kent Görünümü

Orijinal adı “*Townscape*” olan, kentsel tasarım alanında klasikleşmiş kitabında yapıların birbiriyle oluşturdukları kompozisyona dikkat çeken Cullen [1961; s.10]; izole ve tek yapılar yerine, yapıların grup oluşturup bir araya gelerek bir kentsel çevre oluşturabileceğine dikkat çekmektedir. Parçaların tek başına anlamsızlaştığını, diğer yapılarla birlikte bir kompozisyon oluşturarak farklılaştığını ve anlam kazandığını ifade etmektedir. “*İlişkiler sanatı*” şeklinde tanımlanan bu kompozisyonun yazındaki karşılığı ise “*art of relationship*” olarak adlandırılmaktadır [Cullen, 1961; s.10]. Bu koşulun sağlanamaması halinde kentsel çevrenin donuk, ruhsuz ve karakterden yoksun olacağına dikkat çeken Cullen [1961; s.10]; kentsel çevrenin düzenlenmesinin bir dayatma değil, araştırma ve analizler sonucu çevresel toleranslar çerçevesinde bir yönlendirme olduğunu savunmaktadır.

Algıyı, kullanıcının kentle olan ilişkisini, mekânı deneyimleme ve anlamlandırmanın önemini kentsel çevre ile olan ilişkiyi tanımlamada temel unsurlar olarak ele alan Cullen'a göre; renk, doku, üslup, ölçek ve biricik olma özelliği, karakter

unsurları olarak ele alınmalıdır. Mekân; yaya önceliği, cephe, coğrafi okunabilirlik, kapalılık hissi, algı, farklı kullanımların çakışması, ışıklandırma, süreklilik, yönlendirme, siluet, geometri, manzara gibi pek çok değişken ile değerlendirilmelidir [Cullen, 1961; s.70-75].

Kentsel çevre ile olan ilişkiyi tariflerken üç ana başlıktan yararlanan Cullen [1961; s.5-96], bu unsurları şu şekilde sıralamaktadır:

- Sürekli Görüş “*Serial Vision*”
- Yer “*Place*” (Mülkiyet, kapalılık, odak noktası, çevre, mekân tanımı, tepe noktalar, kotlar, siluet, mekân bölümlenmesi, bakı noktaları, yönelme, kesişme noktaları, daralmalar, devamlılık, yaya yolları vb.)
- Kapsam / İçerik “*Content*” (kategoriler, bitişik nizam, kentleşme, mülkiyet, giriftlik, nostalji, özgünlük, heykelsi yapı, geometri, çoklu kullanım, ilişki, ölçek, plan ölçeği, kaligrafi, kamusalılık vb.)

Aynı zamanda yapı ve kent arasındaki farkı, kent ölçeğinin bir bütünlük temsil etmesiyle ortaya koyan Cullen; kenti yalnızca yapıların bir araya gelişi kurgusuna oturtmamış, aynı zamanda kullanıcıyı bir araya getirecek koşulları da kentsel çevre bağlamında değerlendirmiştir. Özgün bir kent dokusunun değerlendirilmesinde fiziksel belirleyicilerin yanında hareket (*motion*), konum (*position*) ve bağlam (*content*) unsurlarının birbirleriyle olan etkisinin ve görsel tatmin için birlikteliklerinin sağlayacağı keyifli mekân deneyiminin karaktere olan katkısından bahsedilmektedir.

2.1.1.4.Kentin İlişkileri

Alexander'ın yaklaşımı ise karakter incelemesinden çok, kentin genel yapısının ele alınış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanıcının geçmiş ve gelenekleri ile olan bağını koparmak istemediğine dikkat çeken Alexander [1965; s.378]; modern çağın cam kuleleri ve beton kütlelerinden oluşan tasarımların, mimarlar tarafından da eleştirildiğine değinmektedir. Tasarlanan modern formların; karakteristik ve doğal olan mevcut doku ile uyumlu biçimde tasarlanmaları gerektiği, yeni tasarımların ya tarihsel doku ile uyumsuz olduğu ya da birebir aynısını yapmaktan öteye gidemediğini vurgulamaktadır [Alexander, 1965; s.378].

Kendiliğinden, plansız ya da tasarım olmadan gelişen alanları “*doğal eski kent dokusu*” olarak adlandıran metinde; monotonluktan kaçınan, doğal eski kent dokusunda yer alan yapılar gibi biçimce zengin formların önemli olduğundan sıklıkla bahsedilmektedir. Doğal eski kent dokusunun kendi iç doğasını ve onu yapay olan kentsel düzenden ayıran özelliklerin ne olduğunu sorgulayan Alexander; kentsel ilişkiler düzenine eleştirel bir yaklaşım ile çıkarımlarda bulunmuştur.

Bu bağlamda kenti yapay bir nesne gibi ele alıp tasarlama sürecine “*ağaç (tree)*” benzetmesi yapmakta, parçaların birbirine eklenerek tasarlandığı bir sistemi eleştirmektedir. Alexander'a göre [1965; s.379] kent; “*yarı-kafes (semi-lattice)*” bir sistem ile iç içe geçmiş ilişkiler biçiminde ele alınmalıdır. Kentsel hiyerarşiyi bir ağacın dalları gibi birbirinden doğan / türeyen bir sistem olarak düşünmenin tasarım ile kentsel yaşamı birbirinden koparacağını savunan Alexander, bu yaklaşımı ile “yaşayan kent” olgusuna da değinmektedir.

Daha önce Cullen, Jacobs ve Lynch tarafından da değinilen, 20.yüzyılın başında çalışma alanlarının konut bölgelerinin dışına taşınması mecburiyeti ile ortaya çıkan ve sonrasında bir planlama yaklaşımı olarak benimsenen “*bölgeleme*” (benzer kullanımların mekânsal olarak bir araya toplanması) Alexander tarafından da eleştirilmiştir. Kentsel ilişkiler için kullanım çeşitliliğinin önemli olduğu ve fiziksel bir mekânın sosyal ilişkiler ile anlamlandırıldığına yer verilmiştir [Alexander, 1965; s.395].

2.1.1.5.Değerlendirme

Carmona'nın [2007; s.2-3] tarif ettiği gibi kentsel mekânı algısal boyutta (*perceptual dimension*) Lynch, sosyal boyutta (*social dimension*) Jacobs, görsel boyutta (*visual dimension*) Cullen ve bütüncül teori (*integrative theory*) ile Alexander'ın perspektifinden çözümlenmek; kentsel tasarım yazınında karakterin nasıl ele alındığına dair kuramsal çerçeveyi oluşturmak açısından önem taşımaktadır. Dört yazında karakterin ele alınış biçimi incelendiğinde, her birinin farklı açılardan kentsel mekânı ele almalarına rağmen; özgün, farklı, parça-bütün ilişkisine sahip, kendi içerisinde sürekliliği olan, farklı kullanımları barındıran ve en önemlisi kullanıcının perspektifinde anlam sahibi olan karakterde kentsel mekânların yaşayan, canlı mekânlar olduğunu savundukları sonucuna varılmaktadır.

Mekânı kullanıcının perspektifinden ele almaya çalışırken, akılda kalıcılık ve imgelenebilirlik konularına değinen Lynch [1960]; imgeyi farklı, çevre ile ilişkili, tanımlı ve biricik olarak özetlemektedir. Bütün bu özelliklerin belirli bir süreklilik içerisinde anlam kazanacağını; kendi içerisinde homojen, ahenge ve dokuya sahip mekânların kullanıcı için önem taşıdığını vurgulayan Lynch, bu noktada karakterin önemine ve kurgulanmış modern kentlerin eleştirisine yer vermektedir [Lynch; 1960].

Modernizmin kentsel mekânda yarattığı değişikliklere yönelik eleştirisini sosyal bağlam üzerinden yapan Jacobs ise; kentsel standartlar ve bölgeleme yaklaşımlarının, kentteki sosyal etkileşimi kopardığını, kamusal mekânı zenginleştiren ve yaşayan bir “yer” haline getiren unsurun işlevsel çeşitlilik olduğunu belirtmektedir [Jacobs, 1961]. Bu bağlamda yerin özgünlüğüne, sokağa, kamusallığa, kullanım çeşitliliğine ve karaktere dikkat çeken Jacobs; kullanıcının kendisini “yer”e ait hissedebilmesi için karakteristik sokaklar ve mekânlar olması gerektiğini savunmaktadır [Jacobs, 1961].

Mekânın tarihsel geçmişi, toleransı ve mevcut eğilimleri analiz edilmeden; güncel mimarlık ve planlama yaklaşımlarının etkisinde kentlere giydirilen kalıpların, ölçüsüz ve rastgele yapılan giysilerden farksız olduğunu savunan Cullen ise; analiz ve araştırmanın, bütünlüğün ve yapısal ilişkilerin önemine dikkat çekmektedir [Cullen, 1961]. Renk, doku, eşsiz olma, kullanıcıyı bir araya getirme gibi özelliklerin kentsel

mekâna karakter kazandırdığına; nitelikli ve yaşayan mekânlar için kullanıcıya keyifli bir mekân deneyimi sunmaya yönelik tasarımların kentleri daha özgün kılacağını vurgulamaktadır [Cullen, 1961].

Mevcut doku ve kent karakteri ile ilişki kurmadan mekân tasarımı üreten Modernizmi eleştiren Alexander; biçimce zengin eski kentsel dokuların karakter olarak daha özgün olduğunu savunmaktadır [Alexander, 1965]. Bölgeleme ve sosyal ilişkilerin kopuk olduğu mekânların “yaşayan mekânlar” olamayacağını, kentin aynı zamanda ilişkiler ağı olduğunu dile getiren Alexander; biçime yönelik araştırmalar yapmasına karşın sosyal bağlamda Jacobs ile eş değer bir tutum sergilemektedir [Alexander, 1965].

Görüldüğü üzere birbirinden farklı dört perspektifin de değindiği temel nokta; karakterin bir süreklilik, kullanım çeşitliliği, biçimsel zenginlik, eşsizlik ve tarihsellik ile tanımlanmasıdır. Yaşayan kentsel mekânlar için temel unsurun kullanıcı olması; kullanıcının mekânı deneyimlemesi için “yer” ile bağ kurması gerektiği söylenebilir. Kentlere atfedilen kimliklerin, bir tarihsel dönemden diğer tarihsel döneme doku, düzen, biçim, kullanım, bağlam yönünden evrilerek aktarılan mekân genetiği olarak tarifleyebileceğimiz karakter olmadan, “yer” ile bağ kuramayacağını özetlemek mümkündür. Fiziksel olarak mekânı analiz eden Lynch’in ve Cullen’ın, karakteri mekânsal analizler ve tasarımlar sonucunda elde edilen bir nitelik olarak ele aldığı; Jacobs’ın ve Alexander’ın ise bağlam içerisinde karakter ögesinin önemine ve gerekliliğine yer verdiği görülmektedir.

Çizelge 1’de kentsel tasarım yazınında önemli yere sahip Lynch, Jacobs, Cullen ve Alexander’ın yer ile ilgili ortaya koydukları temel ilkeleri ve bu ilkeler doğrultusunda “karakter”in nasıl ele alındığını özetleyen bir tablo görmekteyiz.

Çizelge 2.1. Lynch, Jacobs, Cullen ve Alexander'ın mekân ile ilgili temel ilkeleri ve karakterle ilişkileri

	Temel İlkeler	Yer ve Karakter İlişkileri
Lynch (Kent İmgesi)	İmge, Okunabilirlik, Biricik / Özgün Olma, Süreklilik, Parça-Bütün İlişkisi, Farklılaşma	İmgelenebilirliğin ön planda olduğu, akılda kalıcı, özgün, kullanıcının kendisini konumlandırabildiği, okunabilir kentsel alanların kendilerine özgü karakterleri olduğunu savunmaktadır.
Jacobs (Kent Yaşamı)	Süreklilik, Parça-Bütün İlişkisi, Kullanımların Çeşitliliği, Kamusal Mekânın Canlılığı, Yer'in Özgünlüğü, Güvenli Kamusal Mekân	Özgün, kullanıcının ihtiyaçlarına karşılık veren, farklı kullanımların bir arada bulunduğu, günün farklı zamanlarında farklı kullanıcılar tarafından kullanılan, canlı ve güvenli kamusal mekânların önemine dikkat çekmektedir. Yer'in özgünlüğü ve kentsel karakter, sosyal bağlamda ele alınan kent mekânını destekleyen bileşenler olduğunu belirtmektedir.
Cullen (Kent Görünümü)	Farklılaşma, Okunabilirlik, Kullanımların Çeşitliliği, Hareket-Konum-Bağlam İlişkisi, İlişkiler Sanatı	Mekânın yalnızca fiziksel olarak değil, kullanıcıya sunduğu deneyim ile özgünleştiğini; konum-hareket ve bağlamın önemini ortaya koymaktadır. Keyifli mekân deneyiminin, karakter üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir.
Alexander (Kent'in İlişkileri)	Yarı – Kafes Sistemi, Zengin Kentsel Formlar, Farklılaşma, Yaşayan Kentsel Mekân, Doğal-Eski Kentsel Doku	Doğal-eski kentsel dokuların, modern tasarımlardan daha karakteristik ve özgün olduğunu belirtmektedir. Birbiriyle ilişkili ağlar bütünü olan kentsel dokunun zengin ve anlamlı formlar ile yaşayan bir mekân olacağını savunmaktadır.

1960'lı yıllarda “yer” ve “karakter” kavramlarını farklı perspektiflerden ele alan bu dört yazında oluşturulan kuramsal çerçeveler, günümüz kentsel tasarım yaklaşımları için önemli birer temel olmuştur. Özellikle 1960'larda Jacobs ve Whyte tarafından temelleri atılan, Lynch ve Alexander'ın yazınlarıyla desteklenen; mekânın belirli normlar ve kurallar çerçevesinde değil özgünlükleri ve ihtiyaçları doğrultusunda karakter kazanması, kent ya da kentsel alanın özelliklerine göre şekillenmesi gerektiğini savunan “yer üretim teorisi (*place making theory*)” bu yaklaşımlardan biridir [Friedmann, 2010; s.159]. 1990'larda “*insan için kent*” anlayışı ile geliştirilen bu yaklaşım, içinde bulunduğumuz mekânların; gözlem ve sorgulama yöntemiyle gereksinimlerinin ve eğilimlerinin tespit edilebileceğini; bu doğrultuda “yer” tasarımlarının yapılması gerektiğini savunan bir felsefe olarak ortaya çıkmıştır [Schlebusch, 2015; s.60-63]. Bu bağlamda geliştirilen temel ilkelerden kullanıcı odaklı, erişilebilir ve keyifli mekân deneyimi sunan, aktör ve kullanıcıların bir araya gelmesi ile ortaya çıkan, kullanım biçiminin karakteri belirlediği, strüktürün kentsel kullanımların yer seçimini etkilediği ve farklı kullanımların bir arada yer seçmesine imkân veren kamusal mekân tasarımlarını benimseyen “yer üretim teorisi (*place making theory*)”; kentsel tasarım yazınlarının ve temel ilkelerinin çizdiği kuramsal çerçevenin günümüzde de geçerliliğini koruduğunu göstermektedir [Schlebusch, 2015; s.63-64].

Her ne kadar farklı perspektiflerden bakıyor olsalar da ortak bir “*karakteri olan kentsel mekân*” kaygısı taşıyan bu araştırmacıların oluşturdukları kuramsal çerçeveler bu gün hâlâ kentsel tasarım yaklaşımlarına kaynak olma özelliği gösterebilirler de, Lynch dışında hiçbiri mekânı analiz etmeye yönelik bir yöntem ortaya koymamıştır. Lynch'in yöntemi olan “*imgeleme*” ise; kullanıcı ve algı perspektifine dayalı olduğu için öznel bir bakış açısına sahiptir. Ancak kent mekânının daha objektif ve belirli bir sistematik doğrultusunda çözümlenmesi, mekân ve karakterin ele alınış biçiminin sübjektif perspektif yerine bilimsel analizlere göre yapılmasını mümkün kılacaktır. Bu bağlamda kuramsal çerçevenin bir sonraki bölümünde karakterin ele alınış biçimi farklı nesnel yaklaşımlar doğrultusunda ortaya koyulacaktır.

2.1.2. Karakterin Ele Alınış Biçimi: Nesnel Yaklaşım

Kentsel planlama ve tasarım yazınında farklı öznel perspektiflerden karakterin ele alınış biçiminin incelenmesinden sonra, “yer”in özgünlüğünü analiz etmeyi amaçlayan bu bölümde; mekânın hangi nesnel bileşenler ile analiz edilebileceği önem taşımaktadır. Cullen, Alexander, Jacobs ve Lynch’in yaklaşımları kuramsal çerçeveyi oluşturmak ve mekâna en yalın biçimde bakabilmek için önem taşıyorlar da, geliştirdikleri analiz yöntemlerinin kullanıcı odaklı olması ve kişisel değerlendirmelere dayanması sebebiyle öznel dirler. Buna karşın mekânı fiziksel olarak analiz etmeye yarayan, kentin ve kent bölgelerinin değişimini tarihsel bir birikimin ürünü olarak bütüncül biçimde analiz etmeye yarayan kentsel morfoloji bilimi; başta Conzen tarafından geliştirilen *kent - plan çözümlemesi (town-plan analysis)* olmak üzere, kent mekânını nesnel olarak analiz etmeye olanak sağlayacak yöntemler ortaya koymaktadır. Kuramsal çerçevenin bu bölümünde mekânın ve kentsel karakterin ne şekilde incelenmesi gerektiği, hangi verilerin karakterin sürekliliği açısından referans olabileceğine yönelik, kentsel morfoloji alanındaki dört temel yaklaşım incelenecektir.

2.1.2.1. Kentsel Morfoloji ve Temel Yaklaşımlar

“Kentsel morfoloji” tanımına ilk olarak İngiliz yazınında 1928 yılında yer verilmiştir [Larkham ve Jones, 1991; s.1]. Kentsel mekânı biçim yönünden analiz etmeyi sağlayan kentsel morfoloji; kentin dinamik yapısını tarihsel süreçte incelemeye yarayan bir bilim dalıdır. Bu bağlamda tarih, coğrafya, mimarlık, sosyal bilimler ve planlama gibi farklı uzmanlıkları bünyesinde barındıran disiplinler arası bir yapıya sahiptir [Larkham ve Jones, 1991; s.1-5]. Kentsel morfoloji kentlerin imajını zaman ve mekân / fiziksel çevre bağlamında tespit etmeye yardımcı eder. Kentleri algılamak dışında yeni politikalar geliştirilmesi, tasarım fikirleri ve koruma çalışmaları açısından önemlidir [Kropf, 1996; s.260]. Moudon [1997; s.3] kentsel morfolojinin sosyal ve ekonomik etkenlerin kentler üzerindeki somut sonuçlarına odaklanan bir yaklaşım olduğunu öne sürmektedir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde bilimsel yazında yer alan “kentsel morfoloji”, yüzyıl ortalarına kadar Amerika ve Avrupa’da farklı uzmanlıklarda bilim insanlarının eğitim verdiği okullarda çeşitli araştırmalarda kullanılmıştır. Çalışmaların morfografik, coğrafi ve sayısal veriler üzerine yoğunlaşması sonucu önemini kaybetmeye başlayan kentsel morfoloji, 1960’larda niceliksel yöntemlerin mekânsal analizler için yetersiz olarak görülmesinden sonra yeniden önem kazanmaya başlamıştır [Whitehand, 2001].

Kentsel morfoloji alanındaki farklı yaklaşımların başında 1960 yılında MRG Conzen tarafından yürütülen *Alnwick: A Study in Town-Plan Analysis* çalışması ile kentsel morfoloji yazınında önemli bir yer tutmaktadır. 1980’lere gelindiğinde ise farklı ekollerden araştırma okullarının geliştirdiği farklı yaklaşımlar ile kentsel morfoloji çalışmaları hız kazanmaya başlamıştır [Gauthiez, 2004; s.76]. İtalyan Okulu, İngiltere Okulu ve Fransa Okulu’nun getirdiği farklı yaklaşımlar aşağıda kısaca özetlenmişlerdir.

İtalyan Okulu (Süreç Tipolojisi Yaklaşımı): Tarihi kent merkezlerinin iyileştirmesi için ortaya çıkmış; Muatari, Giovannoni, Piccinato ve Trincanato tarafından geliştirilmiştir. Modern yaklaşıma karşı olarak, mimari üslupta tarihselliği benimseyen ekolde kentsel dokunun analizi için tarihsel analizlerden yararlanılmıştır. Hiyerarşik bir düzen ile kentsel dokunun analizinin, toplumsal yapıdaki değişimleri de yansıtacağını öne süren yaklaşımın sonuçlardan birincisi, yeni tasarımlar yerine küçük değişiklikler ile eski biçimlerden referans alınması ve onların tekrar edilmesi; ikincisi, yeni yapıların karakteri bozmayacak biçimde kente adapte edilmesi şeklinde özetlenebilir [Gauthiez, 2004; s.77].

İngiltere Okulu (Tarihsel Coğrafi Yaklaşım): Şehir planlama üzerine çalışmalar yapan bir coğrafyacı olan Conzen tarafından kent formunun tarihsel süreç içerisinde nasıl değiştiğinin çözümlenmesi üzerine temellendirilmiştir [Moudon, 1997; s.7]. Tarihsel-coğrafi yaklaşım ile İngiliz ekolünün öncülerinden MRG Conzen kent-plan çözümlemesini geliştirmiştir. Sokak, yapı adası, parsel ve bina çözümlemelerinin yanında kentsel kullanımlara ve fonksiyonlara da önem veren Conzen, mekânı bağlam içerisinde incelemeyi hedeflemiş, karakter bölgeleri ile mekânsal değişimi alt ölçekte ele almıştır. Kent-plan çözümlemesi bağlamında fiziksel dokudaki değişimde; birikim,

adaptasyon, direnç ve yerine geçme aşamalarının döngüsel olarak gözlemlendiği savunulmaktadır [Conzen, 1988; s.117].

Fransa Okulu: İtalya ve İngiltere okullarında olduğu gibi modernist perspektife karşı bir tutum sergilemektedir. Parsel yapısı, mülkiyet, mekân oluşumu ve karakter araştırmalarına yer verilmiştir [Gauthiez, 2004; s.79].

Değerlendirme

Yaklaşımların genelini ele aldığımızda temel kaygının tarihsel ve coğrafi sorgulamalar yolu ile kent formunun analiz edilmesi olduğunu görmekteyiz. Yalnızca mimari üslupların değil farklı ölçeklerde plan analizlerinin de incelendiği kentsel morfoloji, XX. yüzyılın ortalarında farklı uzmanlıkların (mimarlık, planlama, arkeoloji, coğrafya, tarih vb.) bir araya gelmesi ile ortak bir çerçevede ele alınmaya başlanmıştır. Gelişen teknoloji ve araştırma yöntemleri ile bu gün bilgisayar programları odaklı daha detaylı çalışmalar yapılmaktadır.

Ele alınan yaklaşımlardan İngiltere Okulu'nun ortaya koyduğu tarihsel coğrafi yaklaşım, İtalyan ve Fransa Okullarından farklı olarak; kentsel mekânı bağlam içerisinde değerlendirmesi, kentsel tasarım yazınında karakterin ele alınış biçimi bölümünde Lynch, Jacobs, Cullen ve Alexander tarafından da değinilen “*parça-bütün ilişkisi*”ni göz önünde bulundurmasından dolayı önem taşımaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde kuramsal çerçeve doğrultusunda karakterin nesnel biçimde ele alınmasını, ancak bağlamdan bağımsız biçimde düşünülmemesi gerektiğini ortaya koyan tarihsel coğrafi yaklaşım detaylı olarak ele alınacaktır.

2.1.2.2.Morfogenetik Yöntem, Tarihsellik ve Karakter

Farklı mekânların, karakterlerin ve dokuların birbirinden ayırt edilmesine yönelik fiziksel ölçütler arayan; Conzen tarafından geliştirilen *kent-plan çözümlemesi*, çalışmanın yöntem kısmında ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Yapılı çevrenin tarihsel

süreçte üç düzeydeki (parsel, ada ve sokak) örüntüsü, yapılaşma dokusu ve arazi kullanım durumundaki değişimlerle yeniden üretildiğini belirten Conzen [1960], kentsel mekândaki söz konusu değişim ile kentlerde özgün karakter bölgelerinin oluşabileceğini, farklı dönemlerde üretilen yeni örüntüler ile karakterin değişebileceğini belirtmektedir.

Kentsel morfoloji alanında tarihsel-coğrafi yaklaşımın gelişmesinde kurucu rol üstlenen Conzen'in geliştirmiş olduğu morfogenetik yöntemin temelinde, kentsel dokunun tarihsel süreç içinde çeşitli süreç ve mekanizmalar ile sürekli bir değişim içinde olduğu ve karakterin de bu değişim içinde sürekli yeniden üretildiği kabulü bulunmaktadır. Dolayısıyla, morfogenetik yöntemin temelinde tarihsellik (*historicity*) bulunmaktadır. Bu bağlamda kentsel karakterin oluşumu ve tarihsellik ile kurduğu ilişkiyi daha detaylı incelemek gerekmektedir.

Kentsel Karakterin Oluşumu ve Tarihsellik

Kentler tarihsel, sosyal, ekonomik ve fiziksel birikim sonucu günümüzdeki hallerini almışlardır. Kentsel mekânın biçimlenme sürecini incelemeyi sağlayan kentsel morfoloji ile kent dokusunda alt ölçekten üst ölçeğe doğru bir analiz hedeflenmektedir. Bu bağlamda Conzen, sosyal süreçlerin fiziki doku ile etkileşimini; parsel ve yapı düzeninin, sokak ve yapı adası ile olan ilişkisini / bir araya geliş biçimini inceleyen bir yöntem ortaya koymuştur [Conzen, 1966; s.59]. Tarihsel süreç içerisinde arazi kullanımları, parsel büyüklükleri (cephe genişliği, derinliği, formu vb.), bina formları (yükseklik, taban alanı, çatı ve cephe özellikleri vb.), yapıların parsel içerisindeki konumları ve sokak ile kurdukları ilişki, silüet, dolu-boş oranları başta olmak üzere mekânı ve kentsel karakteri oluşturan unsurları inceleyen bir yöntemdir. Conzen'e göre özgünlükleri ve tarihsel birikimi de içerisinde barındıran kent dokusu, mekâna ruh vererek karakteri oluşturmaktadır [Conzen, 1966; s.59]. Kentsel çevre yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal yaşanmışlıkları da bünyesinde barındıran "tarihsel" bir oluşumdur.

Conzen, kentsel dokunun gereksinimler sonucu değişim, gelişim ve dönüşüm geçirdiğini belirtmektedir [Conzen, 1961]. Yani kent bir takım dış etkenler sonucu, tarihsel süreç içerisinde evrilmektedir. Mevcut formlarına sahip oluncaya kadar farklı sosyal, politik, fiziksel ve ekonomik süreçlerden geçmişlerdir. Her dönem farklı mekânsal izler bırakarak kentleri ve kentler içerisindeki alt bölgeleri birbirinden farklılaştırmıştır. Sokaklar, binalar ve tüm detaylar kullanıcının mekânı deneyimleme biçimine uyum sağlayacak şekilde değişmektedir.

Süreç içerisinde değişen tasarım ve yapılar sayesinde tarihsel yapının ve karakterin değişimini gözlemleyebilmekteyiz [Kropf, 1996; s.255]. Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde; somut ve fiziksel öğelerle desteklenen ‘karakter’in, ‘anlam’ ile birleşerek daha soyut bir kavram olan ‘kimlik’ ögesini oluşturduğu; karakterin mekân ile kurduğu ilişkinin daha fiziksel ve kalıcı, ancak kimlik ögesinin daha çok ‘atfedilen’ bir kavram olduğu ortaya konulmuştur. Her ne kadar, sınırları net bir şekilde konulmaya çalışılsa da bu iki kavramın birbirinden ayrı olarak düşünülmesi mümkün değildir. Çünkü karakter kadar, kimlik de tarihsellik kavramını kendi içinde barındırmaktadır. Conzen [1975; s.98-100], fiziksel bileşenlerin; tarihsel ve kültürel bir birikimi de beraberinde getirdiğinin söylemekte ve bunu “tarihsellik (*historicity*)” olarak adlandırmaktadır. Conzen, tarihselliğin (*historicity*), kültürel birikim ve toplumsal tecrübeler (*public experience*) ile birleşerek “yer”i anlamlandıran; kullanıcının algısı ile yerin sahip olduğu ruhun nesnelleşmesini (*objectivation of spirit*) sağlayan bir olgu olduğunu dile getirmektedir [Conzen, 1975; s.98-100]. Tarih nasıl hissedilir? Tarihi bize hissettiren nedir? Nereden gelir? [Kropf, 1996; s.254]. Bu bağlamda Kropf’un sorguladığı gibi, kullanıcıya tarih hissini nelerin verdiğine dair bir tartışma yürütülebilir.

Kentsel mekân toplumların yaşayış, kenti kullanım ve deneyimleyiş biçimlerini de okumamızı sağlamaktadır [Kropf, 1996; s.256]. Elbette ki bir kentsel alanda, tarihsellik hissini veren öğeler sadece yapılar değil; aynı zamanda yollar, cepheler, kaplamalar, yapı-sokak ilişkisi, bahçeler, avlular, meydanlar vb. öğelerdir. Fakat kullanıcının tarihi hissedebilmesi ve algılayabilmesi için dikkat çeken ilk ögenin yapılar ve yapı stoku olduğu söylenebilir. Buradan hareketle, yapıların kentsel mekânın izlerini taşıdığı, tarihteki olayların ve birikimin sonucu ortaya çıktığı, sözlü tarihin mekânsal karşılığı olduğuna değinen Kropf; dokunun tarihsellik bağlamında

“okunabilir” olmasına dikkat çekmektedir [Kropf, 1996]. Arkeoloji, planlama ve mimarlık tarihi çalışmaları ile uzun yıllardır süregelen birikimin varlığına değinen Kropf [1996; s.257-270], kentin tarihini öğrenerek; kent planı, yapı ve detayları, hangi dönem hangi yapıların inşa edildiği gibi sonuçlara varılarak “tarihsellik” hissinin algılanabileceğinden de bahsetmektedir. Kropf’un yaklaşımından hareketle tarihselliğin yalnızca bir his ya da soyut bir kavram değil aynı zamanda kullanıcının bilgi birikimi ile algılayabildiği fiziksel bir kavram olduğu söylenebilmektedir.

Conzen, Canniggia ve Whitehand [aktaran Kropf, 1996; s.256] ise tarihsel birikim, kentsel mekân ve karakteri üç ana başlık altında ele almışlardır:

- 1) Farklı nitelikte bölge ve alanların birbirine eklenmesi ile mekânsal birikim (tarihsellik) oluşmaktadır.
- 2) Benzer biçimlerde ve benzer formlarla meydana gelen dönüşümler mekânsal karakteri şekillendirmektedir.
- 3) Değişim ve dönüşüm; yapı ölçeğinden başlayıp, parsel ve ada ölçeğine doğru gidildikçe daha fazla direnç göstermektedir.

Görülmektedir ki tarihsel dönemler ve olaylar, topluluklar ve yaşayış biçimleri, mekânsal ihtiyaçlar ve teknolojik gelişmeler, iklim ve coğrafya gibi pek çok farklı değişken geçmişten bu güne birikerek, bir kentin veya bölgenin kendine özgü dokusunun oluşmasında etkili rol oynamaktadır. Her yeni tarihsel süreç kendisinden önceki süreçten, her yeni mekânsal ihtiyaç kendisinden önceki mekânlardan ve her yeni kültür kendisinden önceki kültürün yaşayış biçiminden bir takım öğeleri beraberinde getirmekte, kentlerin bu günkü halini almasını sağlamaktadır. Bu bağlamda kentsel mekânların oluşmasında karakterin, bir tarihsel dönemden diğerine aktarılan bir öge olduğu, özgünlüklerin zaman içerisinde yaşayış biçimleri ile şekillendiği söylenilebilir.

Tarihsellik kavramının bir kentin tamamında söz konusu olmadığından hareketle (kentsel yeni gelişme alanları için herhangi bir tarihsellikten söz edilememesi gibi), çalışma kapsamında karakter oluşumunun ve mekânın biçimleniş biçiminin nasıl bir kentsel alanda ele alınacağı, bu bölgenin hangi özelliklere sahip olması gerektiği soruları önem taşımaktadır. Bir sonraki bölümde bu sorular

doğrultusunda araştırmanın yapılacağı çalışma alanının ortaya konulması hedeflenmektedir.

Tarihsellik, Katmanlaşma ve Tarihi Kent Merkezi

Kent dokusu tarihsel olayların, dönemlerin, tarzların birikimi sonucu oluşmaktadır. Oluşmaya başladığı ilk dönemlerde dinamik bir yapıya sahip olan kentsel çevre; bölgenin yapısal olarak dolmaya başlaması sonucu ekonomik maaliyetinin artması ve tekil müdahaleler dışında değişim görülmemesi sebebiyle statik bir hal almaya başlamaktadır. Kentsel dokuda farklı dönemlere ait katmanlaşmanın ve tarihsel birikimin görülmesindeki temel nedenlerden biri olarak ekonomik nedenler sayılabilmektedir [Conzen, 1961]. Kuruldukları dönemlerden itibaren kentsel dokuların eskimesi ve yıpranması tartışması ile en çok yüz yüze kalan, hiç kuşkusuz tarihsel değeri olan kentsel alanlardır. Conzen [1961], kentlerin tarihsel coğrafi gelişme süreci içinde ürettikleri iç çeper kuşak tarafından çevrelenmiş alanları “tarihi kent merkezi” olarak tanımlamaktadır. Kendi içinde değişimin ve dönüşümün gerçekleştiği bu kentsel alanların, dönemselsel olarak farklı özellikler gösterdiğini belirtmektedir [Conzen, 1961]. Farklı dönemlerde ve farklı müdahalelerle varlığını devam ettirmiş olması, tarihsel-coğrafi gelişme süreçlerinde kentlerin çekirdeğini oluşturan en eski alanlar olması ile tarihsel katmanlaşmanın görülmesi; tarihsellik ve katmanlaşma bağlamında, tarihi kent merkezlerini incelenebilir kılmaktadır.

Bu yaklaşım çerçevesinde kentsel karakterin oluşmasında etkili olan tarihsel katmanlaşma, birikim ve tarihsellik unsurları göz önüne alınarak; çalışma alanı olarak tarihi kent merkezi seçilmiştir. Karakteri oluşturan ya da etkileyen öğelerin, hangi dönemlerde ve nasıl değiştiğine yönelik yürütülecek bu çalışmanın konusu; yapılan literatür araştırması ve kavramsal tartışmalar sonucunda “*Tarihi Kent Merkezlerinde Kentsel Mekânın Biçimlenişi ve Karakter Oluşumu*” olarak belirlenmiştir.

Karakterini nesnel biçimde ele almakla birlikte, bağlam içerisinde değerlendirilen tarihsel coğrafi yaklaşım çerçevesinde ele alınacak olan tarihi kent merkezi örnek alan incelemesinde, mekânsal biçimlenişin nasıl ortaya konulacağı bir sonraki bölümde yer almaktadır.

2.2.KENTSEL MEKÂNDA DEĞİŞİMİN ÇÖZÜMLENMESİ

Daha önce de belirtildiği gibi kentsel morfolojinin, mekânın biçimlenişini analiz etmeye yarayan nesnel çalışmaların başında geldiği bilinmektedir. Bu bölümde özgünlük ve karakter öğelerini ele alış biçimi sebebiyle çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan “*tarihsel coğrafi yaklaşım*” ile mekânın çözümlenmesine yönelik olarak, gelişme döngüleri ve karakter bölgelerinin oluşumu ele alınacaktır.

2.2.1. Gelişme Döngüleri

Değişim ve direnç mekanizması üzerinden kentsel mekânın biçimlendirilmesi süreci ele alınacak olursa, kentlerdeki gelişmelerin en belirgin hissedildiği yer hiç kuşkusuz kentin üst-biçimidir. Her ne kadar kentsel mekândaki değişime direnci en az olan fiziksel bileşenler binalar ve arazi kullanımı olsa da, bu değişim kent ya da kent parçasının tamamında gözlemlenmediği için kullanıcının algısında yer etmez. Mekânın ve kullanımların değişimine, kullanıcı da adapte olur.

Fiziksel mekânda değişime karşı direnci en yüksek olan bileşen ada/blok örüntüsüdür. Bu bağlamda daha üst ölçek olan kent makroformu, plan düzeyinde kentsel gelişmenin en belirgin olduğu fiziksel yapıdır diyebiliriz. Farklı dönemlerde araştırmacı, gezgin, plancı ya da mimarlar; kentin üst biçiminin nasıl geliştiğine dair bilgi sahibi olmamızı sağlayan kent planları üretmişlerdir. Görülmektedir ki her planda kentsel yapıyı alan bazen yayılarak bazen de sıçramalar yaparak büyümektedir. Kentin üst biçimindeki değişimin nedenleri ve sonuçları ile incelenmesi, kent çeperinin ne gibi kullanımlarla hangi dönemlerde nasıl geliştiğinin analizi ile çözümlenebilmektedir. Çalışma kapsamında sorulması gereken temel soru ise daha alt ölçekteki kentsel mekânın değişiminin nasıl analiz edilebileceği şeklindedir.

Kent mekânı alt ölçekte de üst ölçekte olduğu gibi farklı dönemlerde farklı değişimler göstermektedir. Bu değişimler sosyal ve ekonomik yapıda meydana gelen değişimler ile günlük hayatta kullanıcının ihtiyaç ve beklentilerinin değişmesi ile mekâna yansımaktadır. Sanayi devrimi sonrası konut alanlarının kent merkezlerinin dışına taşınması (banliyöleşme), panayırpların yerini eğlence merkezlerinin alması,

kirletici sanayilerin merkez dışında yer seçmesi ve kümelenmesi (organize sanayi bölgeleri), ihtiyaçların karşılama biçiminin değişmesi ve hizmetlerin bir arada bulunduğu alışveriş merkezi kavramının gündelik hayata girmesi vb. mekânın biçimlenmesine yönelik örneklerden yalnızca bir kaçıdır. Değişen teknoloji ve ihtiyaçlar karşısında biçimlenen kent mekânı, kendi içerisinde dönüşümler yaşamaktadır.

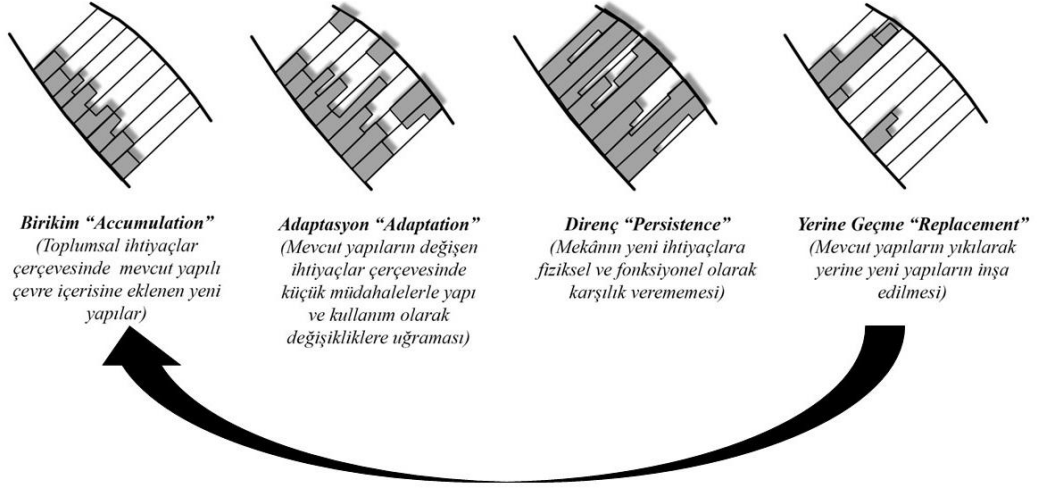
Alt ölçekte mekânın değişiminin analiz edilmesi için Conzen [1988; s.117] yaptığı çalışmalarda, geliştirdiği kuramsal çerçeveden yola çıkarak ortaya çıkardığı morfogenetik yöntem kapsamında; “kent-plan çözümlemesi (*town-plan analysis*)” ile kentsel yapıyı çevredeki değişimlerin incelenmesine yönelik çalışmalar ortaya koymuştur. Bu bağlamda morfolojik sürecin **birikim** (*accumulation*), **adaptasyon** (*adaptation*), **direnç** (*persistence*) ve **yerine geçme** (*replacement*) şeklinde işlediğini savunmaktadır [Conzen, 1988; s.117]. Bütün bu süreçlerin alt ölçekte kentsel mekânda incelenebilmesi için parsel ölçeğinde çalışmalar yapmıştır.

Kentsel mekânda morfolojik olarak gözlemlenen ilk evre olan **birikim** (*accumulation*); toplumsal ihtiyaçlar çerçevesinde (nüfus artışı, kamusal mekân ihtiyacı vb.) mevcut yapıyı çevre içerisine eklemlenen yeni yapılarıdır. Boş bir parselde inşa edilen yeni yapı, mevcut yapıya eklenen bir bölüm, aynı parselde inşa edilen ikinci bir yapı ya da ilk parselin bölünerek yeni bir parsel oluşturulması ve yeni parselde inşa edilen yeni yapı şeklinde meydana gelebilir. İkinci evre olan **adaptasyon** (*adaptation*); mevcut yapıların değişen ihtiyaçlar çerçevesinde küçük müdahaleler ile gerek yapısal gerekse kullanım olarak değişikliklere uğraması şeklinde özetlenebilir. Üçüncü evre olan **direnç** (*persistence*) evresi ise; mekânın yeni ihtiyaçlara fiziksel ve fonksiyonel olarak karşılık verememesinden dolayı ortaya çıkan bir süreçtir. İhtiyaçlara karşılık vermeyen bu mekânların yıkılmasının ekonomik maliyetleri de beraberinde getirmesinden dolayı eskimeye bırakıldığı ve kent dokusunda hala “birikim”in devam ettiği boş alanların bulunduğu evredir. Dördüncü evre olan **yerine geçme** (*replacement*) sürecinde; mevcut yapı yıkılıp yerine yeni yapı inşa edilmektedir [Conzen, 1988; s.116-125].

Gözlemlenen morfolojik evrelerin tek bir parsel ölçeğinde tarihsel süreçte bir döngü olarak devam etmesi beklenmektedir. Şekil 2.2’de görüldüğü gibi her döngünün

son evresi olan “yerine geçme” süreci, yeni bir morfolojik dönem için “birikim” evresinin başına denk gelmektedir. Conzen bu süreci “*parsel gelişme döngüsü*” (*redevelopment cycle*) olarak adlandırmıştır [Larkham ve Jones, 1990; s.69].

ADA / PARSEL SERİSİ

Şekil 2.2. Conzen tarafından geliştirilen "Parsel Gelişme Döngüsü" [Larkham ve Jones 1990; s.69 üzerinden yeniden çizilmiştir]

Tek bir yapı adası özelinde aktarılan gelişme döngüsünün, tanımlı bir kentsel alanın bütününde yapılması sonucunda, her farklı evrenin farklı alt bölgeler oluşturduğu görülmektedir [Conzen, 1988; s.116-125]. Tarihsel coğrafi yaklaşımının kentsel mekânda nasıl bir gelişme döngüsü tanımladığını ortaya koyduktan sonra, bu döngülerin farklı dönemlerde farklı kentsel alt bölgeler oluşmasıyla olan ilişkisi bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2.2.2. Karakter Bölgeleri

Kent birçok farklı mimari üslubu, planlama anlayışını, yerleşme eğilimlerini yani kısacası mekân oluşumunu kendi içerisinde barındıran; sosyal, ekonomik ve fiziksel olarak dinamik yapıya sahip bir olgudur. Tarihsel süreç içerisinde zaman zaman kent çeperine eklenerek zaman zaman da içsel değişimlerle biçimlenerek bu günkü şeklini alan kentler farklı dokuları kendi içinde barındırmaktadır. Günümüzde bazı kent merkezleri modern mimarinin hâkim olduğu, bazı eski kent merkezlerinde erken cumhuriyet dönemi yapılarının bulunduğu, merkezden uzak kıyı bölgelerde balıkçı kasabalarının ya da tatil köyleri gibi tesislerin yer seçtiği; mekânsal olarak çeşitlilik barındıran bir yapıya sahiptirler. Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere mekânsal olarak düşünüldüğünde hepsinin kullanıcının zihninde bıraktığı iz birbirinden farklıdır. Adlandırılırken de merkez bölgesi, kıyı, köy, kasaba, banliyö vb. şeklinde isimlendirilmeleri her birinin diğerinden farklı mekânsal karaktere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Mekânsal olarak farklı karakterlere sahip bölgeler nasıl belirlenir?

Parsel, yapı, yapı adası ve sokağın birbirleri ile kurdukları ilişkilerin çözümlenmesi ve bu yöntem ile benzer özellik gösteren bölgelerin benzer yapıda karakterlere sahip “morfojenetik bölgeler” olarak adlandırılması olarak özetlenen yöntem Conzen tarafından 1960’larda geliştirilmiştir. Conzen tarafından morfojenetik yöntem analizi ile Ludlow kenti için Şekil 2.3’te 1, 2 ve 3 ile numaralandırılmış haritalarda sırasıyla parsel tipi, yapı tipi ve arazi kullanım analizlerine göre farklı bölgelemeler yapılmış; 4 ile numaralandırılan sentez haritasında ise analizlerin üst üste çakıştırılması sonucu “karakter bölgeleri” oluşturulmuştur [Conzen, 1988; s.122].

Şekil 2.3. Conzen tarafından Ludlow için yapılan “Karakter Bölgeleri” analizi [Conzen, 1988; s.122]

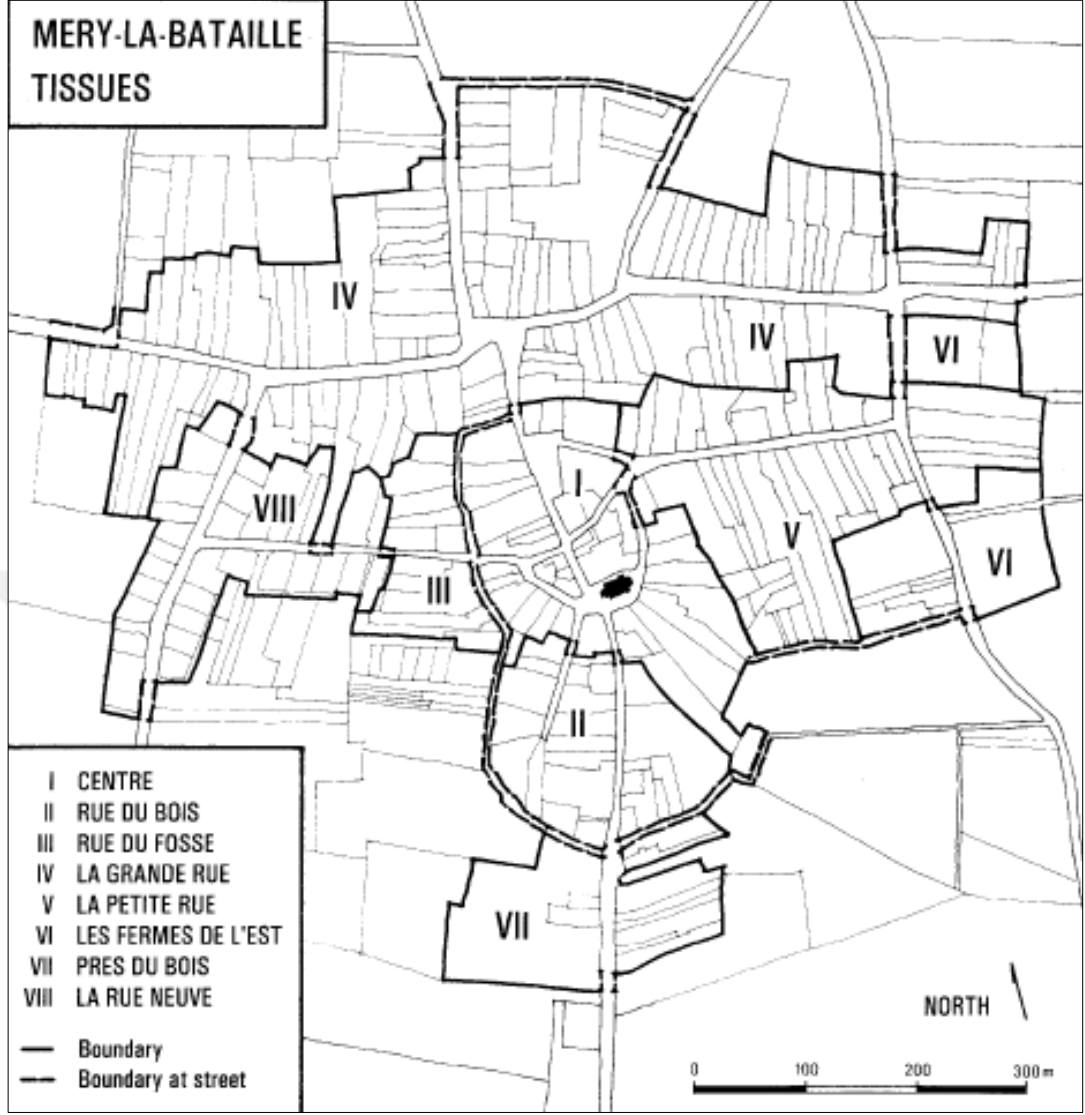
Şekil 2.3’ün 1 ile numaralandırılmış haritasında Ludlow kentine yönelik yapılan analizlerden parsel tiplerine göre ortaya çıkan ilk (*first order*) karakter bölgesi ve daha sonra ilk karakter bölgesinin kendi içerisinde nasıl alt bölgelere (*second order*, *third order*, *fourth order*) ayrıldığı gösterilmektedir. Yapı tipi (harita 2) ve arazi kullanım (harita 3) analizlerine göre yapılan alt bölge kademelendirilmeleri, sentez haritasında (harita 4) birleştirilerek ortak özelliklere sahip karakter bölgeleri belirlenmiştir. Whitehand [2007], Conzen tarafından hazırlanılan karakter bölgelerinin her birinin belirli ve ilişkili formların bir araya gelmesi ve birikmesi sonucu ortaya çıktığına değinmektedir.

Benzer fiziksel özellikleri içinde barındıran karakter bölgelerinin, mekânı deneyimleyen kullanıcı üzerinde “yer”e ait bir imge oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada değinilmesi gereken önemli noktalardan biri elbette ki fiziksel mekâna anlam kazandırarak “yer”e dönüşmesini sağlayan “mekânın ruhu (*genius loci*)”dur. Kültürel ve tarihsel bağlamda sosyal yapının kentsel mekâna

yansıyan izlerini “*ruhun nesnelleştirilmesi (objectivation of the spirit)*” olarak adlandıran Conzen [1966; s.59]; aynı zamanda tarih ve kültür ile bağdaştırdığı karakteri “*genius loci*” ile tanımlamaktadır. “*Genius Loci: Towards A Phenomenology of Architecture*” adlı kitabında Norberg-Schulz [1979; s.58], *genius*’ı belirleyen; görselleşen, tamamlayan, sembolleşen, bir araya gelince anlamlanan elemanlar bütünü olduğunu; kentin “*genius loci*”’yı ise; kökleri “yer”e dayanan mekânın ruhu olduğunu ifade etmektedir.

Sözlük anlamı “*Bir türün sahip olduğu biçim, renk, büyüklük, yapısal özellikler ile genlerin etkisiyle meydana çıkarak, nesilden nesile aktarılan kalıtsal özelliklerin bütünü*” [Türk Dil Kurumu] olan tanımdan da anlaşılacağı üzere; karakter tarihsel bağlam içerisinde değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Bu bağlamda farklı dönemlerde farklı değişkenlerin etkisiyle biçimlenen kentsel mekânda, her dönemin kendine ait farklı karakter bölgelerini barındırması ve belirlenen karakter bölgelerinin kendisinden önce belirlenen karakter bölgeleri ile zaman zaman çakışmaması beklenen bir durumdur.

XX. yüzyılın sonuna doğru gelindiğinde ise kentsel alanların karakter bölgelerini belirlemeye yönelik analizler gerçekleştirilmiştir. 1960’larda Conzen tarafından geliştirilen “*kent-plan çözümlemesi (town-plan analysis)*” yöntemini benimseyen araştırmacılar tarafından, farklı kentsel alanlarda “*karakter bölgeleri*”ni belirlemeye yönelik çalışmalar yapılmıştır [Şekil 2.4.].

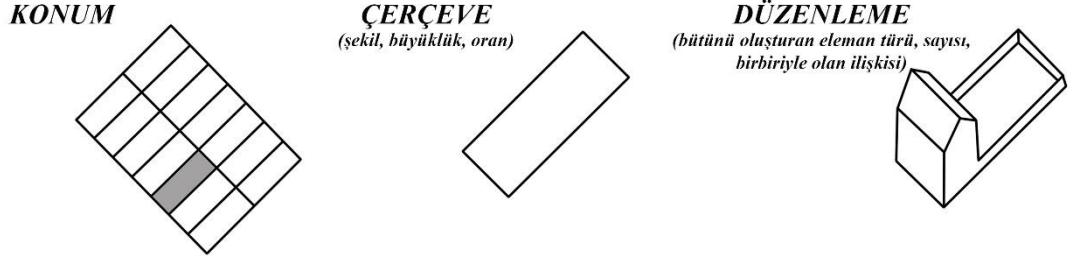
Şekil 2.4. Kropf tarafından Mery-la-Bataille için yapılan “Karakter Bölgeleri” analizi [1996; s.258]

Kentsel Morfoloji’de Conzen tarafından geliştirilen kent-plan çözümlemesi yöntemini benimseyen araştırmacılardan biri olan Kropf [1996; s.248] karakterin nasıl oluştuğunu üç ana başlık altında analiz etmektedir [Şekil 2.5.]:

- 1) Konum: Bulunduğu yer ve diğer elemanlar ile kurduğu ilişki
- 2) Çerçeve:
 - a. Şekil
 - b. Büyüklük
 - c. Oran

3) Düzenleme:

- a. Bütünü oluşturan elemanların türleri
- b. Bütünü oluşturan eleman sayısı
- c. Bütünü oluşturan elemanların birbiriyle olan ilişkisi

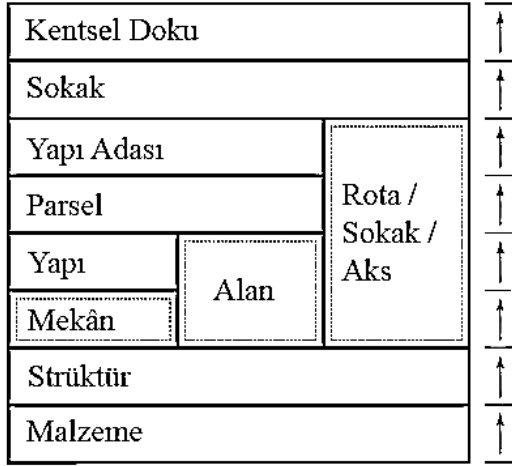

Şekil 2.5. Kropf'un karakter analizinde yararlandığı fiziksel ölçütler [Kropf, 1996; s.254'den Türkçeleştirilmiştir]

Kropf [1993; s.249] bina ölçeğinden kentsel doku ölçeğine doğru belirlediği 7 adet karakter bileşenini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- 1) Malzeme
- 2) Strüktür
- 3) Birim/oda ve yer
- 4) Yapı
- 5) Parsel
- 6) Yapı adası ve sokak
- 7) Kentsel doku

Kropf [1993; s.249]'a göre söz konusu bileşenlerin, en alt düzeyden kentsel dokuda belirgin hale gelen en üst düzeye kadar uyumlu ve tutarlı bir şekilde bir araya gelmeleri durumunda, kentsel mekânın karakter kazanmasından söz edilebilir [Şekil 2.6.].

Şekil 2.6. Bina ölçeğinden kent ölçeğine doğru fiziksel mekânı oluşturan fiziksel ögeler [Kropf, 1993; s.249'dan Türkçeleştirilmiştir]

Görüldüğü gibi Kropf 'un yaptığı sınıflandırma somut ögelerin analizi üzerine temellendirilmiş bir yaklaşımdır. Kropf'a göre karakteri algılanabilir kılan temel şey; mekânın fiziksel varlığıdır. Yapılı çevre öncelikli olarak fizikseldir. Karakteri algılanabilir kılan diğer şey ise; mekânın yalnızca fiziksel varlığı değil, fiziksel yapıyı oluşturan daha temel ögelerin (*patterns of material*) algılanabilirliğidir [Kropf, 1996; s.249]. Malzeme, doku ve onların bir araya geliş biçimleri de bu bağlamda önem taşımaktadır [Kropf, 1996; s.249].

Benzer karaktere sahip bir kentsel bölgede, birbirinden bağımsız tekil birimlerin bütünlük ve uyum içerisinde bir araya geldiğini belirten Larkham ve Jones [1993; s.401]; kentsel karakterin yapılar, kamusal mekânlar, sokaklar ve parsel düzeni gibi bir takım fiziksel ölçütler ile değerlendirilebileceğini belirtmektedir.

İngiliz mimarlık tarihçisi Clifton ve Taylor'ın analizlerinde ise kentsel doku fiziksel parçaların mekânsal olarak bir araya geliş biçimi olarak tanımlanmıştır [aktaran; Kropf, 1996; s. 250]. Fakat bunun karakteri tanımlamaya yetmeyeceği, karakterin yalnızca fiziksel olarak algılanan çevre de değil, parça-bütün arasındaki ilişkilerde de aranması gerektiği belirtilmektedir [aktaran; Kropf, 1996; s. 250].

Tarihsel Coğrafi Yaklaşımı geliştiren Conzen tarafından “karakter bölgeleri” olarak adlandırılan alt bölgeler farklı dönemlerde farklı araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde adlandırılmışlardır. Doku, strüktür, bina tipleri, kamusal mekânlar ve kullanımlar, okunabilirlik ve fiziksel bileşenlerin bir araya gelişi (kompozisyon) bakımından özgün bölgeler Hall [1997; s.223] tarafından “*tasarım alanı*” olarak tanımlanmıştır. Tarihsel-coğrafi karakterin ve değişim süreçlerinin sonucunda meydana gelen kentsel bölgelerin farklı biçimlerde adlandırıldığını ifade eden Whitehand [2009; s.6] analizler sonucunda oluşturulan benzer özellikte tanımlı alanlar oluşturulmasına “*morfolojik bölgelendirme*” adını vermektedir. Benzer doku, form, yapı tipi, kullanım, cephe detayları, cephe açıklıkları ve plan tiplerine sahip süreklilik gösteren kentsel alanları Lynch [1960; s.66-72] “*bölge*” olarak adlandırmıştır. Conzen başta olma üzere araştırmacıların kullandıkları yöntem aynı olsa da benzer karaktere sahip kentsel alanları ifade ederken geliştirdikleri terminolojiler birbirlerinden farklıdır [Çizelge 2.2.].

Çizelge 2.2. "Karakter Bölgeleri" nin morfoloji yazınında geçen diğer isimleri [Hall, 1997; s.235'den tablolaştırılmıştır.]

<i>Morfolojik Bölge</i> “ <i>Morphological Region</i> ” (M.R.G. Conzen)	<i>Doku</i> “ <i>Tissue</i> ” (Caniggia)	<i>Kentsel Doku</i> “ <i>UrbanTissue</i> ” (Kropf)
<i>Tasarım Alanı</i> “ <i>Design Area</i> ” (A.C. Hall)	<i>Bölge</i> “ <i>District</i> ” (Lynch)	<i>Bölgelendirme</i> “ <i>Regionalization</i> ” (Whitehand)

Morfogenetik yöntem doğrultusunda yapılan analizler (kentsel örüntü, bina örüntüsü, arazi kullanım gibi) ile kentsel alanların kendi içlerinde bütüncül ve benzer özelliklere sahip alt bölgelere ayrılmasıyla oluşan özgün dokulara “*karakter bölgesi*” adı verilmektedir.

2.3.DEĞERLENDİRME

Tarihi kent merkezlerinde kentsel mekânın biçimlenişi ve karakter oluşumu üzerine bir inceleme ortaya koymayı hedefleyen çalışmanın kuramsal çerçevesi kapsamında öncelikle kentsel karakterin oluşumu farklı perspektiflerden ele alınmıştır. Mekanın öznel ve nesnel yöntemlerle nasıl analiz edilebileceğine dair tartışmanın yürütüldüğü bölüm 2.1.'de; algısal, sosyal, görsel, bütüncül ve morfolojik olarak yer ve karakter ilişkisi ortaya konmuştur. Karakteri olan bir kentsel mekânın; okunabilir, özgün, kullanıcı tarafından anlam kazanmış, farklı kullanımları ve aktiviteleri barındıran, canlı, çevresiyle olan ilişkileri anlamlı olması gerektiğini savunan öznel yaklaşımlar; bu özelliklerin nasıl tespit edileceğine yönelik herhangi bir yöntem ortaya koymamaktadırlar. Hiç kuşkusuz ki kentsel mekân; tarihsel, coğrafi, sosyal, politik ve ekonomik değişkenler sonucu biçimlenen çok boyutlu bir olgudur. Ancak korunması ve özgünlüğü devam ettirilmesi gereken kentsel dokuya ait politikaların geliştirilmesi için daha sistematik bir çalışmanın ortaya konması önemlidir. Gerek 1960'larda Lynch, Jacobs, Cullen ve Alexander tarafından ortaya konulan yaklaşımlar; gerekse 1990'larda bu yaklaşımlar doğrultusunda geliştirilen "yer üretim teorisi (*place making theory*)"ne baktığımızda kentsel dokuda üretilmesi planlanan alanlara yönelik bir perspektif ortaya koyduklarını; ancak geçmişe yönelik mekânın analizine dair herhangi bir yöntem ortaya koymadıklarını görmekteyiz. Bu bağlamda mekânı ve karakteri kullanıcının yorumlarına ve değerlendirmelerine göre değil, nesnel biçimde ele alan kentsel morfoloji yaklaşımı çalışmanın kuramsal çerçevesi içerisinde ele alınmıştır. Mekânı karakter bileşenleri bağlamında yapı ölçeğinden kentsel ölçeğe doğru sistematik bir biçimde analiz etmeye yarayan morfogenetik yöntem; karakter, tarihsellik ve tarihsel katmanlaşma ile kurduğu ilişki açısından ele alınmıştır. Kentsel mekândaki değişimin nasıl çözümleneceğine yönelik analizler ortaya koyan tarihsel coğrafi yaklaşım; öznel yargılarla değişmemesi ve benzer çalışmaların farklı kentsel alanlarda yapılacak olan analizleri için rehber olması sebebiyle bu çalışmada yöntem olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde kentsel mekânın değişimine yönelik analitik bir çalışma sistemi ile ortaya koymaya yarayan tarihsel coğrafi yaklaşım ele alınacaktır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada mekânsal karakterin analizinde 1960-1970 yılları arasında Conzen tarafından geliştirilen tarihsel-coğrafi yaklaşım temel alınmıştır. Belirli dönemlerde çalışma alanına yönelik hazırlanmış olan hâlihazır/mevcut durum haritalardan yola çıkılarak analizlerin yapıldığı bu yöntemin diğer adı da “*kent-plan çözümlemesi (town-plan analysis)*”dir. Bu yaklaşım ile kentsel mekânın biçimlenişi ve karakter oluşumu analizinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda Conzen [1960] tarafından hâlihazır (*town plan*), yapılaşma dokusu (*building fabric*) ve arazi kullanım (*urban land utilization*) çözümlenmeleri ile yapılan analiz çalışmaları, belirlenen örnek çalışma alanının farklı dönemlerinde yapılacak ve analizlerin sentezi sonucunda İzmir - Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi’nde sınırları tanımlı bir sokağa ait alt karakter bölgeleri belirlenecektir.

Kentler; farklı medeniyetlerin, dokuların, kültürel eğilimlerin ve ihtiyaçların birikmesi sonucunda mevcut hallerini almışlardır. Fiziksel, sosyal, tarihsel ya da coğrafi olarak meydana gelen değişimler; kentsel mekânda da değişimlere neden olmaktadır. Bütün bu değişimlerin tarihsel süreç içerisinde birikerek, kentsel karakterin oluşmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Kentsel karakter, mekânsal birikim sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Süreç içerisinde farklı içsel ve çevresel değişkenler sonucunda mekânın genetiğinde yer eden özgünlüklerin, katmanlaşarak en çok biriktiği bölgeler hiç kuşkusuz tarihi kent merkezleridir. Tarihi kent merkezleri, kentlerin gelişme dönemlerinde büyük kentsel kullanımlar tarafından çevrelenmiş, tarihsel katmanlaşmanın en fazla olduğu, özgün dokuları ile dikkat çeken bölgelerdir. Bu nedenle çalışma alanı seçilirken, örnek bir bölge üzerinden benzer bölgelere yönelik çalışmalara ışık tutması açısından, karakter bölgeleri oluşturulmasını hedefleyen analizlerin İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi’nde yapılmasına karar verilmiştir.

Yöntem doğrultusunda oluşturulacak olan karakter bölgelerinin analizinde çalışma etapları şu şekilde belirlenmiştir:

1. **Etap:** Çalışma alanına yönelik verilerin toplanması ve çalışma alanı sınırlarının belirlenmesi
2. **Etap:** Arşiv, saha çalışmalarının yapılması ve verilerin sayısallaştırılması
3. **Etap:** Analiz paftalarının oluşturulması
4. **Etap:** Çözümleme

Bu doğrultuda çalışma alanı olan İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi özelinde elde edilen; parsel, yapı, sokak ve arazi kullanım bilgileri açısından yeterli bilgiye sahip haritalar şunlardır:

- 1) 1905 Sigorta Haritası
- 2) 1970 – 1980 Arkon, Seymen ve Tuna tarafından ayrı ayrı hazırlanan tezler ve analizler kapsamındaki haritalar
- 3) Güncel hâlihazır harita

Elde edilen ilk kaynaklar XIX. yüzyıl sonrasında pek çok kentte görülen yangınlar sebebiyle kurulan sigorta şirketleri tarafından hazırlanan Sigorta Haritaları'dır. İnşaat mühendisi olan Charles Edouard Goad tarafından 1905 yılında hazırlanan sigorta haritalarına göre o tarihlerde İzmir nüfusu 375000 olarak belirlenmiştir. Özel şirketler tarafından hazırlanan bu haritalarda kentin bütününe dair bilgi bulunmamasına rağmen, çalışma alanı olan İzmir Tarihi Kent Merkezi'nin tamamına yer verilmiştir. Plan, endeks ve lejant dili olarak Fransızca'nın kullanıldığı haritalarda han kullanımlarının bina içi planlarından sokakların üst örtülerine, ön cephelerdeki çıkımların iz düşümünden pasajlara kadar pek çok detaya yer verilmiştir.

Şekil 3.1. 1905 Goad Sigorta Haritaları 'nın Kemeraltı Anafartalar Caddesi ve Ali Paşa Meydanı'na ait bölümü [SALT Araştırma Merkezi]

XIX. yüzyılın sonunda İzmir- Aydın demiryolunun kente gelmesi ve XIX. yüzyılda da artan liman faaliyetlerinin etkisi ile Basmane Garı'nı, Gümrük Binası'na (Konak Pier) bağlayacak aksın belirlenmesi; kentteki tarihi dokuyu etkileyen ilk planlı müdahaledir. Planlanan müdahale sonucu tarihi dokunun kuzeyini büyük ölçüde tahrip eden, kıyı ve gar binasını birbirine bağlayacak aksın (bu günkü Fevzi Paşa Bulvarı) yapımına 1917 yılında başlanmış, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile inşasına ara verilmiştir, 1941 yılında tamamlanmıştır. Bu tarihten sonra elde edilen ve “kent-plan çözümlemesi”nin yapılabileceği ikinci kaynak 1970’lerde yapılan tez ve analiz çalışmalarıdır. Bu yıllarda yapılan çalışmalar; 1970’lerin başında plan kararlarında yer almaya başlayan “koruma” yaklaşımlarını ve 1984 Kemeraltı Kentsel Sit Alanı İmar Planı öncesinde mevcut durumu incelemek açısından önem taşımaktadır.

Çalışma altyapısını oluşturmak için kullanılacak son kaynak İzmir Büyükşehir Belediyesi'nden alınan güncel hâlihazır harita ile 2015 Temmuz ayında Kemeraltı'nda gerçekleştirilen saha çalışmasından elde edilen verilerdir.

Çalışmanın yöntem bölümünde öncelikle kuramsal çerçeve kısmında kentsel karakterin ele alınış biçimi, nesnel yaklaşım alt başlığında ele alınan; kullanılacak kaynakların ne şekilde analiz edileceğini ortaya koymaya çalışan tarihsel coğrafi yaklaşım yani “*kent plan çözümlemesi*”ne yer verilecektir.

3.1. KENT-PLAN ÇÖZÜMLEMESİ

1960'lı yıllarda M.R.G. Conzen tarafından morfogenetik yöntem kapsamında bir kentsel alanın belirli dönemlerine ait işlevsel ve fiziksel analizler yapılarak, kentsel ve yapısal dokunun incelenmesine “*kent-plan çözümlemesi*” adı verilmektedir [Conzen, 1960; s.6-11]. Kent-plan çözümlemesi kapsamında kentsel çevrenin;

- Hâlihazır Harita (sokak, yapı adası, parsel)
- Yapılaşma Dokusu
- Arazi Kullanım Durumu

üzerinden analiz edilerek, üç bileşenin tarihsel süreç içerisindeki değişimleri incelenmektedir.

Kent-plan çözümlemesini oluşturan üç bileşenin (hâlihazır harita, yapılaşma dokusu ve arazi kullanım durumu); fiziksel oldukları kadar ekonomik ve sosyal değişim süreçlerini de içerisinde barındırdığını ifade eden Conzen [1960; s.7], bu bileşenlerin analizi ile kültürel dönemlerin ve mekânsal karakterin analizinin de mümkün olduğunu savunmaktadır. Böylece bir kentsel alana yönelik kültürel ve karakter değişimlerinin yaşandığı morfolojik dönemlerin de tespit edilebileceğini belirtmektedir [Conzen, 1960; s.7].

Kent-plan çözümü kapsamında İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde

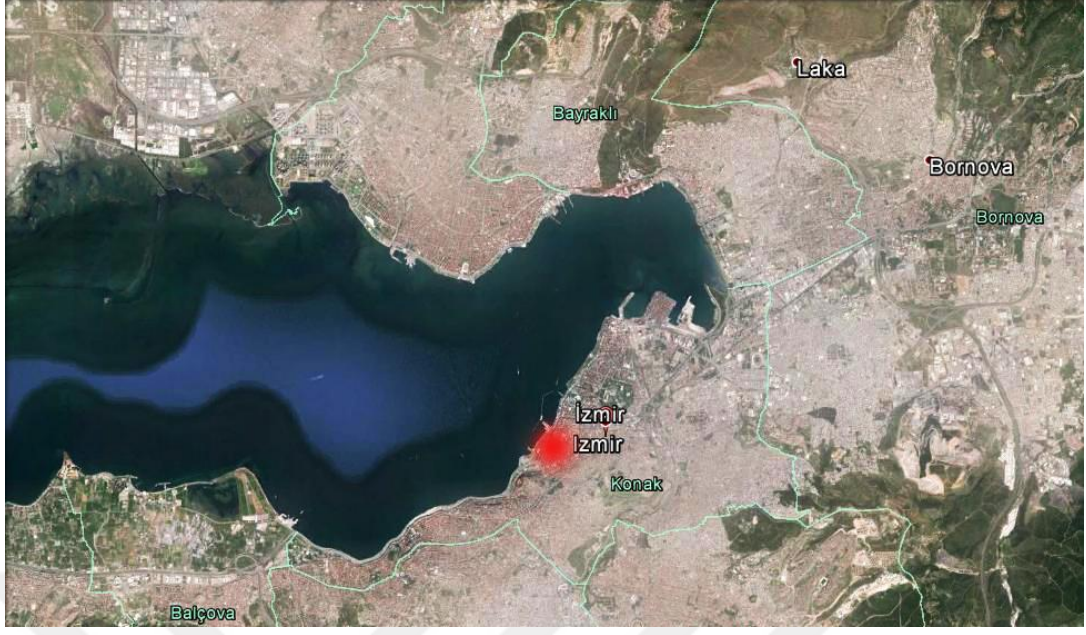
- Parsel Örüntüsü (*parsel alanı, parsel cephe genişliği, parsel derinliği*)
- Bina Örüntüsü (*kat yüksekliği, yapı tipi*)
- Arazi Kullanım Durumu (*Urban land utilization*)

analizleri yapılacaktır.

Çalışmanın analizlerine geçilmeden önce, alana yönelik verilerin toplanmasının ardından, literatür taraması ile elde edilen bilgiler doğrultusunda yöntemin uygulanacağı sınırların net bir şekilde çizilmesi önem taşımaktadır.

3.2. ÇALIŞMA ALANI SINIRLARININ BELİRLENMESİ

İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi, İzmir körfezinin güney doğusunda, kentin önemli meydanlarından biri olan Tarihi Konak Meydanı'nın iç kesiminde yer almaktadır [Şekil 3.2.].

Şekil 3.2. Kemeraltı Tarihi Kent Merkezinin Konumu [Google Earth görüntüsünden üretilmiştir, Temmuz 2016]

M.Ö. 300 yılından beri varlığını devam ettiren bölgenin, kentin ikinci defa kurulduğu merkez olduğu bilinmektedir. Kemeraltı adının geçmiş yıllarda bölgede pek çok sokağın tonozlu ve kavisli üst örtülerle kaplı, kapalı çarşı görünümünde olmasından geldiği tahmin edilmektedir [Beyru, 2011; s. 159-165].

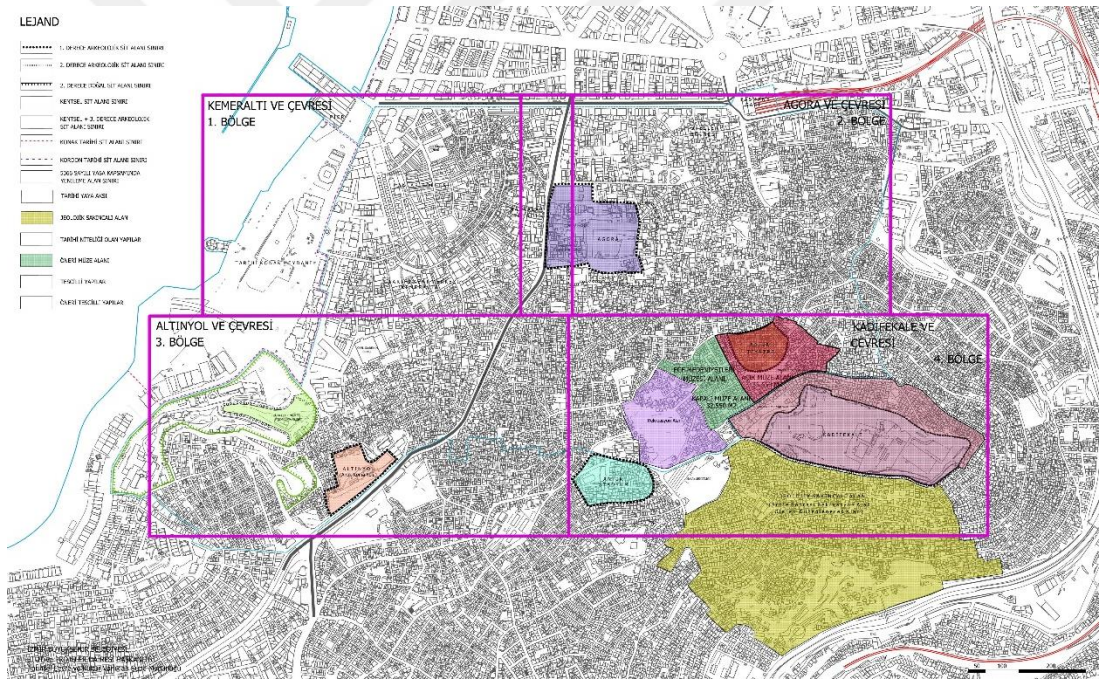
Kuzeyde Gümrük Eski Binası bugünkü adı ile Konak Pier ve Basmane Garı'nı birbirine bağlayan Fevzipaşa Bulvarı, doğuda Eşrefpaşa Caddesi ile ayrılan tarihi Agora ve Altınpark Bölgesi, batıda Konak Meydanı ve idari merkez ile genel sınırları belirlenen Kemeraltı, güneyde topoğrafya ile sonlanmaktadır.

Coğrafi oluşumu XVII. ve XVIII. yüzyıllara rastlayan bölge, yapılaşmaya başladığı ilk dönemlerde liman arkası faaliyetleri (depo alanları, tamir atölyeleri vb.), konaklama, ticaret, yeme – içme kullanımlarının yer seçtiği Kemeraltı'nda, XX. yüzyıl başına gelindiğinde depo alanlarının limanın yer değiştirmesi ile yavaş yavaş bölgeden taşınması ve inşaat çalışmalarına yönelik kullanımların (duvarcı, demir doğramacı, keresteci vb.) alanda yer seçtiği bilinmektedir [1905 Goad Sigorta Haritaları]. Günümüzde ise daha çok giyim, toptan ve perakende ticaret, züccaciye, mefruşat, hediyelik eşya, baskı ve matbaa, yeme – içme kullanımlarının çoğunlukta

olduğu tarihi merkez; Kızlarağası Hanı ve çevresinde takı dükkanları ve kahvecilerle turizme hizmet etmektedir.

Bölgeye ait 1/5000 Koruma Amaçlı İmar Planı 03.05.2002 yılında onaylanmış, 2005 yılında revize edilmiş olup; toplamda 272 hektarlık alanı kapsamaktadır [İzmir Büyükşehir Belediyesi]. Alan sınırlarının gösterildiği Şekil 3.3.'deki haritada alt bölgelemeler ise şu şekilde yapılmıştır:

1. Bölge: Kemeraltı ve Çevresi
2. Bölge: Agora ve Çevresi
3. Bölge: Altınyol ve Çevresi
4. Bölge: Kadifekale ve Çevresi

Şekil 3.3. İzmir Tarihi Kent Merkezi Sit Alanları Haritası [İzmir Büyük Şehir Belediyesi, Etüt ve Projeler Dairesi Başkanlığı, 2011]

Oluşturulan alt bölgelerden; tarihsel olarak XVIII. yüzyıl sonrasında gelişmesi nedeniyle aynı morfolojik dönemde oluşması, kamusal alan kullanımları ile ticari aktivitelerin yoğunlaşması ve karakteristik dokusu sebebiyle, örnek çalışmanın Kemeraltı Bölgesi içerisinde sınırları tanımlı bir alanda yapılmasına karar verilmiştir.

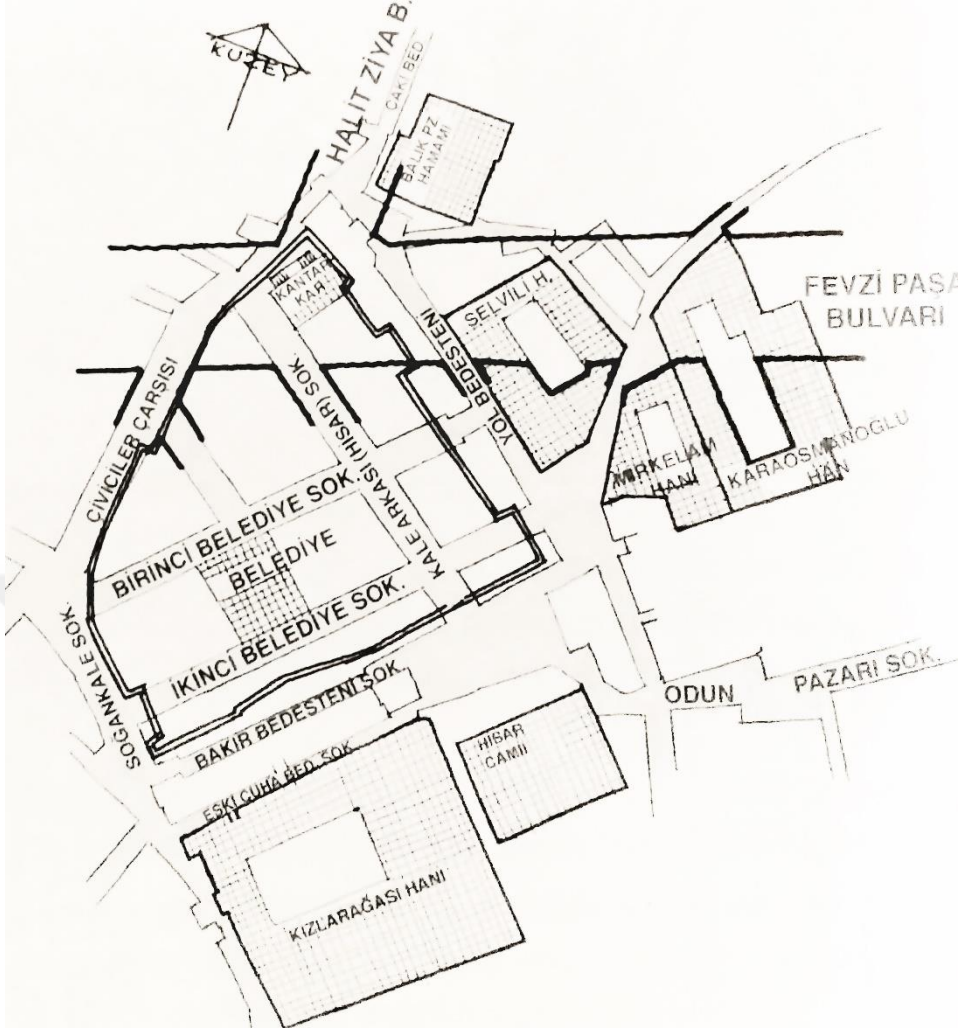
Kemeraltı Bölgesi içerisinde kentsel tasarım kuramları çerçevesinde başlangıç ve bitiş noktaları “tanımlı”; benzer cephe özellikleri, mimari detay, yapı ölçeği ve bina formlarına sahip olması nedeniyle “süreklî”; kentsel dönüşüm (bir şehirsal alanı yeniden geliştirmek ve büyütmek amacıyla iş olanakları yaratarak ve çevresel yenilemeyi sağlayarak dönüştürme), kentsel yeniden geliştirme (çeşitli büyüklüklerdeki şehirsal alanlarda her türlü bina ve yapıyı ortadan kaldırıp tamamen yeni ve çağdaş bir dokunun oluşturulması) gibi farklı tartışmalara konu olmamış bir bölgenin çalışma alanı sınırlarını tanımlamada belirleyici olmasına karar verilmiştir [Arkon, 1989]. Kentsel dokuda bu özellikleri taşıyan mekanlara karşılık olarak, kentsel tasarım yazınında başta Lynch ve Jacobs olmak üzere mekanın yaya tarafından nasıl deneyimlendiğine ve algılandığına önem veren araştırmacılar “sokak”ları göstermektedirler. Bu bağlamda Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi sınırları içerisinde belirlenecek olan bir sokakta, tarihsel-coğrafi yaklaşım çerçevesinde karakter bölgeleri analizleri yapılacaktır.

Tezin bu aşamasında alan sınırlarının daha net çizilmesi ve hangi sokağın çalışma alanı olarak analiz edileceğine karar verilmesi için öncelikle 1905 ve 2015 (bölgenin 1970’lere ait kentsel dokusu günümüzde de aynı olduğu için, alan sınırlarının belirlenmesinde kullanılmamıştır) yıllarına ait “*kentsel strüktür (urban structure)*” analizleri yapılmıştır.

Şekil 3.5.’te görüldüğü gibi 1905 yılına ait kentsel strüktürde (üstte) Konak Meydanı’ndan başlayarak, Rıhtım Caddesi (eski iç liman yayı – bu günkü Anafartalar Caddesi)’ni takip eden ve oradan doğuda Agora’ya giden tarihi yaya aksı, ana yaya omurgasını oluşturmaktadır. İç liman yayını ve tarihi yaya aksını coğrafi biçim dışında tanımlayan önemli yapılar (kırmızı ile işaretli) ve çevrelerindeki toplanma alanları Kemeraltı Cami (IV), Başdurak Cami (III), Şadırvanaltı Cami (II) ve liman yayının en kuzeyinde Hisar Cami (I)’dir. Bunlardan Kemeraltı Cami’sinin bir (eski Mezarlık Sokak -853 sokak-) ve Başdurak Cami’sinin iki sokak (eski Alipaşa Caddesi - 863 sokak- ve eski Keresteciler Çarşısı -871 sokak-) ile Gümrük Binası ve Meydanı’na bağlandığını, Hisar Cami ve Şadırvanaltı Cami’lerinin dolaylı yollardan kıyı ile ilişki kurduklarını görmekteyiz. Konak Meydanı ve Gümrük Meydanı’nın da birbirine direk bağlı olduğu şekilde görülmektedir. Bu bağlamda çalışma alanı olarak seçilecek sokak belirlenirken kentsel strüktürde tanımlı bir başlangıç ve bitiş noktası olarak kabul

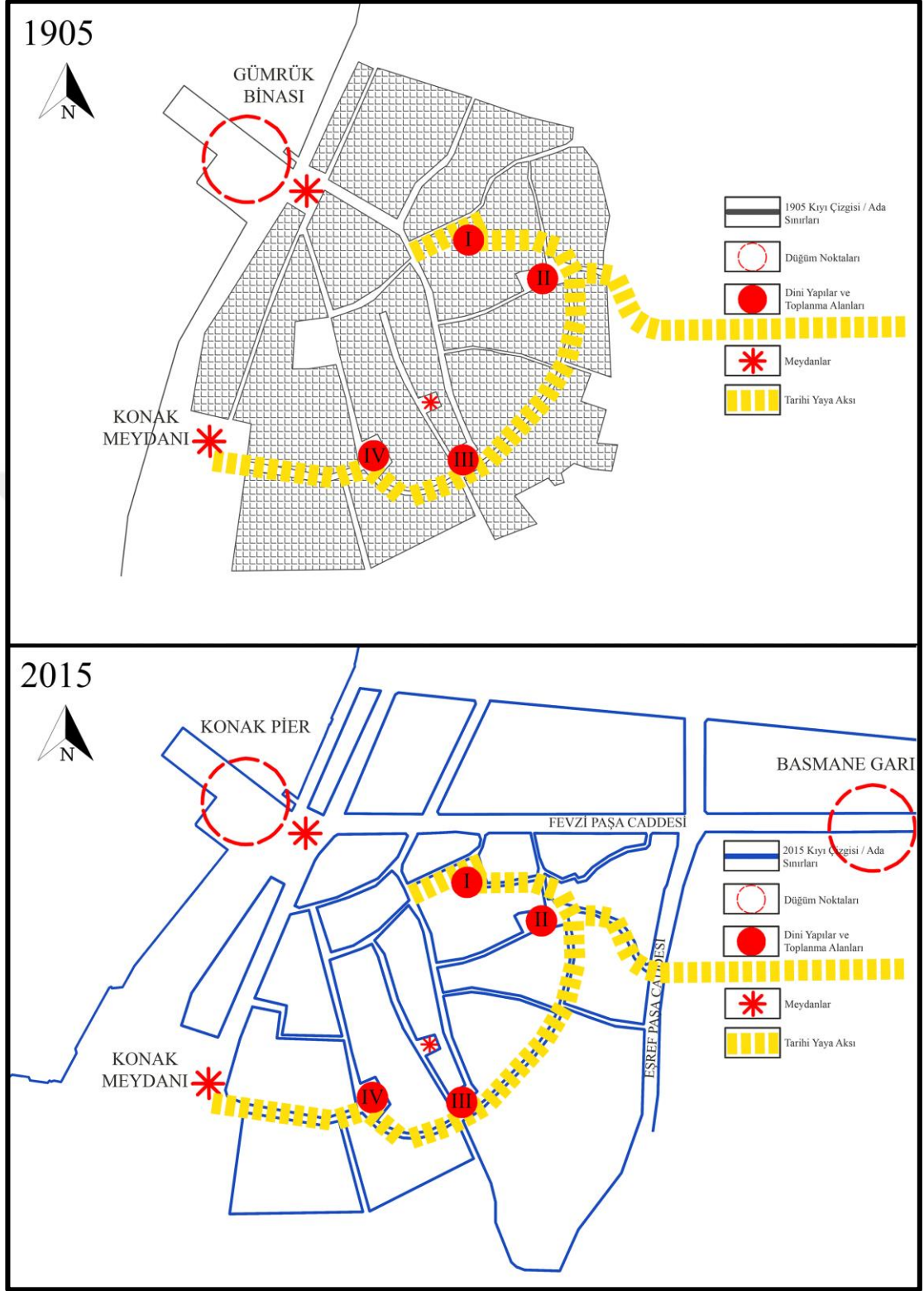
edilen kamusal mekanların (yapı, meydan, kullanım vb.) varlığına dikkat edilmiştir. Bu sokaklar aynı zamanda kuzeydoğu-güneybatı doğrultusundaki ara sokaklara göre hem kentsel kullanım açısından daha çeşitli, hem de yaya yoğunluğu açısından daha aktif durumdadırlar.

2015 yılına gelindiğinde, 1905 yılındaki kamusal mekanların varlığını koruduğunu; alanın kuzeyinde mekansal dönüşümün söz konusu olduğunu görmekteyiz [Şekil 3.5.]. Dönüşümün ilk çalışması olan yapımına 1917 yılında başlanan ancak I.Dünya Savaşı (1918) ve 1922 yılındaki yangın nedeniyle bitirilemeyen Fevzipaşa Bulvarı 1941 yılında tamamlanmış olup ; Basmane Garı ile günümüzde alışveriş merkezi olarak kullanılan Konak Pier'i birbirine bağlamaktadır (1100 metre). Bulvarın özelliği istimlak ve yıkım yapılarak açılması olup; hiçbir koruma kaygısı olmaksızın tarihi dokunun kuzey kısmını doğu-batı doğrultusunda kesmesidir [Şekil 3.4.].

Şekil 3.4. Fevzi Paşa Bulvarı ve tarihi kent dokusu üzerindeki etkisi [Beyru, 2011; s.76]

Ayrıca, alanın batısında Konak Meydanı ve çevresinde de 1900'lerin başında gümrük binasının arkasında yer alan depo alanlarının boşalması sonrası, idari merkezin burada yer seçmesi ve yakın çevresinin dönüşmesi sebebiyle, mekansal değişiklikler görülmüştür [Şekil 3.5, altta].

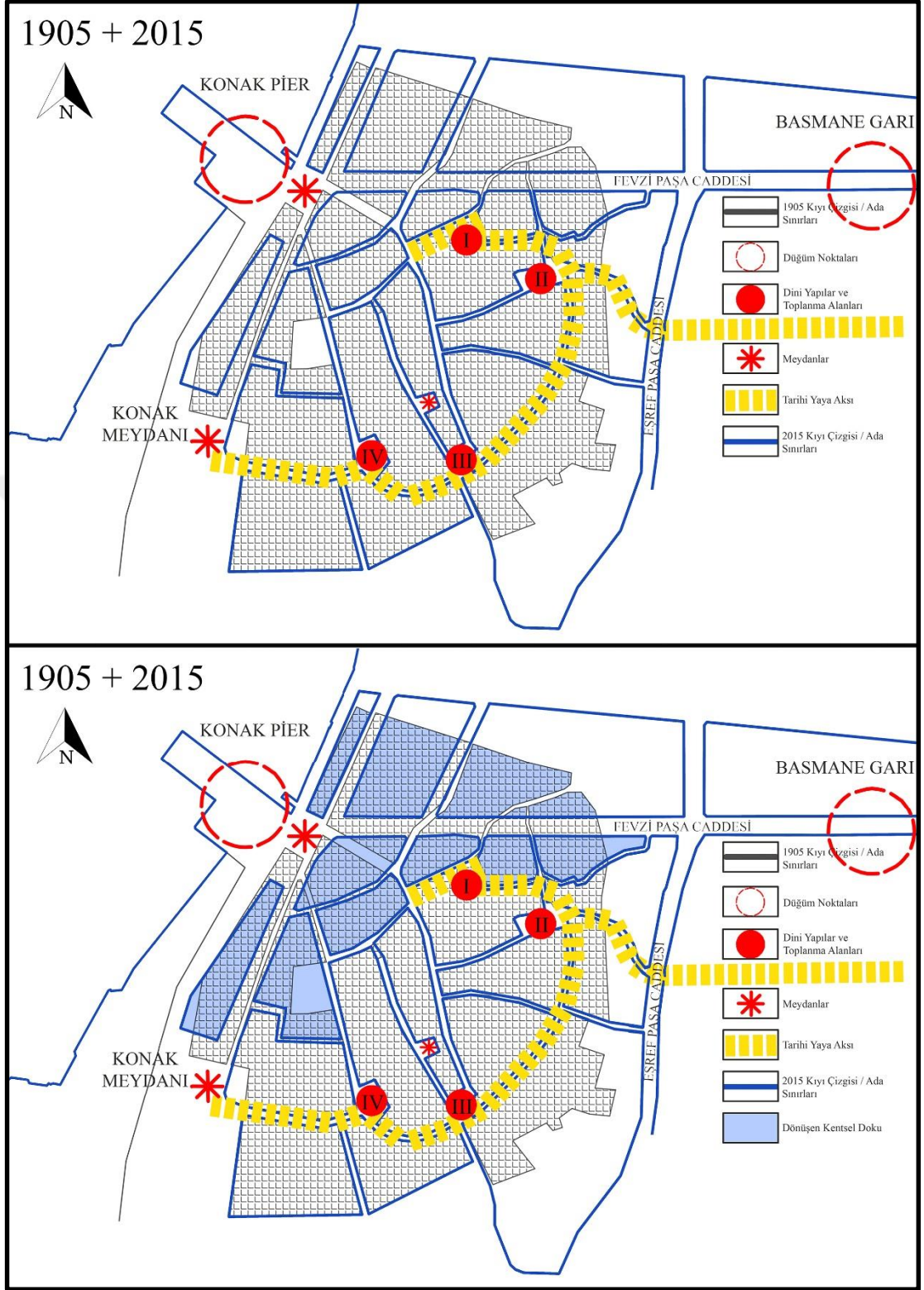

Şekil 3.5. 1905 ve 2015 yıllarına ait İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi strüktürü [tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır]

1905 ve 2015 yılı kentsel strüktür analizlerinin yapılmasından sonra, Feyzipaşa Bulvarı ve çevresinde meydana gelen dönüşümün açık bir biçimde ortaya koyulabilmesi için iki döneme ait analizler üst üste getirilmiştir [Şekil 3.6, üstte]. Yapılan çakıştırma işlemi sonrasında genel hatlarıyla yapı adası sınırları çizilerek oluşturulan kentsel strüktürdeki farklılaşmanın daha iyi görülebilmesi için, kentsel dönüşümün görüldüğü bölgeler mavi renkle taranmıştır [Şekil 3.6, altta]. Buna göre güneyde ve doğuda eski iç liman yayı ile sınırlanan Kemeraltı bölgesi, batıda ve kuzeyde de kentsel strüktürün dönüşümü ile tanımlanmaya çalışılmıştır.

Daha önce de bahsedildiği gibi, kentsel mekanda değişimin tarihsel – coğrafi yaklaşım çerçevesinde karakter bölgeleri oluşturularak tartışıldığı bu çalışmada; kuramsal çerçevede ikililik oluşturmamak adına kentsel dönüşüm tartışması yapılmamıştır. Bu bağlamda kentsel mekanı seçilecek olan bir sokak özelinde incelerken, süreklilik algısının bozulmasına sebep olmaması için örnek alan olarak seçilecek, başlangıç ve bitiş noktaları tanımlı sokak dukusunun herhangi bir cephesinin kentsel dönüşüm bağlamında değişmemiş olmasına dikkat edilmiştir.

Şekil 3.6. (altta)'da görüldüğü gibi, 1905 yılında iç liman yayı / tarihi yaya aksı üzerinde yer alan, kıyı ve gümrük binası ile doğrusal olarak ilişkisi bulunan, Kemeraltı bölgesi içerisinde kentsel tasarım bağlamında tanımlı birer başlangıç noktası olarak kabul edilen Kemeraltı Cami (IV) ve Başdurak Cami (III)'lerinin kuzeybatı yönünde Gümrük Binası ve Meydanı ile bağlantısını sağlayan sokakların (eski Mezarlık Sokak -853 sokak-, eski Alipaşa Caddesi -863 sokak- ve eski Keresteciler Çarşısı -871 sokak-) bir bölümünün kentsel dönüşümün etkisi altında kaldıkları görülmektedir.

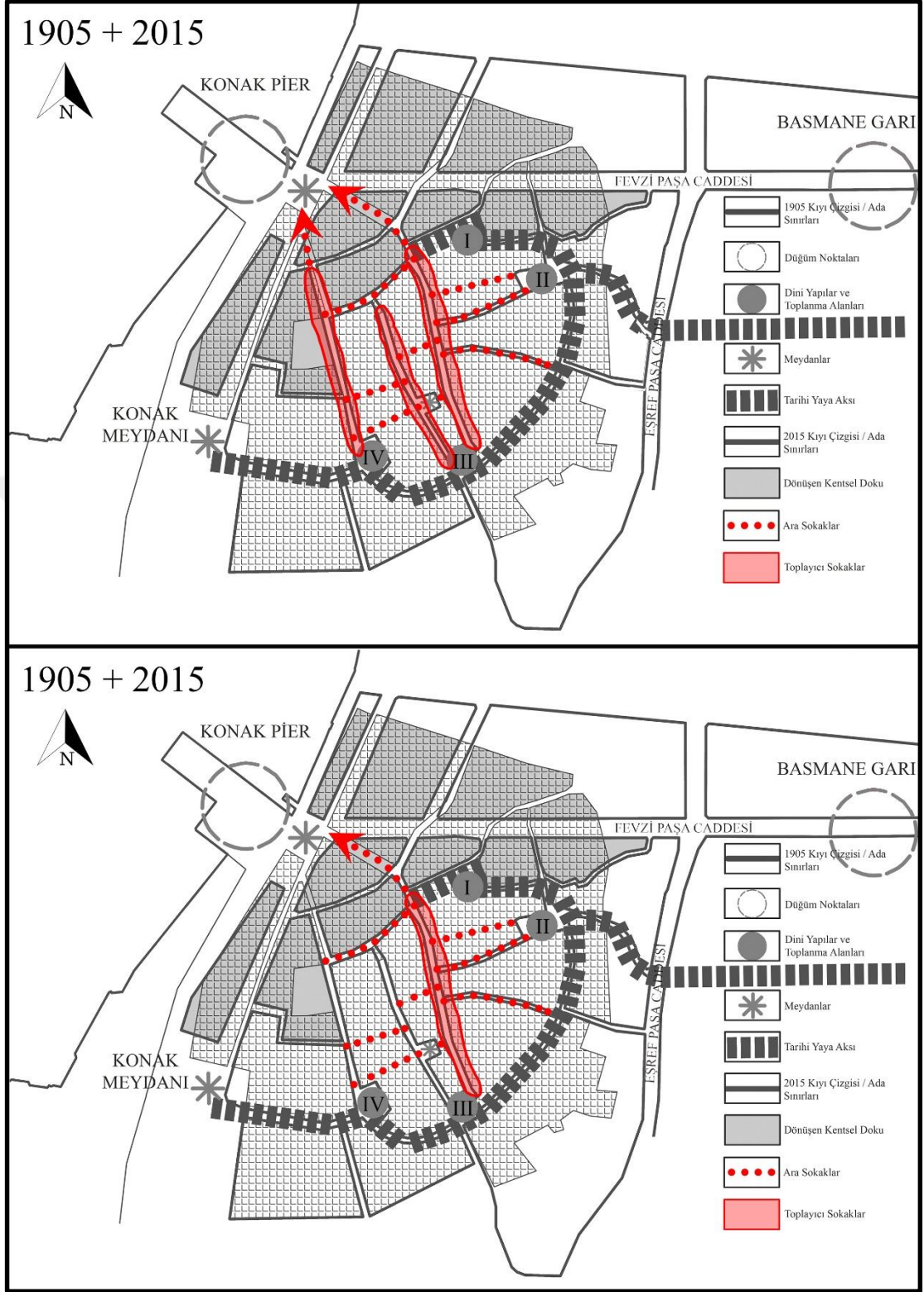
Şekil 3.6. 1905 ve 2015 yıllarına ait İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi strüktürlerinin üst üste karşılaştırılması (üstte) ve kentsel müdahaleler ile dönüşen doku (altta) [tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır]

2015 ve 1905 yılı kensel strüktürlerinin karşılaştırıldığı analiz haritası temel alınarak (Şekil 3.7, altta), çalışma alanı olarak kuramsal çerçeve içerisinde tanımlı sokakların detaylı analizi yapılmıştır.

Şekil 3.7’de (üstte) görülen Kemeraltı eski liman yayı ve tarihi yaya aksının en kuzeybatısında kalan eski Mezarlık Sokak (853 sokak); güneyde Kemeraltı Cami (IV)’si başlayıp, kuzeyde Eski Gümrük Binası -Konak Pier- ile sonlanmaktadır. Yapılan kentsel müdahaleler sonucunda, sokağın büyük bir kısmı kentsel dönüşüm alanı içerisinde kalmış, Konak Pier ile olan bağlantısı kopmuş, bütüncül ve sürekli yapısını kaybetmesi nedeniyle çalışma alanı olarak seçilmemiştir.

Şekil 3.7’de (üstte) görülen Kemeraltı eski liman yayı ve tarihi yaya aksının hemen hemen orta noktasında, eski Mezarlık Sokak (853 sokak) ile eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak) arasında kalan eski Alipaşa Caddesi (863 sokak); güneyde Başdurak Cami (III)’si ile başlamakta, ancak 1905 yılında tanımlı herhangi bir bitiş noktası bulunmamaktadır. Her ne kadar Cumhuriyet Dönemi sonrası kentsel müdahaleler ile kıyı ile olan bağlantısı kurulsa da, sonradan gerçekleştirilen kentsel dönüşüm müdahaleleri kuramsal çerçeve dışında tutulmuştur. Bu nedenle eski Alipaşa Caddesi (863 sokak) çalışma alanı olarak seçilmemiştir.

Şekil 3.7’de (üstte ve altta) görülen Kemeraltı eski liman yayı ve tarihi yaya aksının kuzeydoğusunda kalan eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak); güneyde Başdurak Cami (III) ile başlayıp, tarihi yaya aksının bitiş noktasında bulunan Kızlarağası Hanı ile devam etmekte ve kuzeyde Eski Gümrük Binası -Konak Pier- ile sonlanmaktadır. 2015 yılında kıyı ve Konak Pier ile olan ilişkisi kopan sokakta, Kızlarağası Hanı günümüzde de kamusal kullanım olarak işlevini sürdürmekte ve tarihi yaya aksının bitişini tanımlamaktadır. Tarihi yaya aksının bitiş noktası olan Kızlarağası Hanı ile Konak Pier arasındaki bağlantı 2015 yılında kopmuş ve sokağın bu bölümü dönüşüm ile bütünlüğünü kaybetmiştir. Ancak sokağın Başdurak Cami (III) ile başlayıp, Kızlarağası hanı ile biten bölümü; karakteristik yapısını günümüze kadar korumuş, herhangi bir kentsel müdahaleden etkilenmemiştir. Günümüzde de tanımlı bir başlangıç ve bitiş noktası bulunması sebebiyle eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak) ve sokağı tanımlayan ilk yapı adaları çalışma alanının sınırlarını oluşturmaktadır.

Şekil 3.7. Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde tanımlı sokaklar (üstte) ve çalışma alanı olarak belirlenen 871 sokak (eski Keresteciler Çarşısı, altta) [tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır]

Çalışma alanı sınırlarının da belirlenmesi ile tez kapsamında İzmir – Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın, Başdurak Camisi ile Kızlarağası Hanı arasında kalan bölümünün çalışılmasına karar verilmiştir.

Şekil 3.8. Çalışma Alanı Sınırı Eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak) ve Çevresi [Google Earth görüntüsünden üretilmiştir, Temmuz 2016]

Conzen tarafından geliştirilen “*kent-plan çözümlemesi*” yöntemi kullanılarak hâlihazır (*town plan*), yapılaşma dokusu (*building fabric*), arazi kullanım durumu (*urban land utilization*) analizleri yapılacak olan çalışma alanının; bu analizler doğrultusunda sokağın “*karakter bölgeleri*” belirlenecektir.

Araştırmanın bir sonraki bölümü olan saha çalışması kısmında, çalışma alanının karakter bölgelerini oluşturmaya yönelik analizlerden önce, İzmir kentinin ve alt ölçekte Kemeraltı bölgesinin tarihsel gelişimi ele alınacaktır.

4. ALAN ÇALIŞMASI: İZMİR - KEMERALTI TARİHİ KENT MERKEZİNDE KENTSEL MEKÂNIN DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ VE KARAKTER BÖLGELERİ

Çalışmanın bu bölümünün amacı öncelikle belirlenen kuramsal çerçeve ve yöntem bağlamında, Conzen tarafından geliştirilmiş olan “*morfogenetik yöntem*” ile örnek kentsel alanda benzer analizlerin ortaya konulması; mekânsal değişimin incelenmesi ve bir kenti ya da kent parçasını özgün kılan öğelerin neler olduğuna yönelik tespitlerde bulunulmasıdır. Kuramsal çerçeve kapsamında irdelenen, karakterin tarihsellik ile olan ilişkisi göz önüne alındığında; öncelikle çalışma alanının tarihsel süreçte nasıl bir gelişme gösterdiğine değinilecektir.

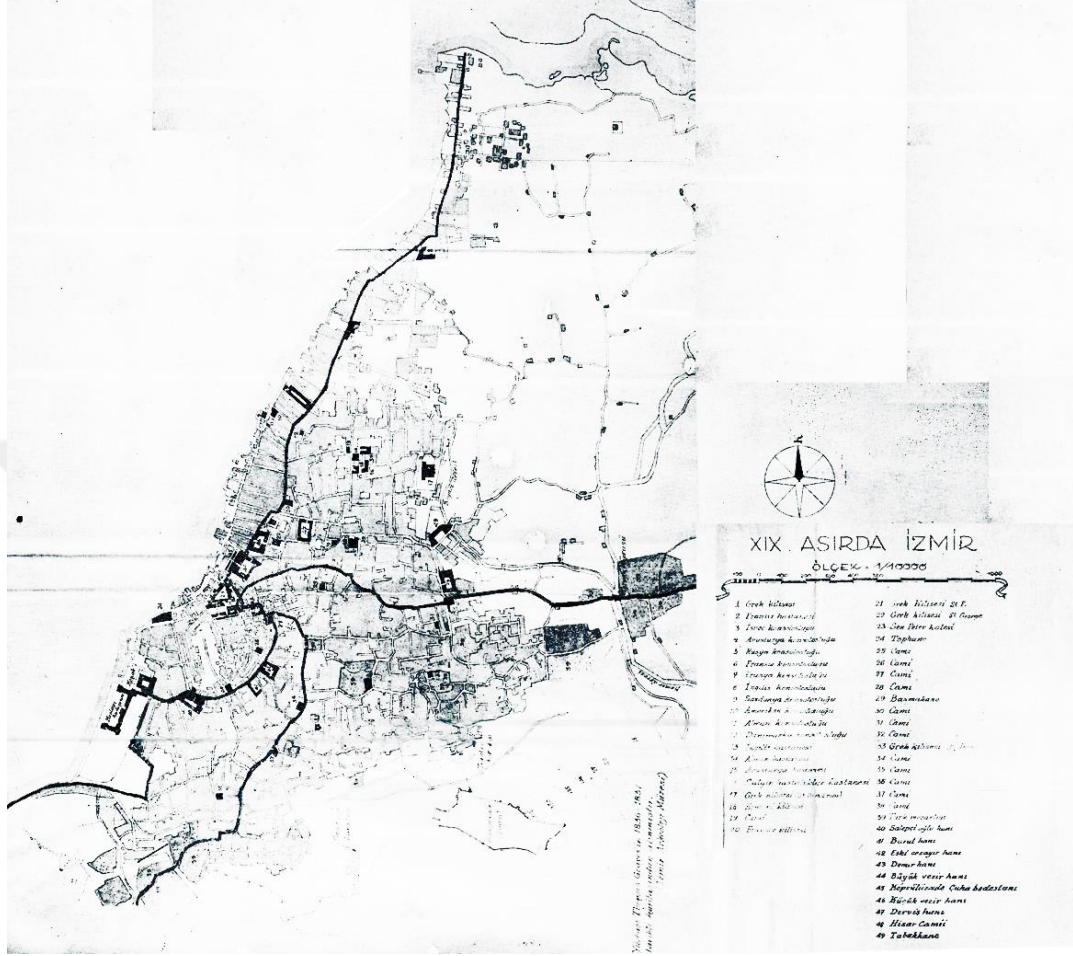
4.1.ALANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihsel sürecin ele alınması, morfolojik dönemleri belirlerken kentsel mekânın değişimde kırılma noktası olan tarihleri ve olayları barındırması açısından önem taşımaktadır. Göçler, kültürel yapıdaki değişimler, iklim koşulları, doğal afetler, yangınlar, savaşlar, teknolojik gelişmeler, dini yapı ve ekonomik yapı; kentsel mekânın farklılaşmasında etkili olan unsurlardan bazıları olarak sayılabilirler. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde örnek alan olarak seçilen İzmir – Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi’nin tarihsel gelişimi incelenecektir.

4.1.1. İzmir

M.Ö. 1102 yılında İzmir Körfezi’nin kuzeydoğusunda bu günkü Bayraklı bölgesine kurulan Smyrna, tarih boyunca pek çok farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır [Güner, 2005; s.1]. Kent, M.Ö. 333 yılında Büyük İskender tarafından körfezin doğusunda yer alan Pagus (Kadifekale) dağına yeniden kurulmuştur [Güner, 2005; s.1]. On dördüncü yüzyıla kadar Kadifekale, Smyrna ve İç Liman olarak üç merkezli bir işleyişe sahiptir. Milattan sonra sırasıyla Roma, Bizans, Arap ve tekrar Bizans hâkimiyetine geçmiştir; daha sonra birkaç defa Selçuklular ve Bizans arasında el

değiştirmiş; Anadolu Beylikleri Dönemine tanıklık etmiş; Timur'un istilasına uğramış ve son olarak 1402 yılına Osmanlı topraklarına katılmıştır [Güner, 2005; s.1-3].

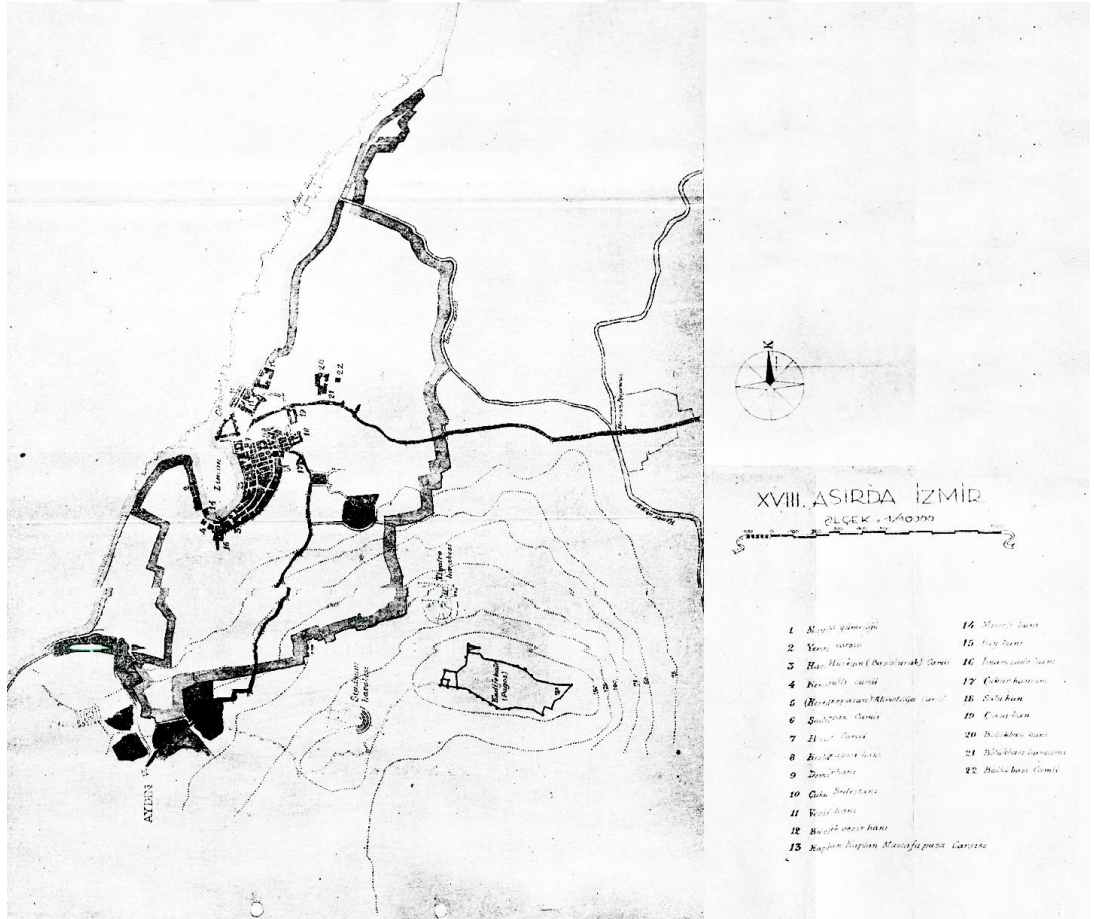
Şekil 4.1. XIV.yüzyılda İzmir Kenti [APIKAM, 2011]

XVI.yüzyılda yaklaşık 1000 kişilik bir kıyı kasabası olan kent, bu tarihten önce nüfus dağılımı açısından homojen bir yerleşim yapısına sahipken; yüzyıl ortalarından itibaren etnik köken, din, mezhep ve cemaatlere göre yerleşim düzeninde bölünmeler yaşamıştır [Güner, 2005; s.2].

XVII.yüzyıla gelindiğinde ise merkez gelişimi İç Liman çevresinde yoğunlaşmaya başlamış; artan ticaretin etkisi ile gümrük binası, bedesten ve han yapılarının inşa edilemeye başlandığı kentin nüfusu da artmaya başlamıştır [İYTE, Konak Hatuniye-Altınpark Kentsel Koruma Stüdyosu Analiz Paftaları, 2012]. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren imar çalışmalarına hız verilmiş; sokak genişletme

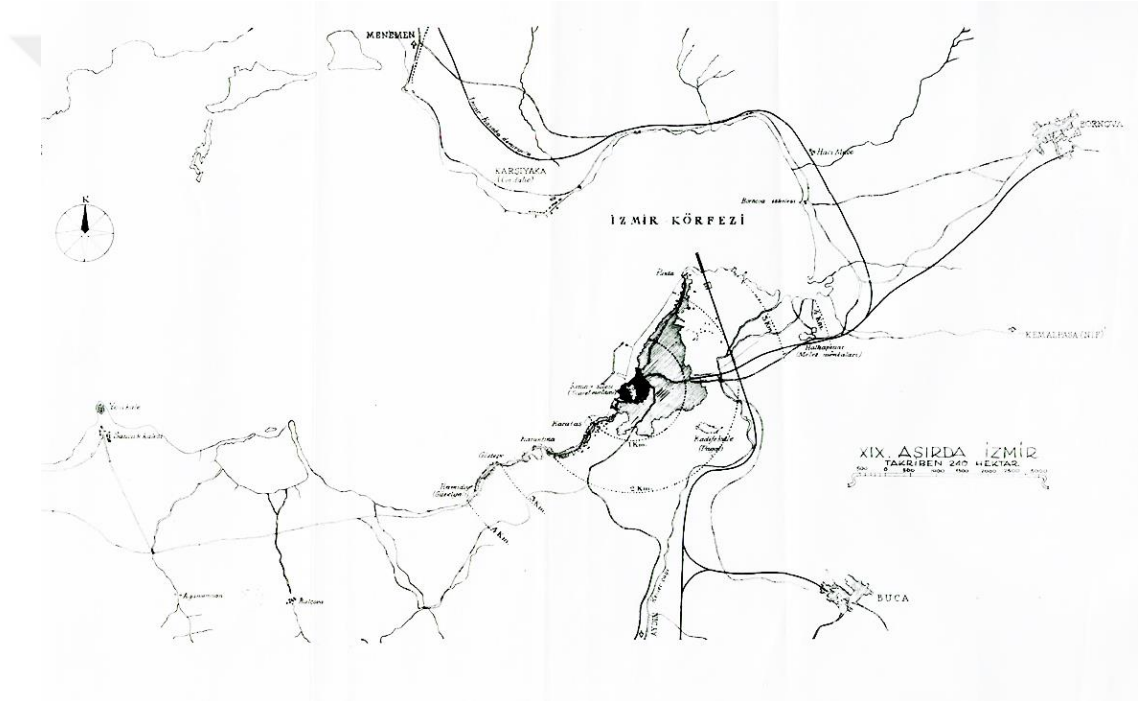
ve kaldırım çalışmaları yapılmış; 1676 yılında veba salgınında 30.000 kişi, 1688 yılında meydana gelen depremde ise 20.000 kişi yaşamını yitirmiştir [İYTE, Konak Hatuniye-Altınpark Kentsel Koruma Stüdyosu Analiz Paftaları, 2012].

XVIII. yüzyılda İzmir, 100.000 nüfuslu bir liman kenti haline gelmiştir [Güner, 2005; s.2]. Artan nüfus ve yetersiz gelen kentsel mekân ve Kadırga Limanı olarak kullanılan iç limanın, gemiler için elverişsiz hale gelmesi ile depolama ve işleme alanları kentin kuzeyinde yer seçmeye başlamıştır [İzmir Tarih Projesi: Tasarım Stratejisi Raporu, 2014; s.13-15]. Kentteki ticaretin yer değiştirmesi, varlıklı kesimlerin yaz dönemimde ikamet ettiği sayfiye yerleri banliyöleşmeye başlamıştır [İzmir Tarih Projesi: Tasarım Stratejisi Raporu, 2014; s.13-15].

Şekil 4.2. XVIII.yüzyılda İzmir Kenti [APİKAM, 2011]

XIX.yüzyıl İzmir'in ulaşım ağları ile geliştiği ve bölgesel ölçekte önem kazandığı bir dönem olarak nitelendirilmektedir [Güner, 2005; s.3]. Demiryolu, denizyolu ve karayolu ağlarının geliştiği; yüzyıl sonunda denizin doldurulması ile Kordon ve rıhtım inşası, artan ticaretin kente etkileri arasında yer almaktadır [Güner, 2005; s.3]. Kıyının doldurulması ile Levanten, tüccar ve üst gelir grubundan olan kent nüfusun Kemeraltı'ndaki yerlerini boşaltması ve yeni gelişen kıyı kesimde yer seçmeye başlaması; kentin eğlence ve kültür faaliyetlerinin yer değiştirmesine neden olmuştur [Beyru, 2011; s.181].

Şekil 4.3. XIX.yüzyılda İzmir Kenti [APİKAM, 2011]

Kemeraltı bölgesi geleneksel ve el sanatlarında uzmanlaşmış bir ticaret bölgesi haline gelirken; Levantenlerin yer seçtiği Frenk Sokağı (kıyı ve kordon) üst gelir grubuna hitap eden bir bölge haline gelmiştir [Beyru, 2011; s.181]. Ticaret için kente getirilen demiryollarının yanında; yolcu taşımacılığına önem verilmesi ile köy ve sayfiye yerleşmelerine tramvay hatlarının döşenmesi İzmir'in kentsel formunu geliştiren etkenlerden biridir [Güner, 2005; s.4]. Saat Kulesi, Hükümet Konağı ve Sarı

Kışla gibi bilinen pek çok kamusal yapı bu yüzyılda inşa edilmiştir [Şekil 4.4, 4.5, 4.6 ve 4.7].

Şekil 4.4. XIX.yüzyıl sonunda Konak Meydanı, Sarıkışla ve Gümrük Binası [<http://www.izmirdesanat.org/wp-content/uploads/2011/03/konak-sarikisla-600x300.jpg>] Erişim Tarihi: 01.07.2016

Şekil 4.5. XIX.yüzyıl sonunda İzmir Konak Meydanı [<http://www.apikam.org.tr/fotograf-galerisi>] Erişim Tarihi: 01.07.2016

Şekil 4.6. 1922 Punta Yangını öncesinde Hükümet Binası <http://www.apikam.org.tr/fotograf-galerisi/> Erişim Tarihi: 01.07.2016

Şekil 4.7. XIX.yüzyıl sonunda Eski Gümrük Binası <http://xn--kemeralt-0kb.com/izmirin-simg-yapilarindan-biri-fransiz-gumruğu-konak-pier/> Erişim Tarihi: 01.07.2016

XX.yüzyılın başlaması ile birlikte İzmir’de modernleşme çalışmalarına hız verilmiştir, ancak Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması sebebiyle çalışmalar yarım kalmıştır [Güner, 2005; s.4]. 1922 İzmir yangını ile yaklaşık 20.000 konut ve pek çok tarihi yapıyı içine alan 300 hektarlık bir alan zarar görmüştür [İYTE, Konak Hatuniye-Altınpark Kentsel Koruma Stüdyosu Analiz Paftaları, 2012]. 1923 yılında Cumhuriyet’in İlanı ile birlikte Ege’nin en önemli liman kenti olan İzmir’i yeniden imar etme çalışmaları hız kazanmıştır [Güner, 2005; s.5]. Kentin idari merkezi o yıllardan itibaren Konak Meydanı’dır. 1950 yılı sonrasında kentte 3-4 katlı apartmanlar ve artan nüfus sebebiyle gecekondular yapıları görülmeye başlanmıştır; 1960’lı yıllara gelindiğinde ise artan göç nedeniyle kent çeperinde devam eden gecekondulaşma, başlıca kentsel sorun haline almıştır [Güner, 2005; s.5]. İzmir’in metropoliten ölçekte ele alınması yine bu döneme rastlamaktadır. 1973 yılında İzmir Nazım Planı’nın hazırlanması; 1980’li yıllara gelindiğinde toplu konut inşalarının hız kazanması ve kentsel alanın saçaklanarak büyümesi; 2000’li yıllarda otoyolların yapımı ile yazlık beldelerin gelişerek kentsel alana eklenmesi sonucu İzmir, 2.800.000 nüfusa sahip bir liman kenti olarak önemini korumaktadır [Güner, 2005; s.6].

İzmir kent tarihi kısaca 4 dönem altında incelenebilir [Aksoy, 2002; s.27]:

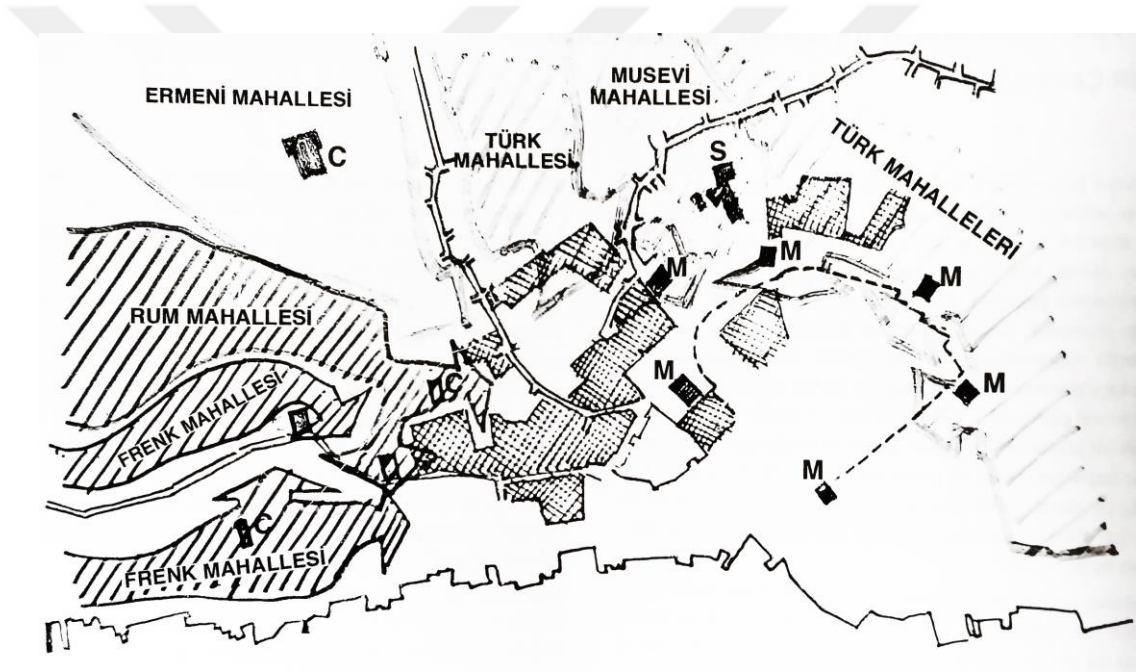
- 1) İlk yerleşme dönemi (M.Ö. 3000 – M.Ö. 300)
- 2) Yeniden kuruluş dönemi (M.Ö. 300 – 15.yüzyıl)
- 3) Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri (15.yüzyıl – 20.yüzyıl)
- 4) Cumhuriyet dönemi ve sonrası (1923...)

Bu bağlamda kentsel doku incelenirken; kentin kuruluşu ile büyümesinin farklı iki merkezde meydana geldiği, farklı kültürlerle ve toplumlara ev sahipliği yapması açısından mekânsal karakterin dönemler arasında farklılık gösterdiği, Cumhuriyet dönemi sonrası kentin yeniden imar edilmesi çalışmalarının hız kazandığı ve günümüzde de değişmeye devam eden bir eğilimde olduğu dikkat çekmektedir.

Kent bütününde meydana gelen değişimlerin içerisinde, Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi’nin tarihsel değişimi bir sonraki başlıkta ele alınmıştır.

4.1.2. Kemeraltı

Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi, İzmir Körfezi'nin ve kentin idari merkezi olan Konak Meydanı'nın doğusunda, Kadifekale eteklerinde yer alan bölgededir. Bölgedeki yapılaşma, kentin M.Ö.300 yılında Büyük İskender tarafından Kadifekale'ye taşınmasının ardından iç limanın gemiler için sığınak olması ve buna bağlı olarak iç liman çevresinde ticari faaliyetlerin gelişmesi ile başlamıştır [Karataş, 2001; s.154]. XIV.yüzyılda Türklerin Anadolu'ya girmesi ile kentte Türk nüfusu artmaya başlamıştır [Güner, 2005; s.2].

Şekil 4.8. XVIII.yüzyılda İzmir Kent Merkezi'nde etnik kökenlere göre bölgesel dağılım [Beyru, 2011; s.160]

XV.yüzyıla kadar farklı uygarlıkların hükümdarlığı altında kalan, farklı etnik gruplara ev sahipliliği yapan kent; 1402 yılında Osmanlı egemenliğine girmiştir [Güner, 2005; s.1-3]. Liman Kalesi (XII.yüzyıl), Hisar Cami (1597-1598), Büyük Vezir Han (1675), Küçük Vezir Han (1675-1678), Kızlarağası Hanı (1744), Şadırvan Cami (1637-1638), Başdurak Cami (1652), Kestane Pazarı Cami (1663), Kemeraltı

Cami (1673) başta olma üzere yüz elliye yakın han XVIII.yüzyılda kent merkezindeki önemli yapılardır [Şekil 4.9 ve 4.10].

Şekil 4.9. XVII. - XVIII. Yüzyıllarda Kızlarağası Hanı'nın kıyı ile olan ilişkisi
[[http://www.egemeclisi.com/files/uploads/m4\(4\).jpg](http://www.egemeclisi.com/files/uploads/m4(4).jpg)] Erişim Tarihi: 23.06.2016

Şekil 4.10. XVII. - XVIII. Yüzyıllarda İzmir İç Liman çevresine ait maket
[http://www.alsancaklimani.gov.tr/tarihPhoto/liman_tarih.png] Erişim Tarihi: 23.06.2016

XVII.yüzyılda kent ve iç liman ekonomik olarak en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde Avrupa'ya giden hammaddenin Anadolu'dan çıkış noktası olan kent; Fransız, İngiliz ve Cenevizli (Levantenler) tüccarlar tarafından yalnızca ticaret noktası değil, aynı zamanda yaşam alanı olarak kullanılmaktadır [Beyru, 2011; s.177-184]. Ancak XVIII.yüzyıl sonunda sanayi devrimi ile birlikte artan ticari faaliyetler karşısında liman yetersiz kalmış, Melez Çayı'nın taşıdığı alüvyonlar ile zemin derinliği azalmış ve kadirga gemilerinin durağı olan iç liman uygun olmayan koşullar sonucu boşalmaya başlamıştır [İzmir Tarih Projesi: Tasarım Stratejisi Raporu, 2014; s.13-15]. Yeni liman faaliyetlerinin kuzeye Punta (Alsancak)'ya taşınması sonucu iç liman işlevini tamamen yitirmiş ve XIX.yüzyılda planlı bir biçimde doldurularak yapılaşmaya açılması sonucu; liman arkası ticaret, depolama ve konut kullanımlarının görüldüğü Kemeraltı – İç Eski İç Liman Bölgesi, günümüzde konut kullanımından yoksun bir bölge özelliği taşımaktadır [Şekil 4.11].

Şekil 4.11. Kemeraltı Çarşısından bir görünüm [2015]

XIX.yüzyılın ilk yarısında liman kullanımının Punta'ya taşınması ve demir yolunun kent ulaşımında yerini alması ile kentsel kullanımlar yer değiştirmeye başlamış; bölge morfolojik olarak da değişime uğramıştır [Güner, 2005; s.2]. Ulaşım sisteminin değişmesi ile kervanların konaklaması için ahırları ve odaları bünyelerinde barındıran hanlar, biçim değiştirmeye başlamış; konaklamanın Kemeraltı bölgesinde kalması, ticaret aktivitelerinin ise Punta'ya taşınması ile hanların avluları küçülmeye başlamıştır [Atay, 2003].

XX. yüzyıl başında bölgedeki kullanımların detaylı olarak ortaya konulduğu Goad Haritalarına göre; uzmanlaşmış ticaretin alanın geneline dağılmış olduğu görülmektedir [1905 Goad Haritası]. Özellikle verimli tarım arazilerinde yetiştirilen üzüm ve meyvelerin kurutularak Avrupa'ya gönderilmesi için kuru meyve depolarının [Şekil 4.12]; bölgedeki kullanımların ve mekânsal ihtiyaçların dinamik bir biçimde yer seçmesinden dolayı inşaat işlerine yönelik uzmanlaşmış dükkânların ve son olarak konaklama faaliyetlerinin eski iç liman bölgesinde yer seçtiğini görülmektedir [1905 Goad Haritası].

Şekil 4.12. Kemeraltı'nda İncir Pazarı [APİKAM, 2011]

Günümüzde ise Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nin tarihi dokusu sebebiyle sahip olduğu turizm potansiyeli dikkat çekmekte ve buna yönelik kullanımlar (hediyelik eşya, yeme – içme, kahveciler vb.) alanda yer seçmektedir.

XX. yüzyıl ortalarına kadar Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nin koruma politikaları çerçevesinde ele alınmamış olması dikkat çekmektedir. 1922 Punta (Alsancak) Yangını sonrası, kentin yanan bölgelerinde (300 hektar) planlama çalışmaları ile kentsel çevrenin yeniden üretilmesine yönelik Danger, Le Corbusier ve Bodmer Planları başta olmak üzere pek çok çalışma yapılmıştır [İYTE, Konak Hatuniye-Altınpark Kentsel Koruma Stüdyosu Analiz Paftaları, 2012]. Kentin yeniden imar edilmesine yönelik bu çalışmalar kapsamında Kemeraltı bölgesinin planlama sınırları dışında tutulduğu dikkat çekmektedir. İlk defa 1973 yılında yapılan planlama çalışmalarında tarihi kent merkezinin korunmasına yönelik kararlar yer almaktadır [İYTE, Konak Hatuniye-Altınpark Kentsel Koruma Stüdyosu Analiz Paftaları, 2012]. 1984 yılında kentsel sit olarak ilan edilen bölge, son olarak 1/5000 Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Revizyonu kapsamında ele alınmıştır. Günümüzde ise İzmir Büyükşehir Belediyesi, bölgenin canlandırılmasına yönelik planlama ve kentsel tasarım proje birimi ile çalışmalarını devam ettirmektedir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde İzmir ve Kemeraltı planlama tarihlerine, kente yönelik genel kararlara ve çalışma alanına yönelik koruma kararlarına yer verilmiştir.

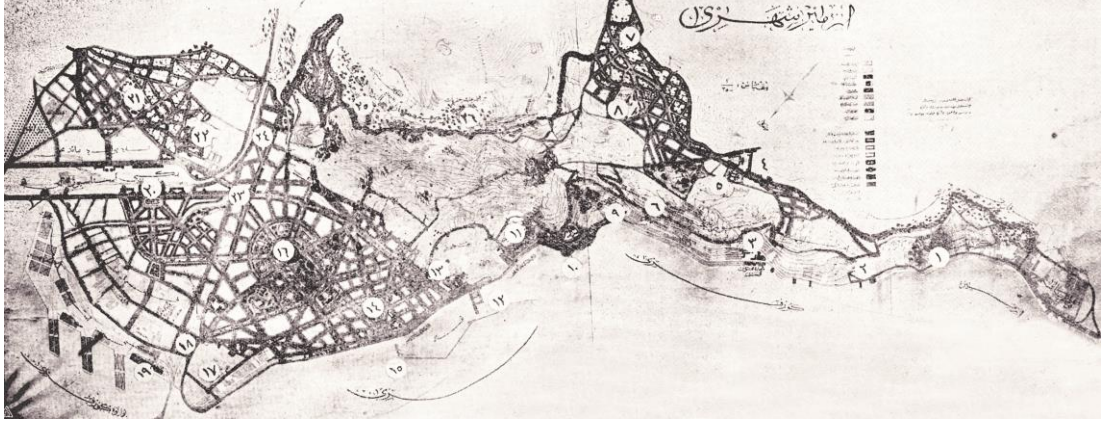
4.2. İZMİR – KEMERALTI PLANLAMA TARİHİ

XX. yüzyılın başına kadar kentsel gelişmenin plansız olarak devam ettiği İzmir’de, 1922 Punta (Alsancak) yangını sonrası kentin yeniden imar edilmesine yönelik yapılan ilk çalışma 1925 Danger and Prost Planıdır [İYTE, Konak Hatuniye-Altınpark Kentsel Koruma Stüdyosu Analiz Paftaları, 2012]. Şekil 4.13 ve 4.14’te hasar gören yaklaşık 300 hektarlık bölgeyi planlamak amacıyla hazırlanan planın temel kararları arasında Kültür Park ve öneri konut alanları yer almaktadır [APIKAM].

Şekil 4.13. 1922 Yangını Sonrası İzmir Şehri Planı [APIKAM, 2011]

Plan, 1933 yılında İzmir Belediyesi tarafından revize edilmiştir.

Şekil 4.14. 1925 Prost Planı [APİKAM, 2011]

1949 yılında Le Corbusier tarafından hazırlanan planda ise kentin organik dokusu yerine, gridal yapıda bir kentleşme dokusu önerilmektedir. Planda bölgelemeye yönelik kararlar alınmış; Alsancak iş merkezi, Konak ise idari ve kültürel merkez olarak kararlaştırılmıştır [İYTE, Konak Hatuniye-Altınpark Kentsel Koruma Stüdyosu Analiz Paftaları, 2012].

1952 Aru, Özdeş ve Canpolat Planı, kentin üçüncü planıdır. Plan kararları gereğince; Konak Meydanı ve çevresi ticari, idari ve kültürel bölge olarak belirlenmiş, Alsancak endüstri merkezi olarak ele alınmıştır [İYTE, Konak Hatuniye-Altınpark Kentsel Koruma Stüdyosu Analiz Paftaları, 2012].

1960'lara kadar gelişen sanayinin etkisi ile kırsaldan göç almaya başlayan kentin temel sorunları arasında barınma yer almaktadır. 1960 Albert Bodmer Planı; Alsancak endüstriyel sanayi bölgesinin kirletici etkisi nedeniyle kaldırılması, gecekondu bölgelerine yönelik çalışmalar yapılması yönünde kararları içeren dördüncü İzmir planıdır [İYTE, Konak Hatuniye-Altınpark Kentsel Koruma Stüdyosu Analiz Paftaları, 2012].

1970'li yıllara kadar Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'ne yönelik herhangi bir plan kararının bulunmadığı İzmir planlama tarihinde, 1965 yılında kurulan İzmir Nazım İmar Planlama Bürosu'nun yürüttüğü planlama çalışmaları ile tarihi merkeze yönelik koruma kararları ilk defa “ *Kemeraltı – Tilkilik – Bayraklı gibi semtlerin karakteristikleri ve yapı nizamı olduğu gibi korunacaktır*” maddesi ile ele alınmıştır [Arkon ve Gülerman, 1995; s.17]. 1973 - 1978 İzmir Kenti Nazım Planı'nda kentin lineer bir makroformda gelişmesi, Alsancak Limanı'nın genişletilmesi ve tarihi kent

merkezinde korumaya yönelik çalışmaların başlatılması planın temel kararları arasında yer almaktadır [Arkon ve Gülerman, 1995; s.17].

1984 yılında Kemeraltı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından Kentsel Sit alanı ilan edilmiştir. Aynı yıl İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kurulması ile Kemeraltı Kentsel Sit Alanı İmar Planı hazırlanmış, 1987 Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından planın revizyonu talep edilmiştir. 1984 Kemeraltı Kentsel Sit Alanı İmar Planında yer alan kararlardan bazıları ve değerlendirmesi aşağıdaki gibidir [Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu, 2002; s.18-34]:

- Plan kararları arasında yer alan ilave kat ve tabanda parselin tamamına inşaat yapma hakları, tarihi merkezde yıkıp yeniden yapma uygulamalarının görülmesine neden olmuştur.
- Alandaki yapılara ait tescil kararlarının plan onama tarihinden sonra yapılması, mevcut durum ile koruma planı arasında uyumsuzluklara neden olmaktadır.
- Genel yapısı 2 – 3 katlı yapılardan oluşan bölgede, bazı yapı adalarına verilen yüksek imar hakkı, tarihi dokunun bütünlüğünün bozulmasına neden olmakta; tescilli yapıları olumsuz etkilemektedir.
- Tarihi dokunun içerisine taşıt ulaşımının entegre edilmeye çalışılması nedeniyle yol genişletmesine yönelik plan kararlarının alınması, pek çok tescilli yapının yıkılmasını gerektirmektedir. Alanın yayalaştırılmasına yönelik stratejiler ile çelişen bir plan kararıdır.
- İmar planı özellikleri gösteren 1984 Kemeraltı Kentsel Sit Alanı İmar Planı; koruma anlayışından çok yenileme yaklaşımını benimsemektedir.
- Hazırlanan plan notlarında yer alan cephe özelliklerine yönelik kararlar, tescilli parsel ve bu parselde komşu olan parseller için bağlayıcı olmakta; ancak bunun dışındaki koşullarda serbest bırakılmaktadır. Alanın özgün ve bütüncül yapısını korumaya yönelik bir plan kararı bulunmamaktadır.

1989 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin hazırladığı planda mevcut dokuda kat yüksekliği artışına gidilmesi, kısmi planlar, gecekondular ve 2005 yılı nüfus öngörüsüne göre yeni gelişme alanları belirlenmiş olmasına rağmen Kemeraltı'na yönelik herhangi bir plan kararı bulunmamaktadır.

İzmir I No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu kararına istinaden 1995 yılında, Kemeraltı Kentsel Sit Alanı İmar Planı'na revizyon talep edilmiştir. 2002 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından 1/5000 Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı hazırlanmıştır. 2004 yılında onanan Kemeraltı Kentsel ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı 1/5000 Nazım Planı'nın özelliği; 1/1000 Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı, plan notları ve plan raporuna ek olarak, Kemeraltı Kentsel Tasarım Rehberi ve Kentsel Tasarım Projeleri ile bütün tutulmuş olmasıdır [Şala, 2013; s.95-102]. 1/1000 Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planına ait önemli kararlardan bazıları aşağıdaki gibidir [1/1000 Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı Raporu]:

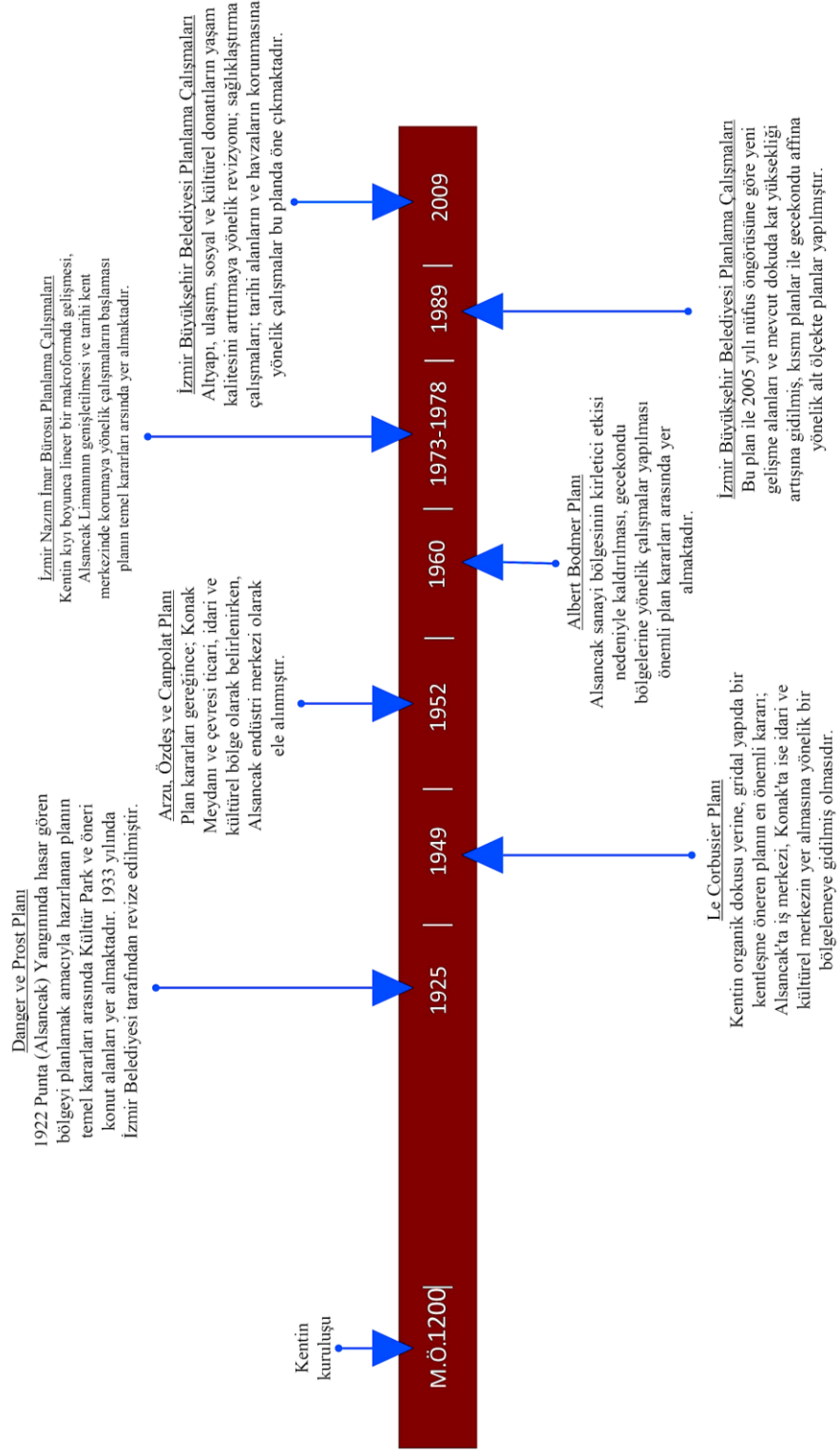
- Bölgede yapılan analizler sonucunda, tescilli yapılar dışında kalan yapılar I. Derece Uyumlu ve II. Derece Uyumlu yapılar olarak gruplandırılmışlardır. Bu yapı gruplarına dâhil olan herhangi bir yapının yıkılması ancak cephe rölövesinin alınmasının ardından mümkündür.
- Tescilli yapılarla olan uyumu ve benzerlikleri nedeniyle I. Derece Uyumlu yapıların yıkılmadan korunması esastır.
- Cephe özelliği korunacak sokaklara cephesi olan parsellerdeki yapıların, cephe içindeki konumu değiştirilemez, kat yükseklikleri ve gabarileri arttırılamaz.

Cephe oranları, pencereler, kapılar, cephe kaplamaları, cephe renkleri, çıkmalar ve cumbalar, balkonlar, çatılar, pano ve reklamlar alanın genelinde plan kararlarında yer alan biçimde düzenlenmiştir. Ayrıca işlevsel kullanımlara ve yapı özelliklerine göre alt bölgelemelerin yapıldığı 1/1000 Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planında, bu alt bölgelere yönelik koruma yaklaşımlarına da yer verilmiştir.

2009 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan planlama çalışmalarında tarihi alanların ve havzaların korunmasına yönelik kararlar bulunsa da Kemeraltı'na yönelik karar yer almamaktadır.

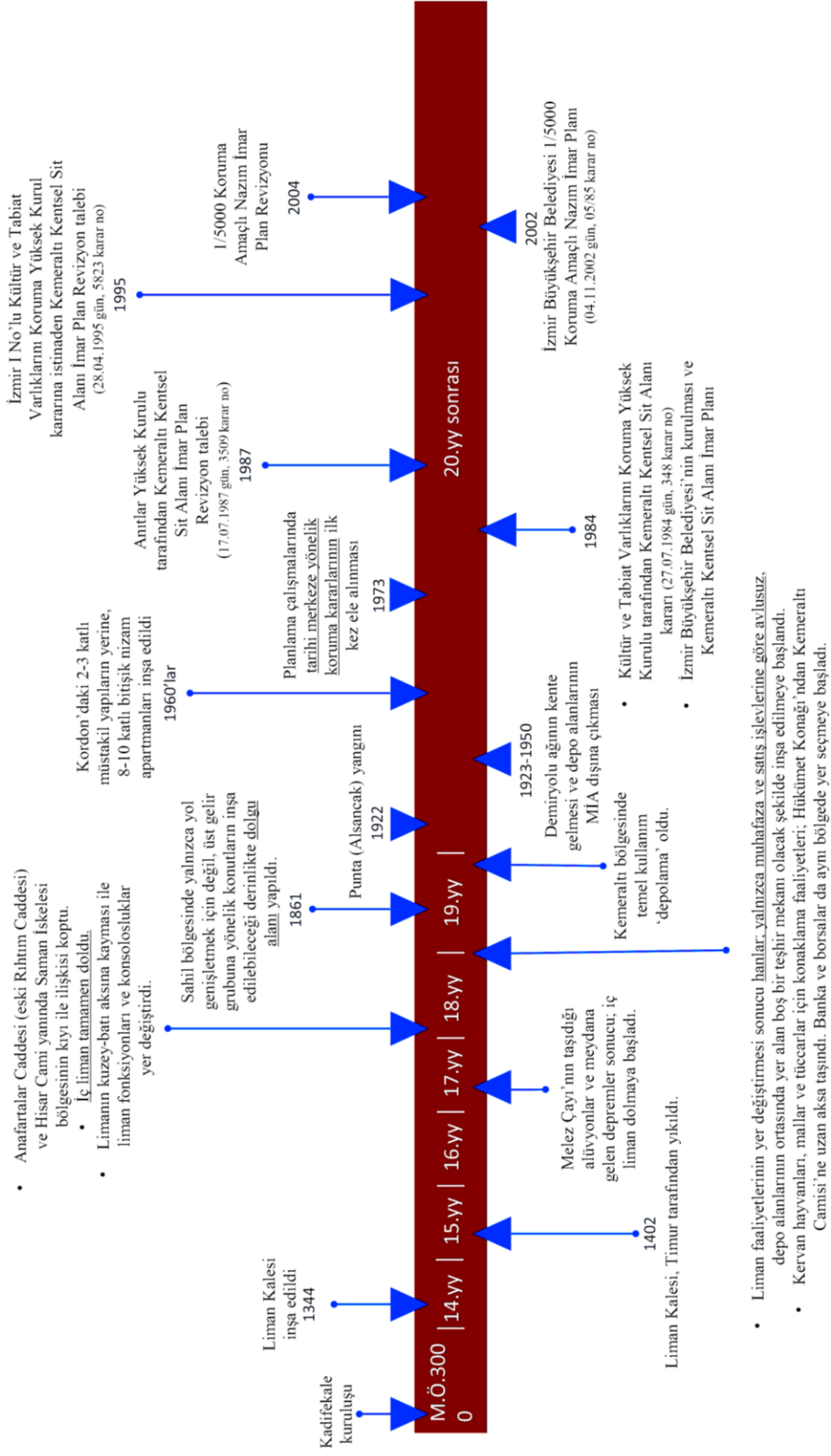
Şekil 4.15 ve 4.16'da İzmir ve Kemeraltı planlama çalışmaları tarihsel sırayla verilmektedir.

İzmir Planlama Tarihi

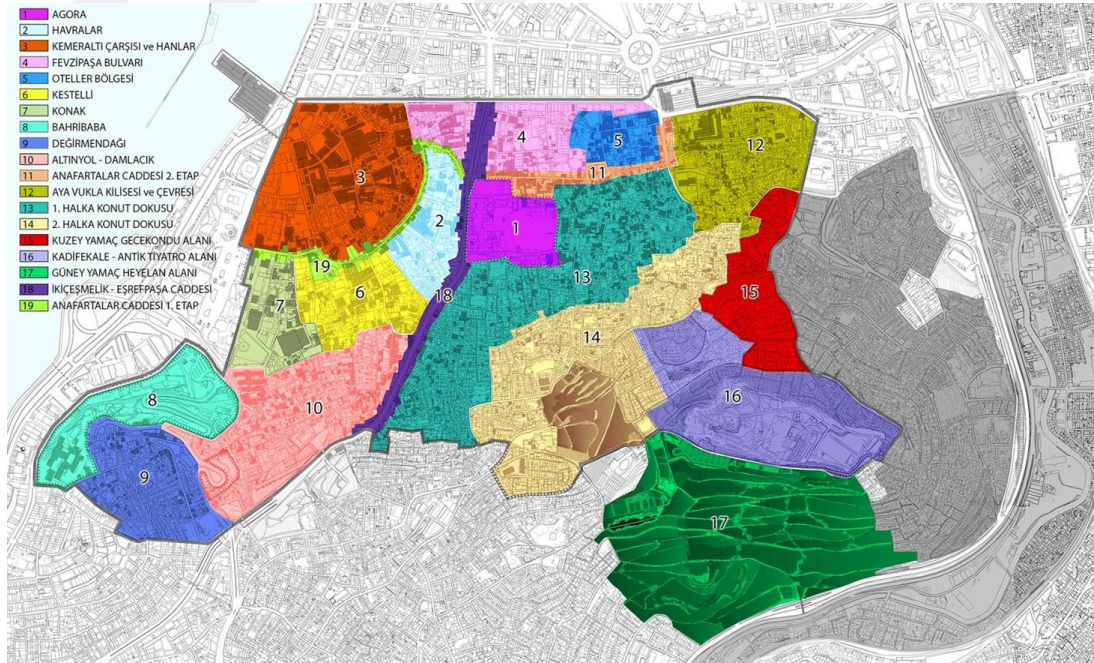
Şekil 4.15. İzmir Planlama Tarihi [tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır]

İzmir-Kemeraltı Tarihi

Şekil 4.16. İzmir - Kemeraltı Planlama Tarihi [tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır]

İzmir ve Kemeraltı için yapılan planlama çalışmalarına ek olarak 2012 yılında İzmir'in tarihi dokusunun korunması, canlandırılması ve gelecek kuşaklara aktarılması hedefiyle çok ortaklı bir şirket anlayışıyla kurulan TARKEM (Tarihi Kemeraltı İnşaat Yatırım Ticaret A.Ş); 2013 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi ile birlikte "İzmir Tarih Projesi"ni başlatmıştır. Proje kapsamında kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve bölge kullanıcılarının birlikteliğinde; "İzmirlilerin tarih ile olan ilişkisini güçlendirmek ve İzmir'in sanayi toplumunun tek merkezli kentinden, bilgi toplumunun çok merkezli kent bölgesine geçiş yaşanırken proje alanında ortaya çıkan çöküntü alanlarının oluşumuna mani olmak" amacıyla canlandırma ve koruma çalışmalarına başlanmıştır [İzmir Tarih Raporları]. 248 hektarlık bir alanın İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Koruma Amaçlı İmar Planı'nın geliştirdiği 12 alt bölgesini, Burak Belge'nin alanı planlama ve koruma politikalarına temel oluşturacak şekilde değerlendirerek zonlara ayıran çalışmasını ve bölgenin mahallelere ayırımını sentezleyerek İzmir-Tarih Projesi'nin alt bölgelerinin tespiti yapılmıştır [İzmir Tarih Projesi Raporları].

Şekil 4.17. İzmir Tarih Projesi kapsamında oluşturulan 19 alt bölge [http://tarkem.com.tr] Erişim Tarihi: 30.07.2016

Bu kapsamda İzmir Tarihi Merkezi'ni 19 alt bölgeye ayıran İzmir-Tarih Projesi bu güne kadar (2016) alt bölgelerden 3'üne yönelik operasyon planları hazırlamıştır.

Çalışma alanının tarihsel değişimi, kente ve bölgeye yönelik yapılan planlar, alınan plan kararları ve projelerin incelenmesinin ardından, sınırları belirlenen eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak) örnek alanında; Conzen tarafından geliştirilen kent-plan çözümlemesi yöntemi kullanılarak mekânsal analizler yapılmıştır. Tarihi kent merkezinde mekânsal değişimin incelenmesi ve farklı karakter bölgelerinin belirlenmesi için altlık oluşturacak bu analizlere çalışmanın bir sonraki bölümünde yer verilmiştir.

4.3.İZMİR KEMERALTI TARİHİ KENT MERKEZİNDE KENTSEL MEKÂNIN DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ

Bu araştırma ile İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nin Conzen tarafından geliştirilen kent-plan çözümlemesi yöntemi kullanılarak kuramsal çerçeve doğrultusunda kentsel mekânın özgünlüklerinin ve özgün değerlerin süreç içerisindeki değişiminin incelenmesi hedeflenmiştir. Karakterin yöntem çerçevesinde ortaya konulması, bunun sonucunda planlama ve tasarım çalışmalarında verilecek kararların mekânın özgünlüğünü gözeterek biçimde özgünleşmesine dayanak oluşturması açısından çalışmanın bu bölümde detaylı inceleme, analiz ve sentez bölümlerine yer verilmiştir.

Daha önce yöntem bölümünde de belirtildiği gibi, çalışma sisteminin açık bir biçimde ortaya konulması amacıyla izlenecek etaplar şu şekilde belirlenmiştir:

1. Çalışma alanına yönelik verilerin toplanması ve çalışma alanı sınırlarının belirlenmesi
2. Arşiv, saha çalışmalarının yapılması ve verilerin sayısallaştırılması (1905 ve 1970 yıllarına ait verilerin taranması, 2015 yılına ait güncel saha çalışmasının yapılması ve üç ayrı döneme ait bilgilerin bilgisayar ortamında işlenmesi)

3. Elde edilen bilgiler doğrultusunda analiz paftalarının oluşturulması
4. Çözümleme

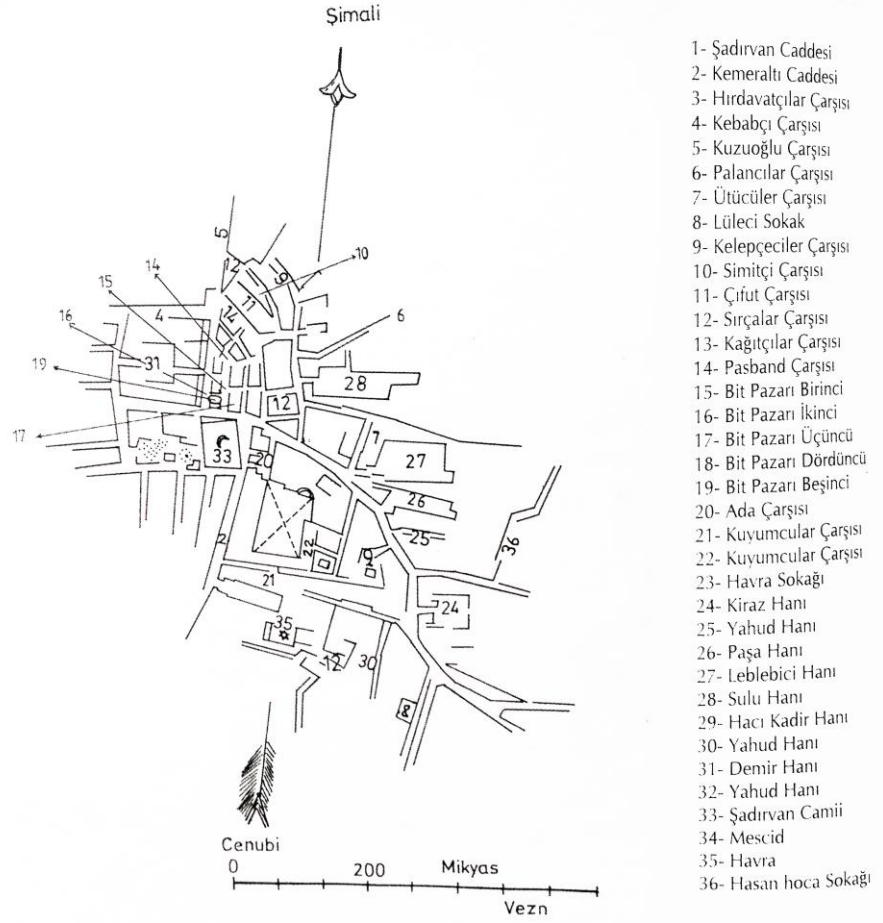
Belirlenen etaplardan, çalışma alanına yönelik verilerin toplanması ve çalışma alanı sınırlarının belirlenmesi (1.etap), verilerin daha ayrıntılı toplanabilmesi için analiz çalışmalarına geçmeden önce, yöntem bölümünde tartışılmıştır. Bu bağlamda kentsel mekânda kamusal kullanımın en önemli ögesi olan sokağın, morfogenetik yöntem doğrultusunda analiz edilerek karakter bölgelerinin belirlenmesine karar verilmiştir. Çalışma alanı olarak seçilecek sokağın, kentsel tasarım kuramları doğrultusunda; sürekli, tanımlı bir başlangıcı ve bitişi olan, kamusal kullanımlar ile zenginleşen ve kentsel müdahaleler nedeniyle köklü değişikliklerin görülmediği bir sokak olmasına dikkat edilmiştir. Yapılan analizler sonucu tarihi kent merkezi içerisindeki eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak), çalışma alanı olarak seçilmiştir. İzmir ve Kemeraltı bölgesinin tarihsel gelişimi ve planlama tarihi ele alındıktan sonra, İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde kentsel mekânın değişiminin incelenmesi amacıyla bir sonraki bölümde araştırma etaplarından ikincisi olan arşiv, saha ve sayısallaştırma bölümüne geçilmiştir.

4.3.1. Arşiv, Saha ve Sayısallaştırma Çalışmaları

Tarihsel süreç içerisinde değişen fiziksel mekânın ve karakterin incelenebilmesi için tarihselliğin ve katmanlaşmanın, çalışmanın yöntemi olan morfogenetik yaklaşım bağlamında önemli olduğu tezin kuramsal çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kabulden hareketle arşiv çalışmaları yapılarak, geçmiş dönemlere ait bilgilerin toplanması ile veri tabanı oluşturulmaya başlanmıştır.

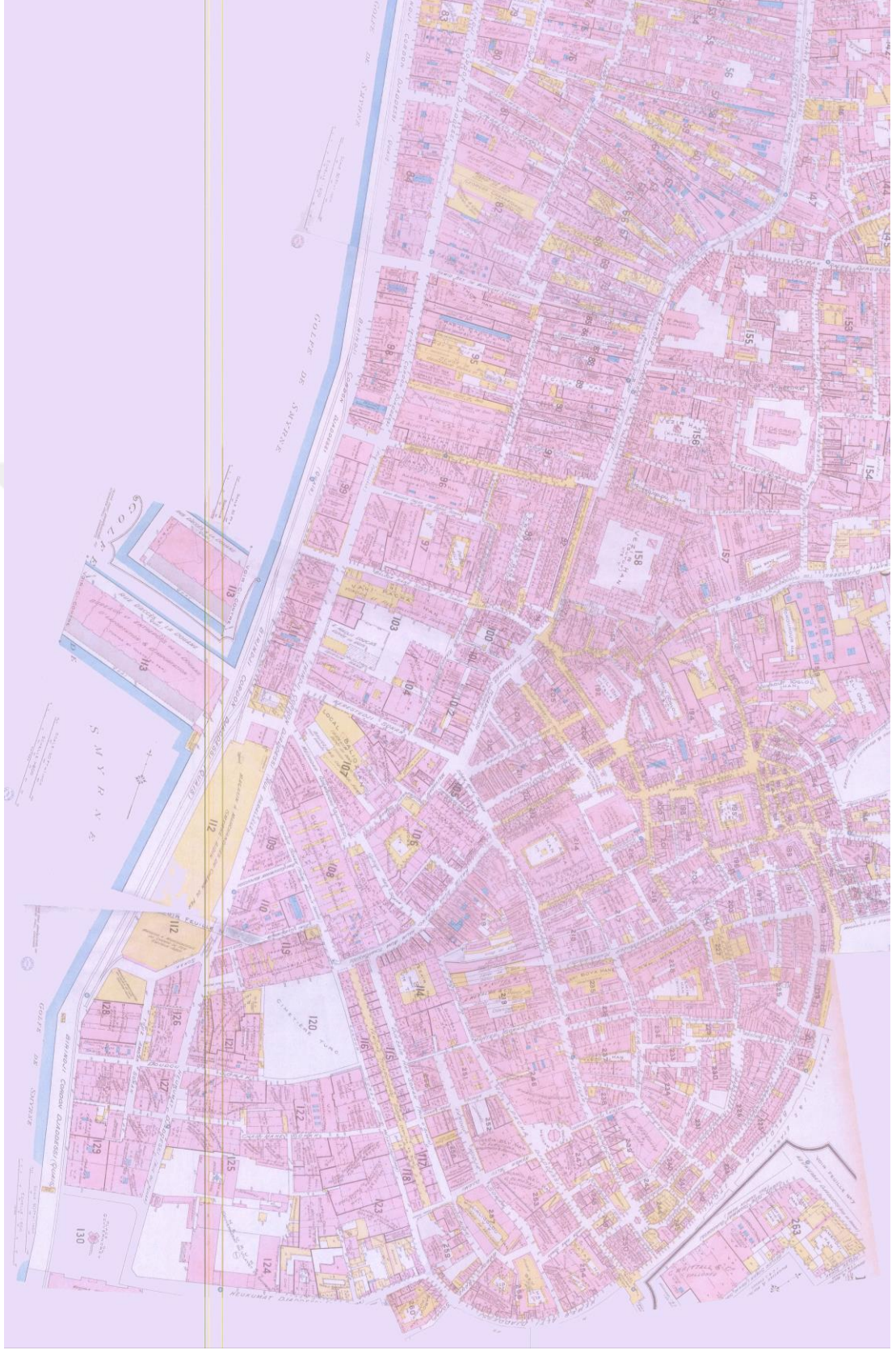
Avrupa ülkelerinden farklı olarak ülkemizdeki tarihsel çalışmaların temel sorunu olan arşiv verilerinin özenli saklanmamış olması, savaş dönemlerinde çıkan yangınlarda yitirilmesi ya da kurumlar arası yetki değişimlerinde yerinin tespit edilememiş oluşu; bu ve buna benzer araştırmaların kısıtlılıklar doğrultusunda başlamasına sebep olmaktadır. İzmir'in XIX. ve XX.yüzyıllarda yangınlar sonucu tahrip olduğu bilinmektedir. XX.yüzyılın sonunda farklı araştırmacılar tarafından

hazırlanan haritalar elde edilse de, bunların çalışmanın yöntemi açısından kaynak olacak detayda veriye sahip olmadıkları tespit edilmiştir.

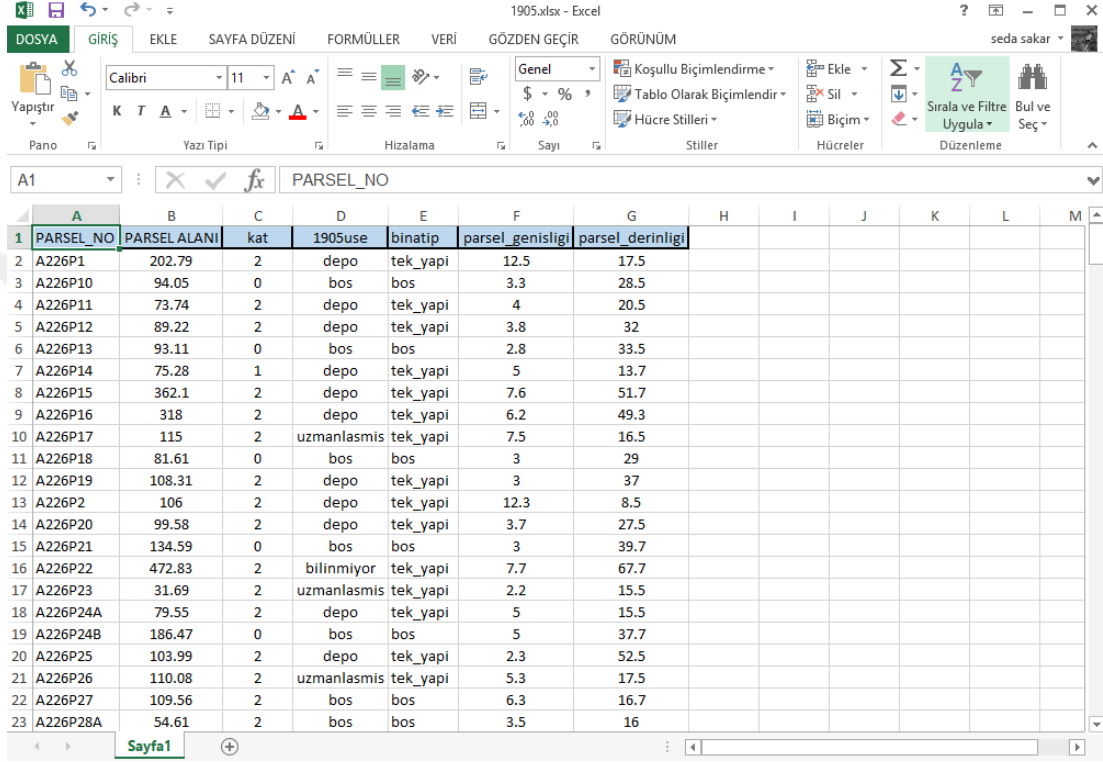
Şekil 4.18. Storari tarafından İzmir için hazırlanan plan [Arıkan, 2001]

Morfogenetik yaklaşıma altlık oluşturabilecek detayda (parsel büyüklükleri, kentsel kullanımlar, kat yükseklikleri vb.) elde edilen ilk harita 1905 yılında Goad Sigorta Şirketi tarafından hazırlanmıştır.

Şekil 4.19. 1905 Goad Sigorta Haritası [SALT Araştırma Merkezi]

Çalışma alanı sınırlarının belirlenmesinde temel altlık olan Goad Haritası, Fransızca hazırlanmış olduğu için öncelikle çevirisi yapılmış; elde edilen kentsel kullanım, bina ve parsel bilgileri yapı adası ve parsel ölçeğinde tablolaştırılmıştır [Şekil 4.19].

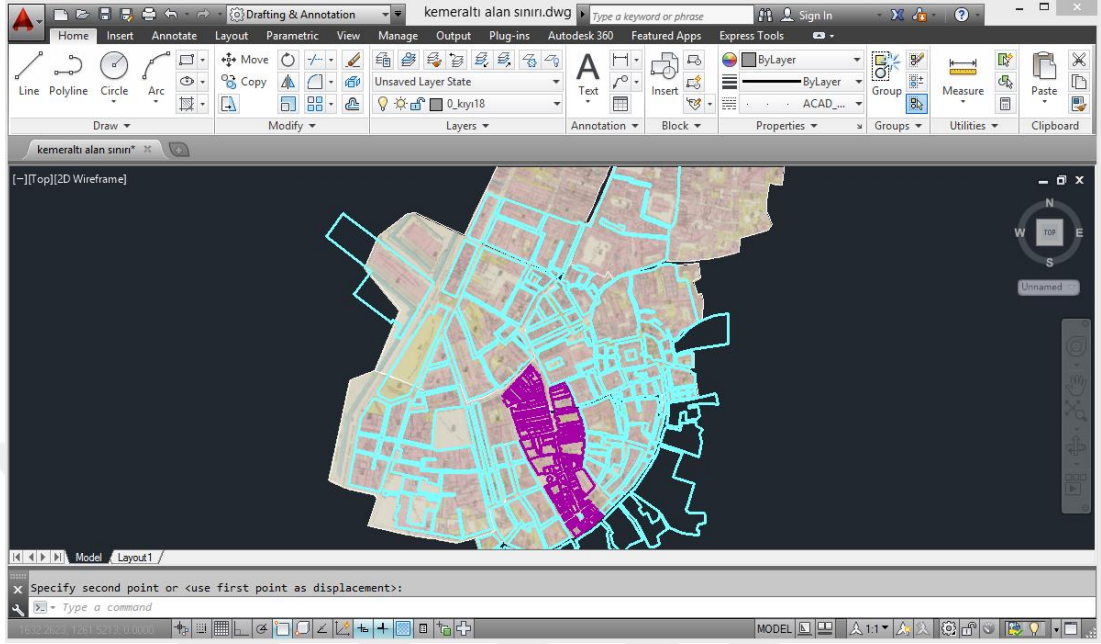
1	PARSEL_NO	PARSEL ALANI	kat	1905use	binatip	parsel_genisligi	parsel_derinligi
2	A226P1	202.79	2	depo	tek_yapi	12.5	17.5
3	A226P10	94.05	0	bos	bos	3.3	28.5
4	A226P11	73.74	2	depo	tek_yapi	4	20.5
5	A226P12	89.22	2	depo	tek_yapi	3.8	32
6	A226P13	93.11	0	bos	bos	2.8	33.5
7	A226P14	75.28	1	depo	tek_yapi	5	13.7
8	A226P15	362.1	2	depo	tek_yapi	7.6	51.7
9	A226P16	318	2	depo	tek_yapi	6.2	49.3
10	A226P17	115	2	uzmanlasmis	tek_yapi	7.5	16.5
11	A226P18	81.61	0	bos	bos	3	29
12	A226P19	108.31	2	depo	tek_yapi	3	37
13	A226P2	106	2	depo	tek_yapi	12.3	8.5
14	A226P20	99.58	2	depo	tek_yapi	3.7	27.5
15	A226P21	134.59	0	bos	bos	3	39.7
16	A226P22	472.83	2	bilinmiyor	tek_yapi	7.7	67.7
17	A226P23	31.69	2	uzmanlasmis	tek_yapi	2.2	15.5
18	A226P24A	79.55	2	depo	tek_yapi	5	15.5
19	A226P24B	186.47	0	bos	bos	5	37.7
20	A226P25	103.99	2	depo	tek_yapi	2.3	52.5
21	A226P26	110.08	2	uzmanlasmis	tek_yapi	5.3	17.5
22	A226P27	109.56	2	bos	bos	6.3	16.7
23	A226P28A	54.61	2	bos	bos	3.5	16

Şekil 4.20. Çalışma alanına yönelik verilerin tablolaştırılması

Elde edilen bilgilerin sınıflandırılması, çalışmanın yöntem bölümünde tanımlanan kent-plan çözümlemesi yöntemi çerçevesinde; alanın fiziksel karakterini oluşturan özgün değerler olması sebebiyle parsel büyüklüğü, kat yüksekliği, arazi kullanımı, bina tipi, parsel genişliği ve parsel derinliği temel alınarak yapılmıştır.

Bir yandan veri analizi ve sınıflandırma çalışmaları yapılırken, diğer taraftan gerekli hesapların yapılabilmesi için 1905 haritası AutoCAD programı kullanılarak [Şekil 4.20], bilgisayar ortamında ve parsel ölçeğinde yeniden çizilmiştir. Tarihi kent merkezinde yapılar, parsel sınırlarına dayandığı; yalnızca avlulu ve han yapılarında iç

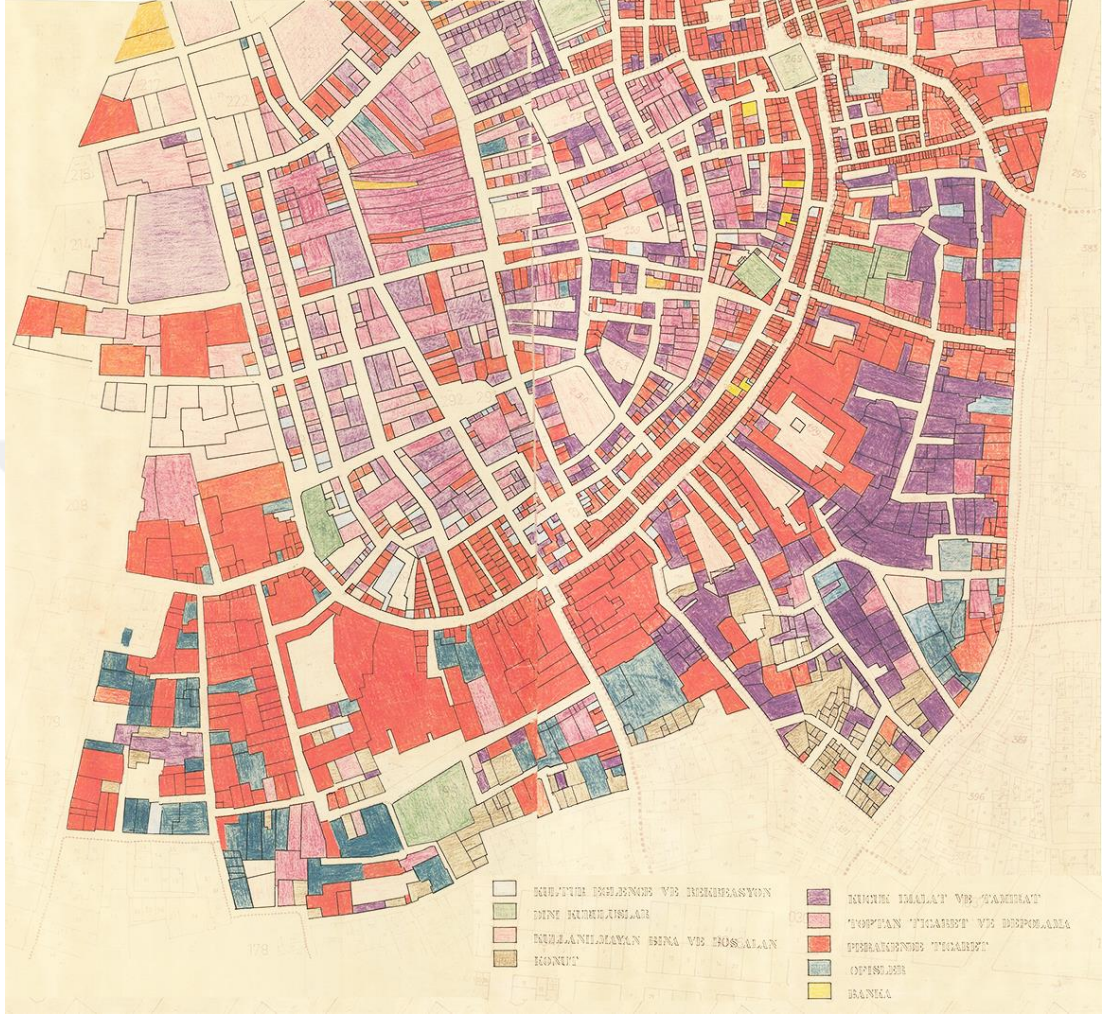
açıklıklar bulunduğundan “kat yükseklikleri” kategorisi de parsel ölçeğinde değerlendirilmiştir.

Şekil 4.21. Autodesk AutoCAD 2015 programı kullanılarak çalışma alanına yönelik verilerin sayısallaştırılması

1905 dönemine ait incelemeler sonrasında 1914-1918 yılları arasında Dünya Savaşı'nın çıkması ve kentteki yangınlar sonucu, yeni haritalar üretilmediği gibi eldeki kaynakların bir kısmının da zarar gördüğü bilinmektedir. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile kentin yeniden imar edilmesine yönelik çalışmalara hız verilmesi, yeni plan yapımına yönelik çalışmaları hızlandırmış olmasına rağmen hâlihazır kentsel dokunun bulunduğu herhangi bir haritaya ulaşamamıştır. Sonraki yıllara ait kapsamlı bilgilerin ve hâlihazır haritaların bulunduğu kaynaklar; Seymen [1988], Tuna [1970'ler] ve Arkon [1978] tarafından hazırlanan araştırma ve tezlerdir. Tarihsel olarak sürekliliğin sağlanması ve karşılaştırmalı inceleme sonucu verilerin örtüşmesi sebebiyle Tuna [Şekil 4.21] ve Arkon tarafından hazırlanan analiz paftaları; çalışmanın ikinci tarihsel dönemini oluştururken temel kaynak olarak kullanılmışlardır. Goad Haritalarında olduğu gibi karakter öğelerinin kategorize edilerek tablollaştırılması ve elde edilen analiz paftalarının parsel ölçeğinde yeniden

çizilmesi; 1970 dönemine ait veri tabanının oluşturulması için yapılan ilk çalışmalardır.

Şekil 4.22. 1970'ler İzmir Kemeraltı arazi kullanım durumu haritası [Tuna, 1970]

Tarihsel olarak devamlılık sağlaması açısından çalışma kapsamında değerlendirilmesi planlanan üçüncü ve son dönem ise 2015 yılı mevcut durumu olarak kabul edilmiştir. Güncel hâlihazır altlıklar İzmir Büyükşehir Belediyesi'nden alınmış, arazi kullanım bilgilerini edinmek için 2015 yılı Temmuz ayında saha çalışması yapılmıştır. 1905 ve 1970 yılları için elde edilip kategorilendirilen veriler, 2015 yılında saha çalışması ile elde edilmiş ve benzer biçimde tablolaştırılmıştır.

Her üç dönem için (1905, 1970 ve 2015) elde edilen bilgiler ve altlık haritalar, analiz paftalarını oluşturmak üzere ArcGIS programı ile birleştirilerek; arşiv, saha ve

sayısallaştırma çalışmaları tamamlanmıştır. Çalışmanın bir sonraki aşaması, analiz paftalarının oluşturulmasıdır.

4.3.2. Analiz Paftalarının Oluşturulması

Çalışmanın bu bölümünde, Conzen tarafından belirlenen ve mekânın özgün değerleri olarak kabul edilen karakter öğelerinin İzmir – Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi için oluşturulan analizleri yer almaktadır.

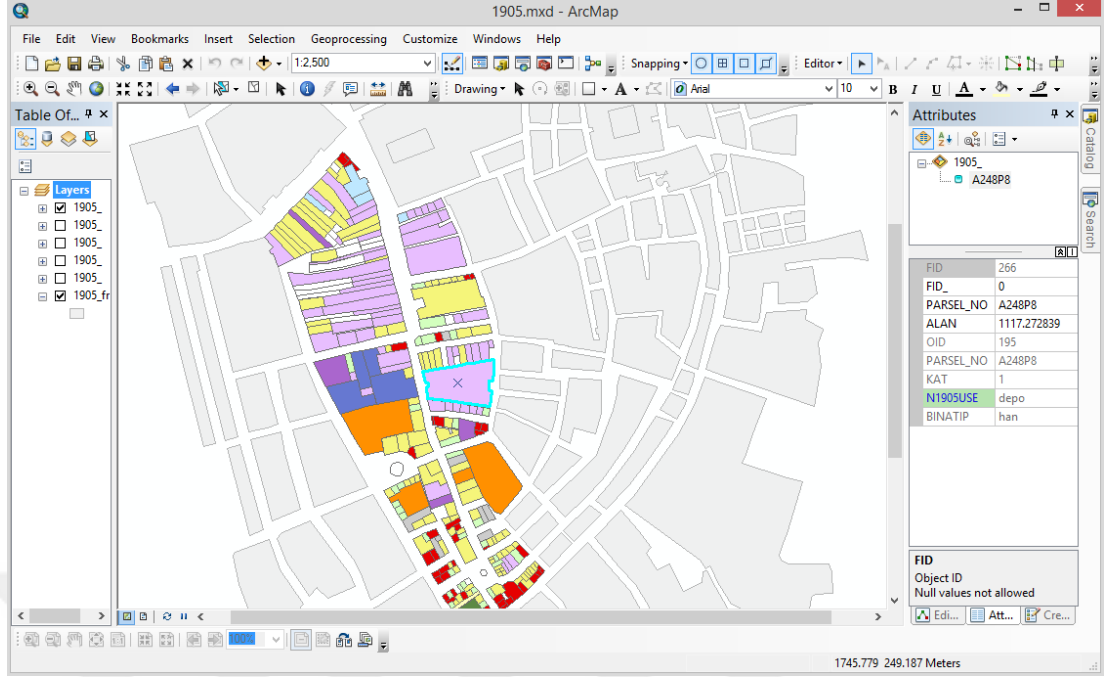
Kuramsal çerçeve ve yöntem bölümlerinde belirtildiği üzere kentsel bir alanda, kendine özgü alt bölgelerin oluşturulması (karakter bölgelerinin belirlenmesi) için Conzen[1960] tarafından ele alınan mekânsal özellikler üç ana başlıkta sıralanmıştır:

- Hâlihazır (*Town plan*)
- Yapılaşma Dokusu (*Building fabric*)
- Arazi Kullanım Durumu (*Urban land utilization*)

Conzen tarafından belirlenen ana başlıklardan hareketle, İzmir – Kemeraltı örnek alanı kapsamında aşağıdaki gibi gruplandırılmıştır:

- Parsel Örüntüsü (parsel alanı, parsel cephesi genişliği, parsel derinliği)
- Bina Örüntüsü (kat yüksekliği, yapı tipi)
- Arazi Kullanım Durumu

Arşiv ve saha çalışmalarıyla elde edilen verilerin bilgisayar ortamında Excel ve AutoCAD programları kullanılarak sayısal veriye dönüştürülmesinin ardından, analiz paftaları oluşturmak üzere ArcGIS programı kullanılmıştır [Şekil 4.22].

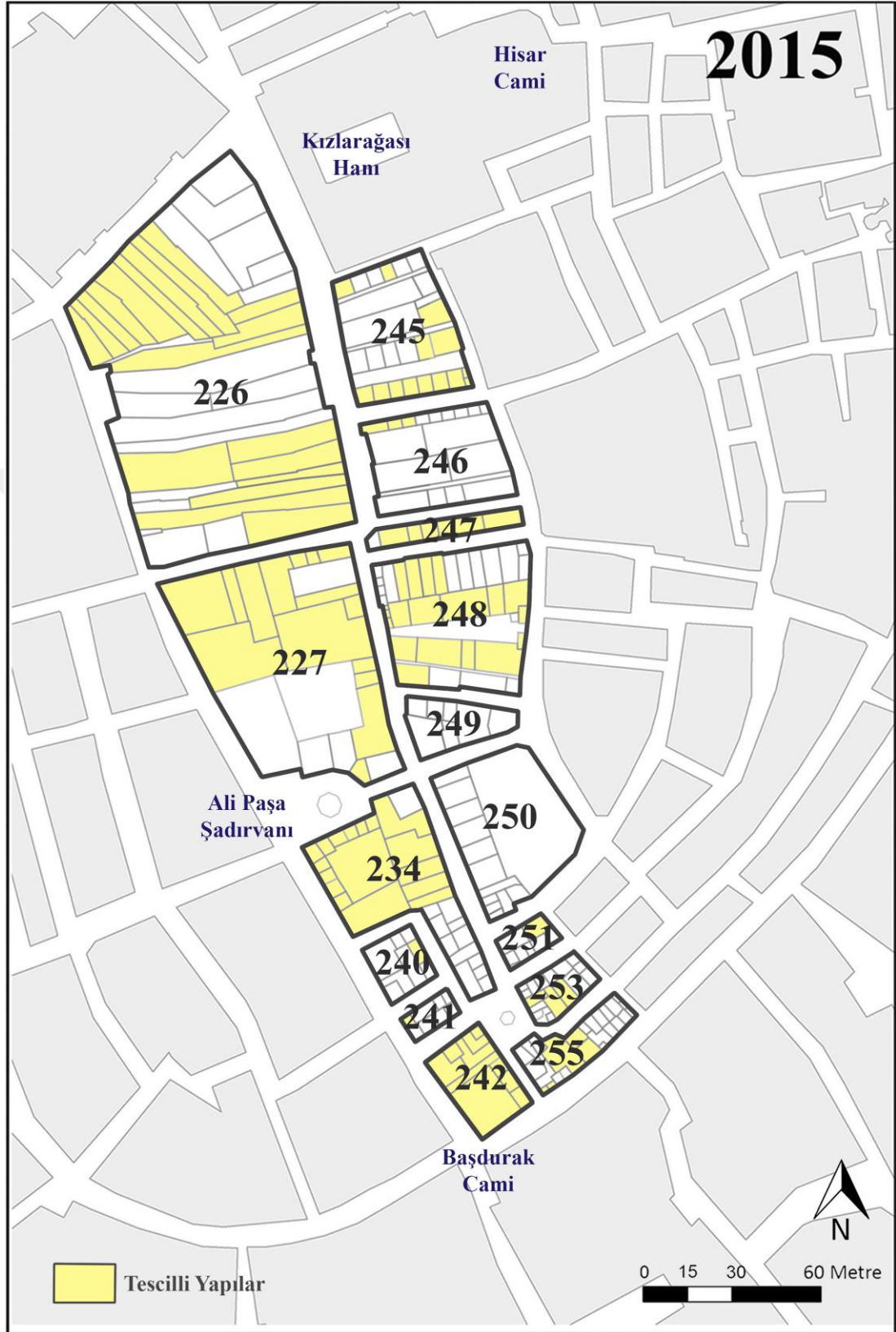

Şekil 4.23. Arcmap ArcGIS 10.2.1 programı kullanılarak analiz paftalarının oluşturulması

1905, 1970 ve 2015 yılları için ayrı ayrı oluşturulan veri tabanları; üç ayrı dönemde, aynı alt başlıklarda (parsel alanı, parsel cephesi genişliği, parsel derinliği, kat yüksekliği, yapı tipi, arazi kullanımı) analiz edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde oluşturulan analiz paftaları, sentez bölümünde özgün karakter bölgelerinin tespit edilmesi için altlık olarak kullanılmıştır.

4.3.3. Çözümleme

Bu bölümde, çalışmanın kuramsal çerçevesi ve yöntemi doğrultusunda analiz paftalarının oluşturulmasından önce çalışma alanına yönelik incelemelere yer verilmiştir. Bunlardan ilki çalışma alanı sınırları içerisinde yer alan İzmir Büyükşehir Belediyesi'nden alınan 2015 yılına ait tescilli yapılar analizidir [Şekil 4.23]. Mevcut ada numaralarının da eklenerek hazırlanmasıyla oluşan haritanın; çözümleme bölümünde yer alan analizler ile ada numaraları üzerinden yapılacak genel değerlendirmeler için de yol gösterici olacağı düşünülmüştür. Güncel ada numaralarının, 1905 ve 1970 yıllarında da aynı olduğu kabul edilmiştir.

Şekil 4.24. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda bulunan Tescilli yapılar ve Ada numaraları

Tarihi merkeze yönelik koruma kararlarının 1970’li yıllar sonrasında alındığı bilinmekte olup; Şekil 4.23’te görüldüğü gibi 242 numaralı adanın tamamı, 226, 227, 234 ve 248 numaralı adaların büyük bölümü olmak üzere, çalışma alanı sınırları içerisinde 249 ve 250 numaralı adalar hariç, bütün yapı adalarında tescilli yapılara rastlanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi tarihselliğin ve mekânsal özgünlüklerin, kentsel karakterin oluşumunda önemli bir yeri bulunmaktadır. Tescilli yapılar, bölgesel özgünlüklerin kentsel mekândaki karşılığı olarak kabul edilebilirler. Bu bağlamda çalışma alanına yönelik karakter bölgelerinin belirlenmesinde tescilli yapıların varlığı da belirleyici rol oynamıştır.

Kent-plan çözümlemesi öncesinde bölgedeki parsel düzeni [Şekil 4.24], ve yapı-zemin ilişkisi [Şekil 4.25] analizleri ile yapıların parsel içerisindeki konumu ve kapladıkları taban alanı büyüklüklerinin [Şekil 4.26] incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla oluşturulan parsel büyüklükleri haritasında [Şekil 4.24, solda] 1905 yılında çalışma alanı sınırları içerisinde pek çok büyük parselin yer aldığı görülmektedir. Han tipi yapıların yer aldığı bu parseller, zaman içerisinde kullanımların ve mekânsal ihtiyaçların değişmesi ile 1970’li [Şekil 4.24, ortada] yıllara gelindiğine kendi içlerinde bölünmeye başlamışlardır. 1984 yılında onaylanan Koruma Amaçlı İmar Planı kararları arasında yer alan ilave kat ve tabanda parselin tamamına inşaat yapma hakları, parsel örüntüsünde yeniden birleşmelere neden olmuştur [Şekil 4.24, sağda]. Özellikle 227, 245, 246 ve 248 numaralı yapı adaları parsel bölünme ve birleşmelerinin, büyük parsellerde en net gözlemlendiği yerlerdir.

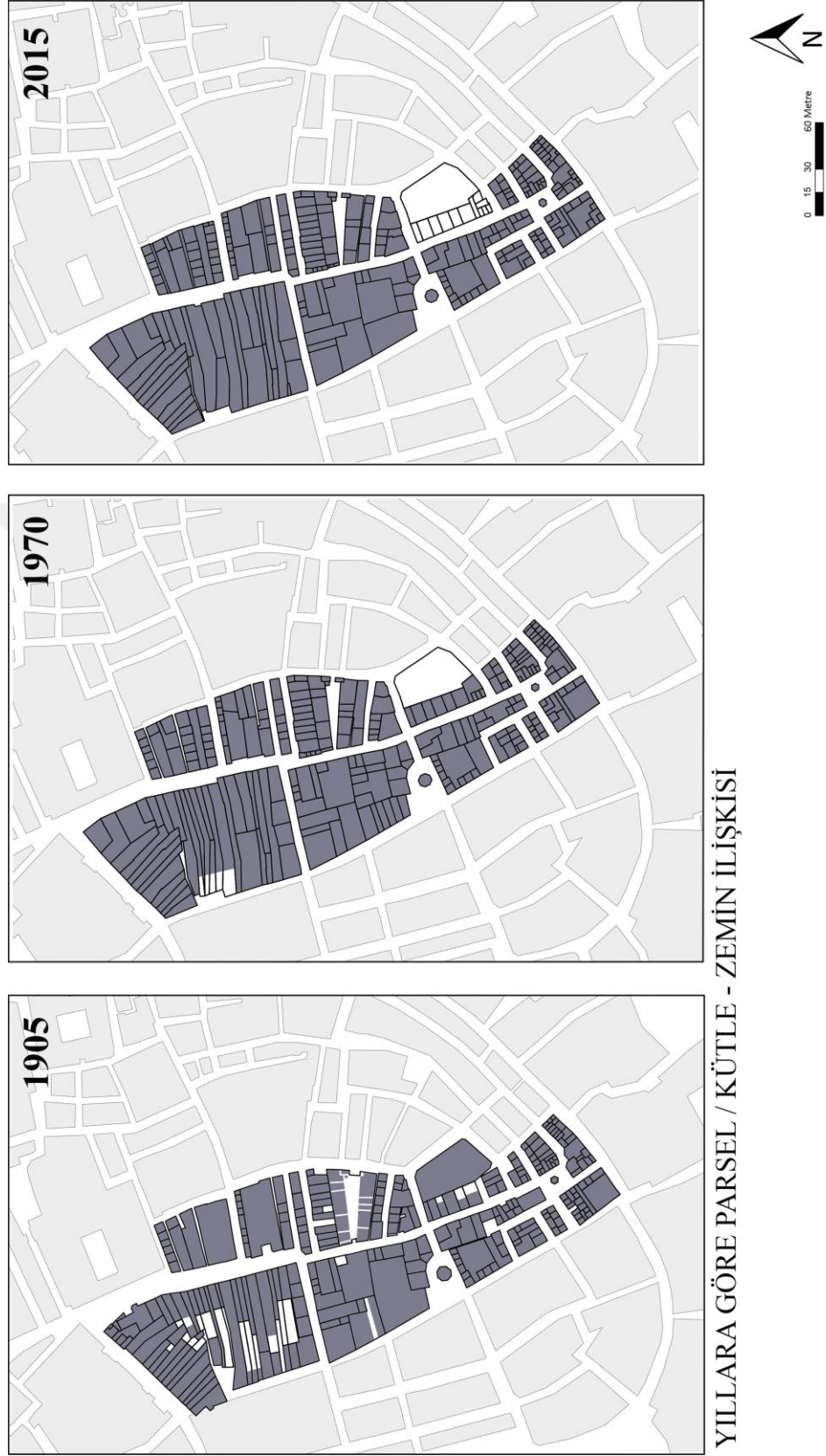

Şekil 4.25. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda parcel örüntüsünün değişimi

Parsel örüntüsünde meydana gelen değişimleri, çalışma alanındaki yapıların yer aldığı yapı-zemin ilişkileri haritasında da görmek mümkündür [Şekil 4.25]. 1905 yılında özellikle 226 numaralı yapı adasında, yapı taban alanlarının arttığı ve boş alanların dolmaya başladığı görülmektedir [Şekil 4.25, solda]. 1905 yılında tamamı dolu olan 250 numaralı yapı adasının bir bölümünün 1970, kalanının ise 2015 yılında boşaldığı görülmektedir [Şekil 4.25]. 1905 yılında Eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nı doğusunda yer alan sokağa bağlayan 245, 246 ve 248 numaralı yapı adalarındaki ara sokakların, 2015 yılında kapalı olması yapı-zemin ilişkisi kadar kentsel tasarım kuramları arasında yer alan “erişilebilirlik” ögesinin kaybolması açısından da önem taşımaktadır. 2000’li yıllara kadar, eski Rıhtım Caddesi (iç liman yayı)’nden gelerek yaya akışını eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)’na aktaran ara sokakların kapanmış olması, çalışma alanının geçirgen yapısının eskiye göre kaybolmasına ve erişilebilirliğinin azalmasına neden olmuştur.

Şekil 4.26. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda Kütle-Zemin ilişkisinin değişimi

Şekil 4.27. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda parcel örüntüsü ve kütle-zemin ilişkisinin değişimi

Kent-plan çözümlemesi analiz paftalarının hazırlanmasından önce oluşturulan parsel örüntüsü ve kütle-zemin ilişkisi haritalarının üst üste çakıştırılmasıyla oluşan Şekil 4.26'daki haritada ise; yapıların parsellerde kapladıkları taban alanı ve yıllara göre değişimi görülmektedir. 1905 yılından 2015 yılına kadar parsellerdeki ve yapı adalarındaki doluluğun yüzde yüze ulaştığı görülen haritalarda, 250 numaralı yapı adasında mevcut durumda yapı bulunmamaktadır. Her ne kadar belediyeden alınan hâlihazır haritalarda farklı büyüklükte parsellerden oluşuyor olsa da, 250 numaralı yapı adası, 2015 yılında yapılan saha çalışmasında ada-parcel özelliği göstermesi beklenen büyük ve tek bir kütle için temel inşaatı olarak karşımıza çıkmaktadır [Şekil 4.26]. 1905 yılında alan büyüklüğü diğerlerine göre fazla olan ve han yapılarının yer aldığı parsellerin ise, 2015 yılına kadar kendi içinde parçalandığını ve yeni yapılar inşa edilerek dolduğunu görmekteyiz [Şekil 4.26].

Çalışma alanına yönelik yapılan genel (tescilli yapılar, parsel örüntüsü ve yapı-zemin ilişkisi) analizlerle bölgenin bütününe yönelik çıkarımlar yapıldıktan sonra; alanın kent-plan çözümlemesine altlık oluşturacak parsel örüntüsü (parsel alanı, parsel cephesi genişliği, parsel derinliği), bina örüntüsü (kat yüksekliği, yapı tipi) ve arazi kullanım durumu haritalarının oluşturulmasına geçilmiştir.

İlk olarak yapılan arşiv, saha ve sayısallaştırma çalışmalarıyla oluşturulan veri havuzu; ArcGIS programı kullanılarak dönemlere göre sorgulamalar yapılmış, karşılaştırmalı görsel analizler elde edilmiştir. Oluşturulan analiz paftaları görselleştirilmiş ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bir sonraki bölümde, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan tarihsel coğrafi yaklaşım bağlamında, çalışma alanına yönelik parsel örüntüsü analizleri yapılacaktır.

4.3.3.1.Parsel Örüntüsü

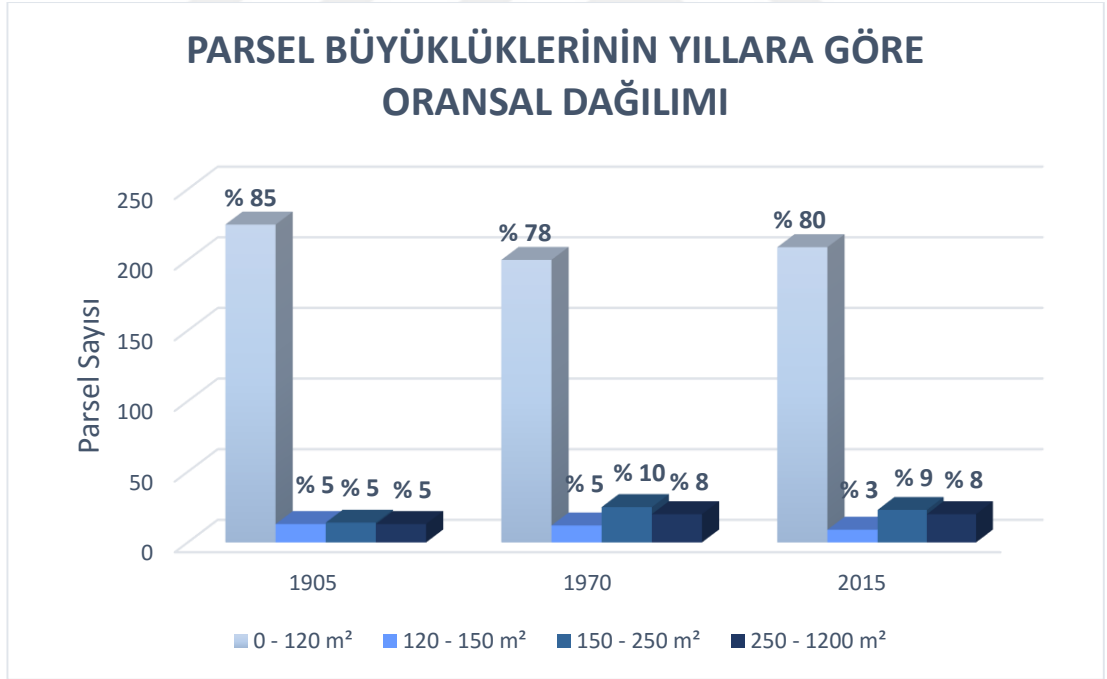
Conzen tarafından geliştirilen kent-plan çözümlemesi yöntemine göre yapılan analiz çalışmalarından ilki olan parsel örüntüsü incelemesi, 3 alt başlık altında yapılmıştır:

- Parsel Alanı
- Parsel Cephesi Genişliği
- Parsel Derinliği

Parsel Alanı

Parsel örüntüsünün fiziksel değişimini incelemek amacıyla yapılan analizlerden ilki, çalışma alanı içerisinde yer alan parsellerin alansal değerleridir. Bu amaçla ilk olarak, elde edilen verilerin gruplar halinde sınıflandırılarak oluşturulan Excell tablolardan elde edilen, alanın bütününde yer alan parsel büyüklüklerinin dönemlere göre oransal dağılımını gösteren grafiklerdir [Şekil 4.27].

Şekil 4.27’de çalışma alanı içerisindeki parsellerin yıllara göre büyüklüklerinin sayısal oranları verilmiştir. 1905 yılında 150 m² ve üstü büyüklüğe sahip parsel sayısı, alandaki toplam parsellerin %10’una eşitken, bu rakam 1970’de %18, 2015 yılında ise %17’ine denk gelmektedir [Şekil 4.27]. Büyüklüğü 0 – 120 m² arasında olan parseller 1905 yılında alanın %85’ini, 1970’de %78 ve 2015’de %80’ini oluşturmaktadır.

Şekil 4.28. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yer alan parsel büyüklüklerinin yıllara göre oransal dağılım grafiği

Alansal büyüklüğü fazla olan parsel sayılarında meydana gelen bu değişim, yapı adaları bazında farklılaşma olup olmadığı sorusunu beraberinde getirmiştir. Bu amaçla parsel büyüklüklerindeki değişimin mekânsal olarak incelenmesi amacıyla yapı adası ölçeğinde çalışma alanının parsel büyüklüğü analizi haritası [Şekil 4.28] ve yıllara göre ortalama parsel büyüklükleri tablosu oluşturulmuştur [Şekil 4.29].

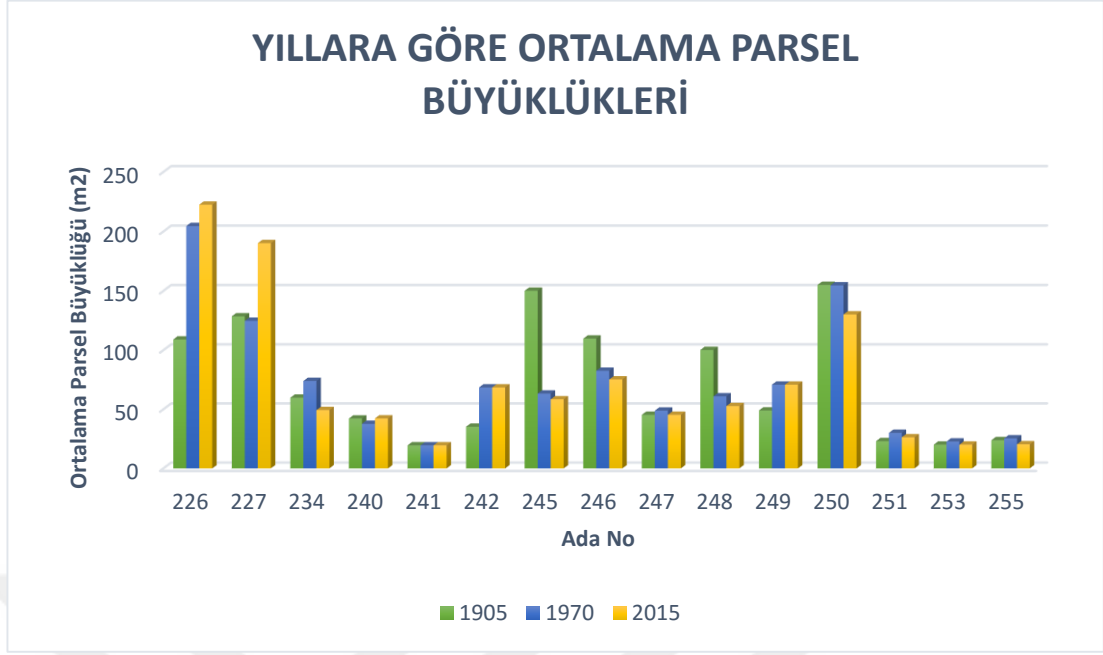
Çalışma alanı içerisinde yapılan parsel büyüklükleri analizine göre minimum parsel büyüklüğü 6,4 m² iken maksimum parsel büyüklüğü 1115,3 m² olarak hesaplanmıştır. Şekil 4.28’de görüldüğü gibi 1905 (solda) yılında, eski Keresteciler Çarşısı’nın güneyinde yer alan 240, 241, 242 (Başdurak Cami hariç), 251, 253 ve 255 numaralı yapı adalarındaki parsel büyüklükleri 0 - 120 m² arasında değişmektedir. 234 ve 250 numaralı adaların sokağa bakan cephelerinde yer alan parsellerde ise parsel büyüklüklerinin 150 m²’ye kadar çıkmaktadır. Bu nedenle 1905 yılında çalışma alanı olan sokağın güney bölümünde parsel büyüklüklerinin 0 - 150 m² arasında değişen değerler aldığını ve bir alt bölge tanımladığını söylemek mümkündür. Sokağın orta bölümünde büyüklükleri 250 – 1200 m² arasında değişen han yapıları ile küçük parsellerin bir arada yer aldığı görülmektedir. 226 numaralı depo kullanımlarının bulunduğu yapı adasındaki parsel büyüklükleri ise, 1905 (solda) yılında büyük oranda 0 – 250 m² arasında değişmektedir.

1970 yılı için yapılan [Şekil 4.28, ortada] parsel büyüklükleri analizinde, han yapılarının bulunduğu büyük parsellerde bölünmeler görülmektedir. Sokağın güneyinde yer alan 240, 241, 242 (Başdurak Cami hariç), 251, 253 ve 255 numaralı yapı adalarındaki parsel büyüklükleri 0 - 120 m² arasındaki büyüklüklerinin ve mekânsal olarak 1905 yılındaki dokunun korunduğu söylenebilir. Çalışma alanının kuzeybatısında, Kızlarağası Hanı’nın karşısında yer alan 226 numaralı yapı adası ise, parsel büyüklüklerinin en fazla arttığı ve parsel birleşmelerinin en fazla olduğu yapı adası olarak karşımıza çıkmaktadır [Şekil 4.28, ortada].

2015 yılı için yapılan [Şekil 4.28, sağda] parsel büyüklükleri analizinde ise, çoğunluk parsel büyüklüklerinin 0 – 250 m² arasında değiştiği; 226 ve 227 numaralı yapı adalarında ise 250 m² üzerinde değere sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 4.29. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın parcel büyüklükleri analizi

Şekil 4.30. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yer alan yapı adalarındaki parsellerin yıllara göre ortalama parsel büyüklükleri grafiği

Şekil 4.29'da çalışma alanı olarak seçilen eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nı çevreleyen yapı adalarının 1905, 1970 ve 2015 yıllarına göre ortalama parsel büyüklüklerine ait tablo yer almaktadır. Buna göre 240, 241, 247, 251, 253 ve 255 numaralı yapı adalarında dönemlere ait parsel büyüklüklerinde büyük sıçramalara rastlanmamaktadır [Şekil 4.29].

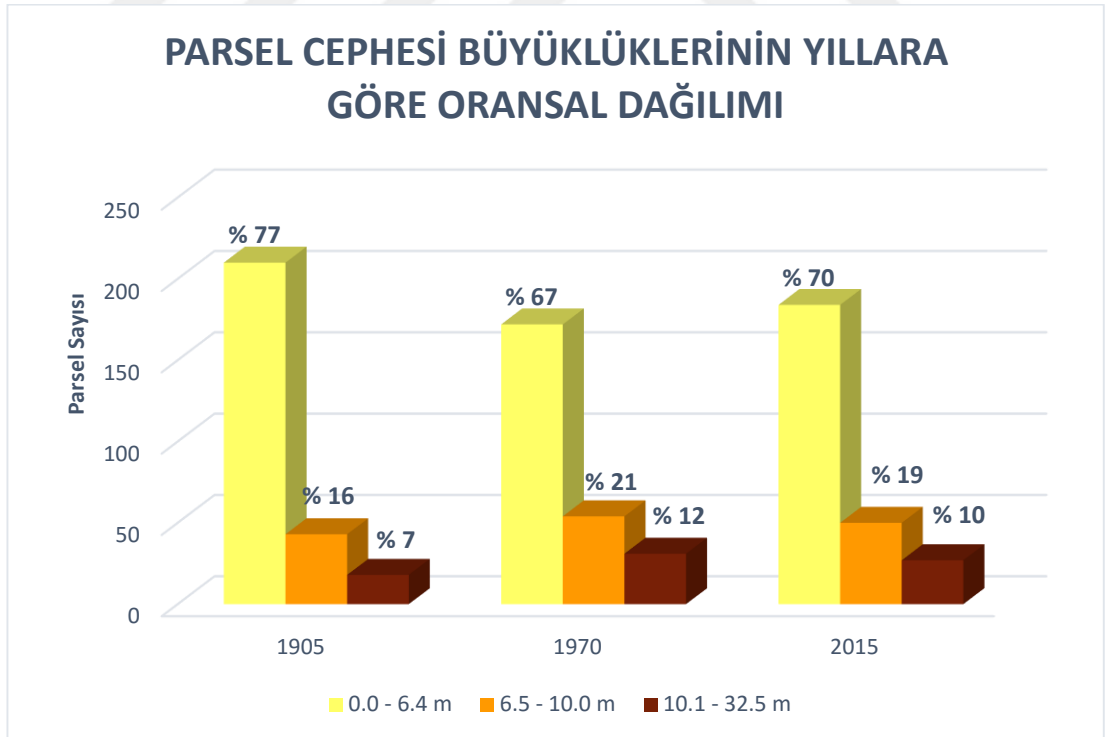
Tabloda parsel birleşmelerinin ve bölünmelerinin hangi dönemlere rastladığı ise açık bir biçimde görülmektedir. En dikkat çeken rakamlar 226, 242 ve 246 numaralı yapı adalarında 1970'lere, 227 numaralı yapı adasında ise 2015 dönemine rastlayan parsel birleşmeleridir [Şekil 4.29]. Buna karşılık 1905'te büyük han kullanımlarının yer aldığı 245, 246 ve 248 numaralı yapı adalarında ise; 1970 döneminde parsel bölünmeleri yaşandığını görmekteyiz [Şekil 4.29].

Çalışma alanının parsel örüntüsüne dair yapılan analizlerin ilki olan parsel büyüklükleri analizi, bölgede değişimin yaşandığı yapı adalarına ait önemli bilgiler vermektedir. Parsel ölçeğinde meydana gelen bu değişimler, analizin yalnızca "büyüklük" kategorisinde yapılmaması gerektiğini, yapı adalarındaki parsel birleşme ve bölünmelerinin de çalışma alanı sınırları içerisinde farklılaştığını görmemizi

sağlamıştır. Parsel biçimlenmelerindeki farklılaşmaya dair tespit, parsel örüntüsüne yönelik yapılması planlanan “büyüklük” analizine; “cephe genişliği” ve “derinlik” analizlerinin eklenmesini sağlamıştır.

Parsel Cephesi Genişliği

Parsel büyüklükleri analizinden yola çıkılarak, çalışma alanı sınırları içerisinde farklı dönemlere ait parsel büyüklüklerinde değişimler gözlemlenmiştir. Kentsel dokuda meydana gelen bu değişimlerin başlıca nedeni ise parsel bölünmeleri ve birleşmeleridir. Farklı dönemlerde meydana gelen bu değişimlerin, alanın içerisinde herhangi bir tanımlı bir alt bölge oluşturup oluşturmadığını tespit etmek amacıyla, parsel büyüklükleri alansal büyüklükleri dışında biçimsel olarak da incelenmiştir. Böylece hem karakterini koruyan parsel formlarının hem de birleşme ve bölünmelerin hangi şekilde meydana geldiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

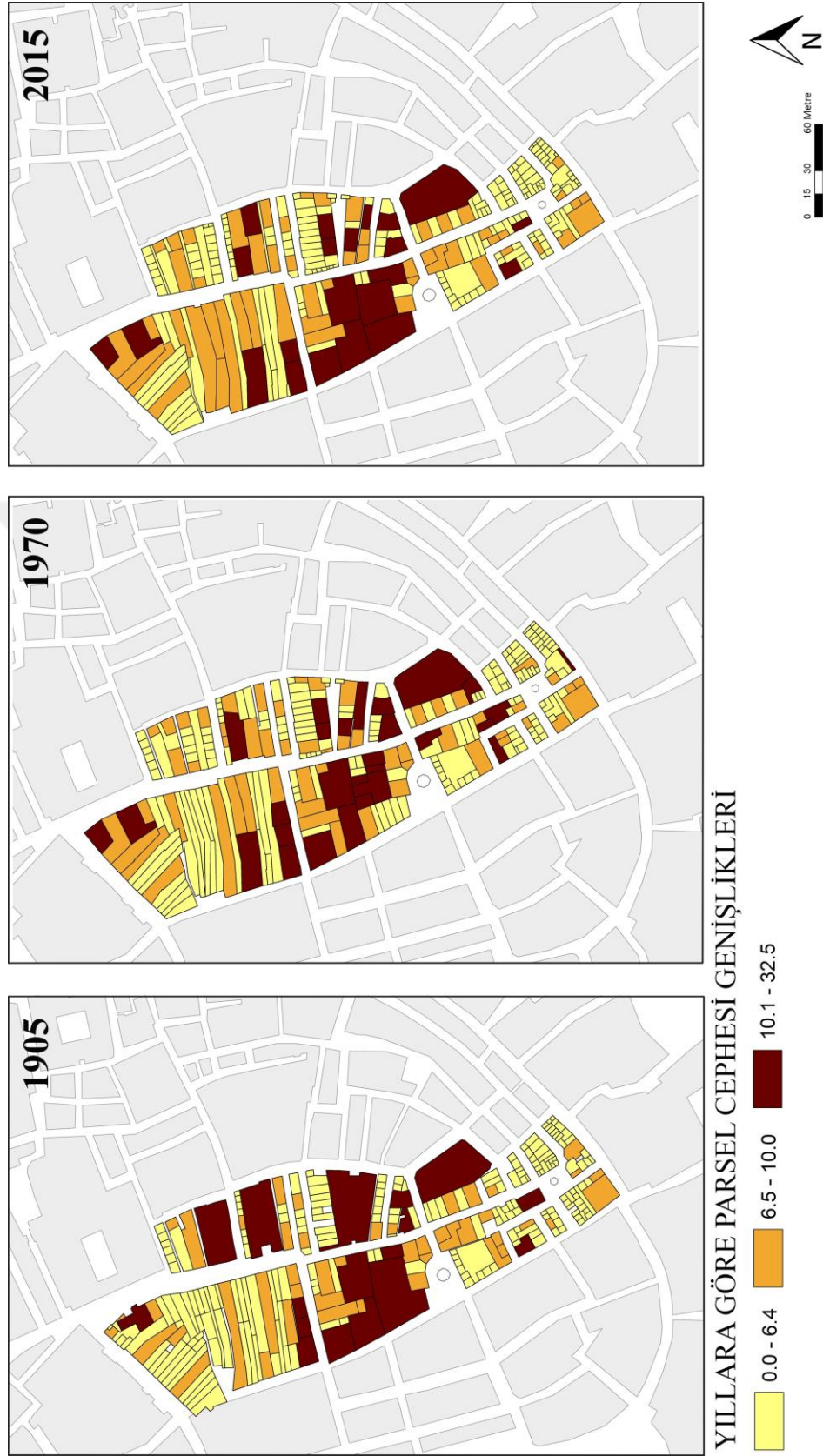

Şekil 4.31. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yer alan parsel cephesi genişliklerinin yıllara göre oransal dağılım grafiği

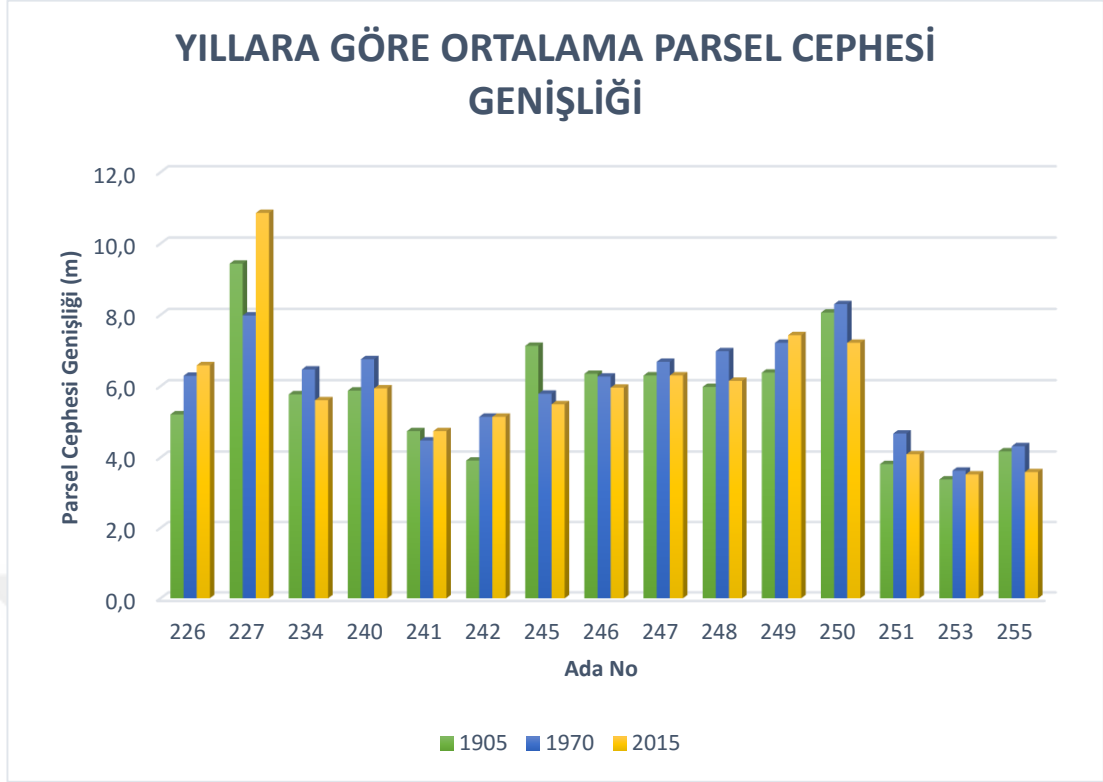
Şekil 4.30'da çalışma alanında yer alan parsel cephesi genişliklerinin yıllara göre oransal dağılımı verilmiştir. Cephe genişliği 0,0 – 6,4 m arasında değişen parsel sayısı 1905 yılında alandaki toplam parsel sayısının %77'sine eşitken, bu oran 1970 yılında %67'ye düşmüş; 2015 yılına gelindiğinde ise %70'e yükselmiştir. Cephe genişliği 6,5 – 10,0 m arasında değişen parsel sayısı 1905 yılında alandaki toplam parsel sayısının %16'sına eşitken, 1970 yılında %21'e yükselmiş; 2015 yılına gelindiğinde ise %19'a düşmüştür. 1905 yılında cephe genişliği 10,1 – 32,5 m arasında değişen parsel sayılarının oranı %7 iken; 1970 yılında %12'ye yükselmiş, 2015 yılında ise %10'a gerilemiştir. Tabloya göre 1970 döneminde parsel yapılarında birleşmeler meydana gelirken, 2015 yılında yeniden bölünmeler görülmektedir.

1905 yılında minimum parsel cephesi genişliği 1,7 m iken, 1970 – 2015 yıllarında 1 m'ye kadar düşmektedir. Maksimum cephe genişliği ise her üç dönem için de 32,5 m olarak tespit edilmiştir.

Alanın geneline yönelik hazırlanan parsel cephesi genişliklerinin yıllara göre oransal dağılımı grafiğinin kentsel mekânda dağılımını tespit etmek amacıyla; çalışma alanının yıllara göre parsel cephesi genişliklerindeki değişimi gösteren analiz haritası hazırlanmıştır [Şekil 4.31]. Buna göre 245, 246 ve 248 numaralı yapı adalarındaki büyük parsellerin 1905 – 1970 dönemleri arasında bölünerek, alansal olarak küçüldüğü gibi sokağa bakan cephe genişliklerinin de azaldığı görülmektedir [Şekil 4.31]. Sokağın güneyinde yer alan 240, 241, 251, 253 ve 255 numaralı yapı adalarında 1905, 1970 ve 2015 dönemlerine ait önemli değişiklikler bulunmamaktadır (Şekil 4.31). 226 numaralı yapı adasında ilk olarak 1905 – 1970, daha sonra 1970 – 2015 dönemleri arasında yan parsellerle birleşmelerin meydana geldiği ve yıllara göre cephe genişliklerinin arttığı görülmektedir [Şekil 4.31]. Değişimin en çok dikkat çektiği bölge ise, han yapılarına ait parsellerin önce bölünmesi, daha sonra da çalışma alanındaki en geniş parsel cephelerini oluşturacak biçimde birleşmelerin meydana geldiği 227 numaralı yapı adasıdır [Şekil 4.31].

Şekil 4.32. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın parcel cephe genişlikleri analizi

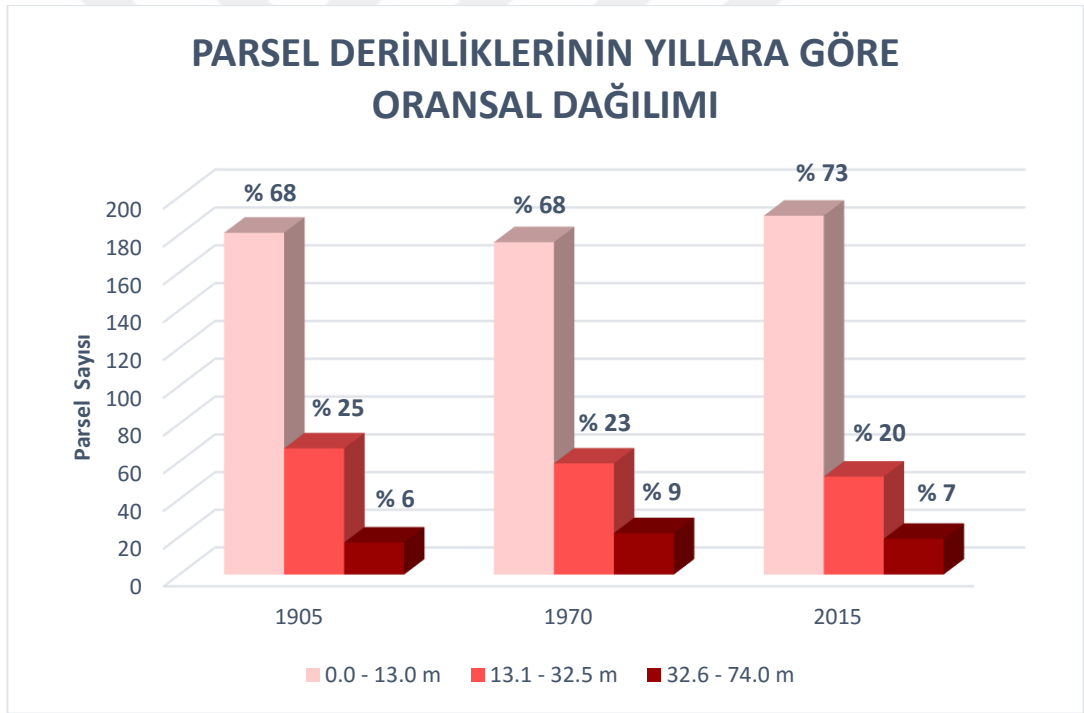
Şekil 4.33. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yer alan yapı adalarındaki parsellerin yıllara göre ortalama parsel cephesi genişliği grafiği

Şekil 4.32'de çalışma alanının olan 871 sokak çevresindeki yapı adalarının, yıllara göre ortalama parsel genişlikleri tablosu verilmiştir. Grafiğe göre, parsel formunda meydana gelen değişikliklerin en belirgin biçimde gözlemlendiği yer 227 numaralı yapı adasıdır. 1905 – 1970 dönemleri arasında sokağa bakan cepheye dik olarak parsel bölünmelerinin meydana geldiği yapı adasında, 1970 – 2015 dönemleri arasında yine aynı doğrultuda parsel birleşmeleri görülmektedir [Şekil 4.32]. Cephe genişliklerinde yalnızca artışların gözlemlendiği yerler 226, 242 ve 249 numaralı yapı adaları iken; 245 numaralı yapı adasında sürekli azalma görülmektedir.

Kent-plan çözümlenmesi yöntemi ile karakter bölgelerinin oluşturulmasına altlık olması amaçlanan parsel cephesi genişliklerine yönelik bu analizden sonra, benzer bir analiz parsel derinlikleri için bir sonraki bölümde yapılmıştır.

Parsel Derinliği

Tarihi kent merkezlerinde karakter oluşumunu İzmir – Kemeraltı örnek alanı üzerinden ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada kullanılan yöntem olan kent-plan çözümlemesi kapsamında yapılan analizlerden ilki parsel örüntüsünde meydana gelen değişimin incelenmesidir. Parsel örüntüsünün incelenmesinde ele alınan parsel alanı ve parsel cephesi genişliği analizlerinden sonra, bu bölümde parsel derinliği analizleri yer almaktadır. Yapılan parsel alanı ve parsel cephesi genişliği analizlerinden sonra, parsel derinliğine yönelik verilerin ele alınacağı bu bölüme çalışma alanı bütününe dair parsel derinliklerinin yıllara göre oransal dağılım grafiği ile başlanmıştır [Şekil 4.33].

Şekil 4.34. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yer alan parsel derinliklerinin yıllara göre oransal dağılım grafiği

Şekil 4.33'te çalışma alanı sınırları içerisinde yer alan parsel derinliklerinin, yıllara göre oransal dağılım yer almaktadır. Grafiğe göre, tez kapsamında kent-plan çözümlemesinin yapılması için örnek alan seçilen 871 Sokağın, derinliği 32,6 – 74,0 metre arasından değişen parsel sayısının oranları 1905 – 1970 dönemleri arasında % 6'dan % 9'a yükselmiş; 2015 yılında ise % 7'ye düşmüştür. 13,1 – 32,5 metre arasında derinliğe sahip parsellerin toplam parsel sayısında oranı ise 1905 yılından 2015 doğru % 25'ten % 20'ye doğru azalma göstermiştir. Alanın bütününde derinliği 13 metreye kadar olan parsel sayıları ise % 68'den (1905), % 73'e (2015) kadar artmıştır [Şekil 4.33].

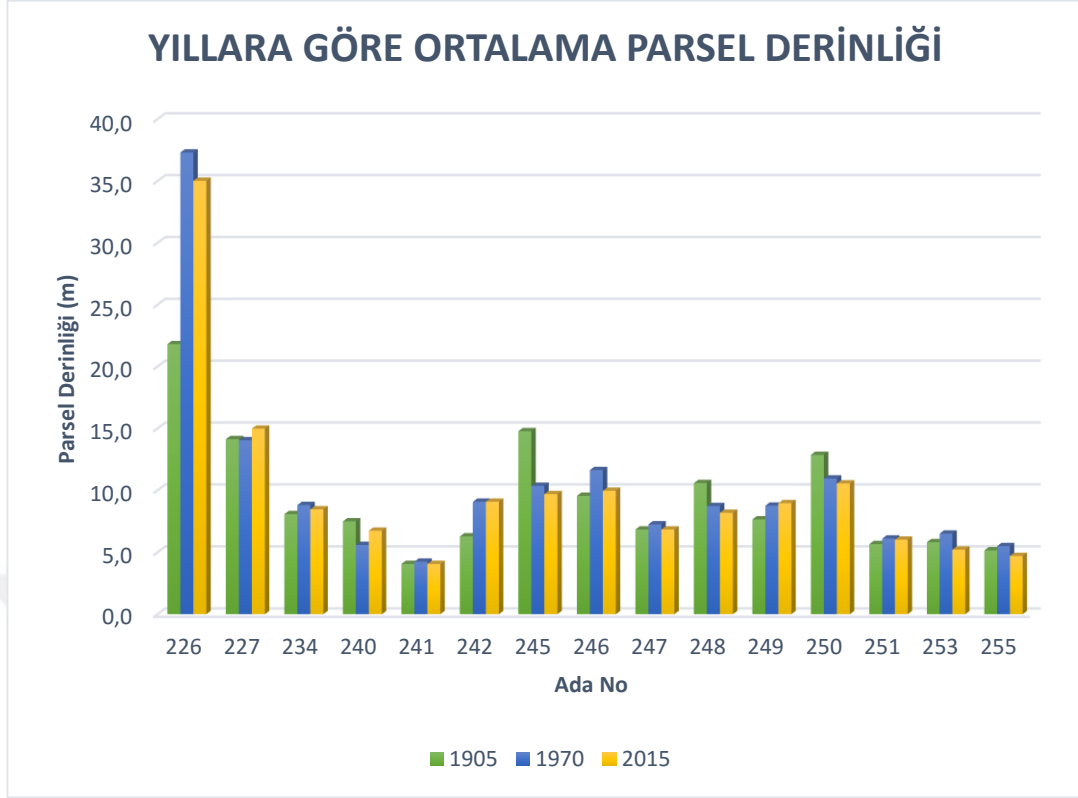
Minimum parsel derinliği 1905 yılında 1,3 metre iken, 1970 – 2015 yıllarında 1,5 metredir. Maksimum parsel derinliği 1905'te 67,7 metreyken; 1970 – 2015 yıllarında 74,0 metreye yükselmiştir.

Genele dair bilgi veren ancak mekansal olarak yetersiz kalan grafiğin daha iyi incelenmesi için, önce parsel derinlikleri analiz haritası [Şekil 4.34] hazırlanmış, ardından yapı adalarındaki parsellerin yıllara göre ortalama parsel derinliği grafiği [Şekil 4.35] oluşturulmuştur.

Parsel büyüklükleri ve parsel cephe genişliği analizlerinde de olduğu gibi, çalışma alanının parsel derinliği bakımından da genel anlamda özgünlüğünü en çok koruyan bölümü, güneyde Başdurak Cami ve çevresidir [Şekil 4.34]. Başdurak Cami'den Kızlarağası Hanı'na doğru gidildikçe parsel derinlikleri artmaya başlamıştır. 1905 yılında [Şekil 4.34, solda] çalışma alanında, parsel derinlikleri bakımından herhangi bir alt bölgeleme yapılamamaktadır. 2015 yılına [Şekil 4.34, sağda] ait analizlere bakıldığında eski Keresteciler Çarşısı'nın güneyi ile 247 -248 numaralı yapı adalarında 0,0 – 13,0 metre; kuzey-batısında yer alan 226 numaralı yapı adasında 13,1 – 74,0 metre arasında parsel derinlikleri görülmektedir [Şekil 4.34].

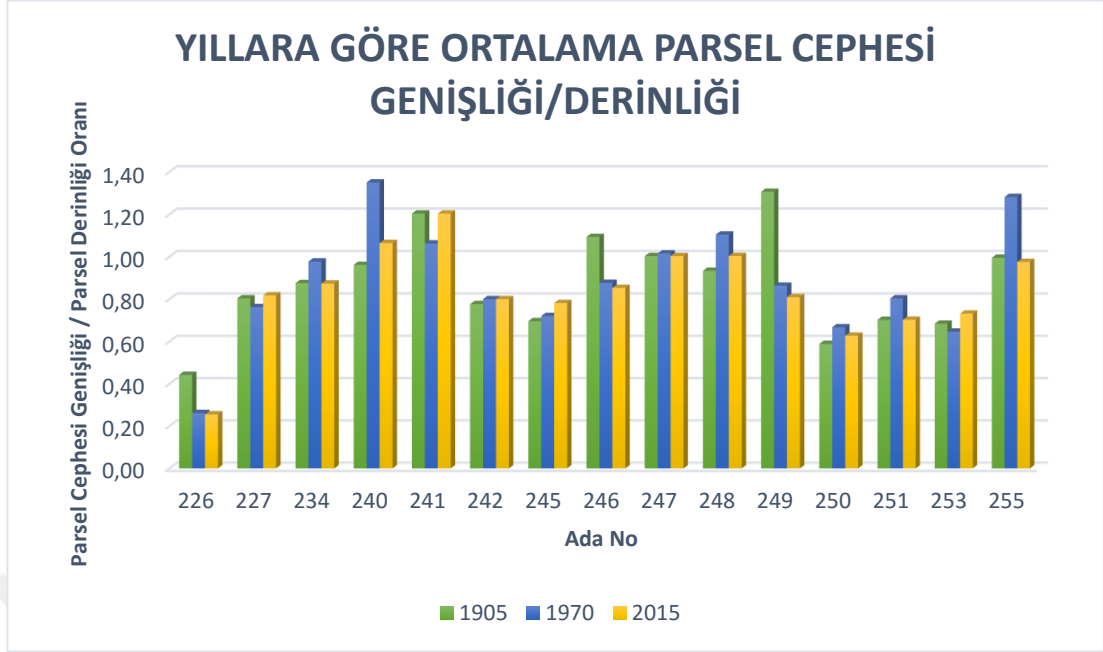
Şekil 4.35. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın parcel derinliği analizi

Şekil 4.36. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yer alan yapı adalarındaki parsellerin yıllara göre ortalama parsel derinliği grafiği

Yukarıdaki Şekil 4.35’de yer alan ortalama parsel derinlikleri analizine göre; 1970 – 2015 dönemlerinde en çok değişimin gözlemlendiği yer 226 numaralı yapı adasıdır. 1905 yılında ortalama parsel derinliği 21,8 metre iken; 1970 yılına gelindiğinde % 70 oranında artış göstererek 37,3 metreye yükselmiştir. 2015 yılında ise 35 metre parsel derinliği ile çalışma alanındaki en derin parsellere sahip bölge olma özelliğini korumaktadır [Şekil 4.35]. 226 numaralı yapı adası dışında büyük değişimlerin görülmediği grafikte; 245, 248 ve 250 numaralı yapı adalarının yıllara göre parsel derinliklerinin azaldığı tespit edilmiştir. Analiz haritasında görüldüğü gibi Başdurak Cami çevresinde yer alan yapı adalarında (241, 251, 253 ve 255) parsel derinlikleri büyük ölçüde korunmuştur [Şekil 4.35].

Parsel örüntüsüne dair bilgilerin yer aldığı bu bölümde son olarak, parsel formlarına dair (kare, dikdörtgen) hazırlanan grafik aşağıda yer almaktadır.

Şekil 4.37. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yer alan yapı adalarındaki parsellerin yıllara göre ortalama parsel cephesi genişliği / parsel derinliği grafiği

Şekil 4.36'da çalışma alanındaki yapı adaları içerisinde yer alan parsellerin, cephe genişliklerinin derinliklerine oranı verilmiştir. Bu analize göre değerlerin 1,00'e en yakın çıktığı yapı adalarındaki parsel formları kare ve kareye yakın; 0,00'a en yakın çıktığı yapı adalarındaki parsel formları ise ince uzun, dikdörtgen parseller olarak tespit edilmiştir. Bu rakamsal değerlerden hareketle, alan bütününde cephe genişliğinin, parsel derinliğe oranı en az olan 226 numaralı yapı adasında dikdörtgen formda parsellerin bulunduğu görülmektedir [Şekil 4.36]. Üç ayrı dönem boyunca (1905, 1970,2015) 1,00'e en yakın oranların görüldüğü 247 numaralı yapı adası ise, kare formlara sahip parsellerden oluşmaktadır [Şekil 4.36]. Parsel biçimlerinin en çok değiştiği yerler ise 240, 246, 249 ve 255 numaralı yapı adalarıdır [Şekil 4.36].

Çalışmanın çözümleme bölümünde yer alan analizlerden ilki olan parsel örüntüsü incelemesinin ardından, İzmir – Kemeraltı Tarihi Kent Merkezinde yer alan eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak) örnek alanında yapılacak bina örüntüsü analizleri bir sonraki bölümde yer almaktadır.

4.3.3.2.Bina Örüntüsü

Çalışmanın bu bölümünde tezin yöntemini oluşturan kent-plan çözümlemesi kapsamında çalışma alanına yönelik bina örüntüsü analizlerine yer verilmiştir. İzmir – Kemeraltı Tarihi Kent Merkezinde bulunan eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak) örnek alanında yapılan bina örüntüsü analizi, iki alt başlık altında incelenmiştir:

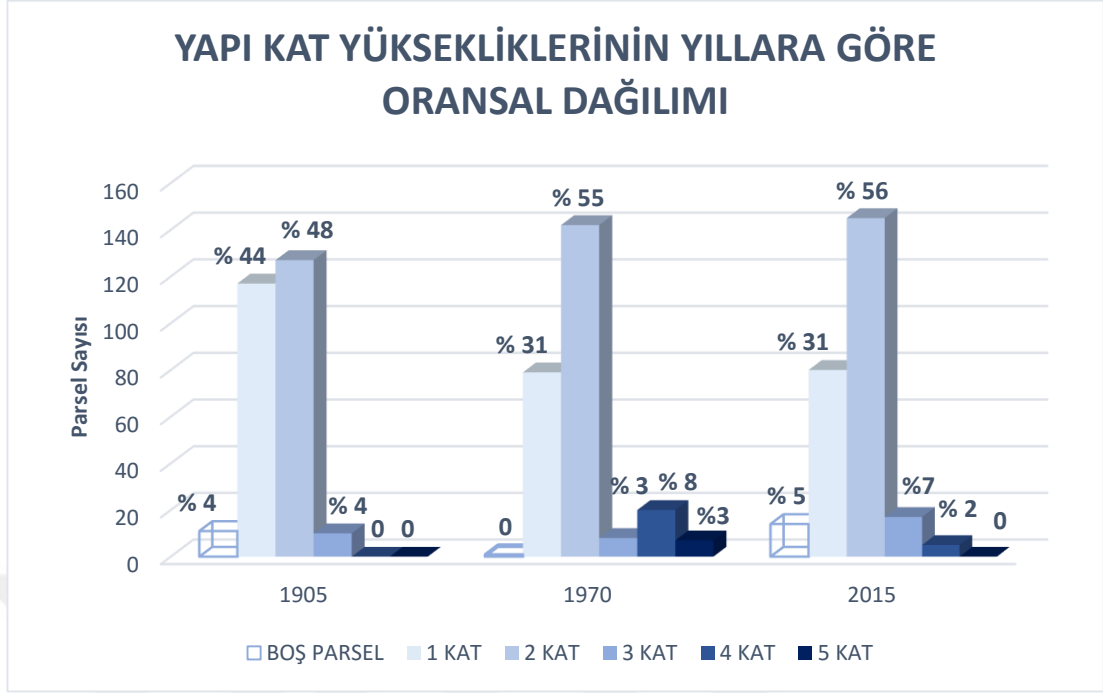
- Kat Yüksekliği
- Yapı Tipi

Kat Yüksekliği

Tarihsel coğrafi yaklaşım yöntemi ile kentsel mekâna dair karakter bölgeleri analizinin yapılacağı çalışma alanında (871 sokak) yapılan bina örüntüsü analizlerinden ilki, örnek alanda yer alan yapıların kat yüksekliklerinin yıllara göre değişiminin incelenmesidir. Değişimin incelenmesi için yapılan analizlerden ilki, çalışma alanda yer alan yapıların kat yüksekliklerinin yıllara göre oransal dağılımının hesaplanmasıdır. Şekil 4.38’de çalışma alanında meydana gelen değişim grafik olarak gösterilmektedir.

Buna göre alanın genelinde en çok 2 katlı yapıların bulunduğu görülmektedir [Şekil 4.37]. 1905 yılında alanda yer alan yapıların % 48’ini oluşturan 3 katlı yapılar; 1970’te % 55, 2015’te ise % 56 oranla en büyük paya sahiptir [Şekil 4.37]. Yıllara göre oransal olarak artış göstermektedir.

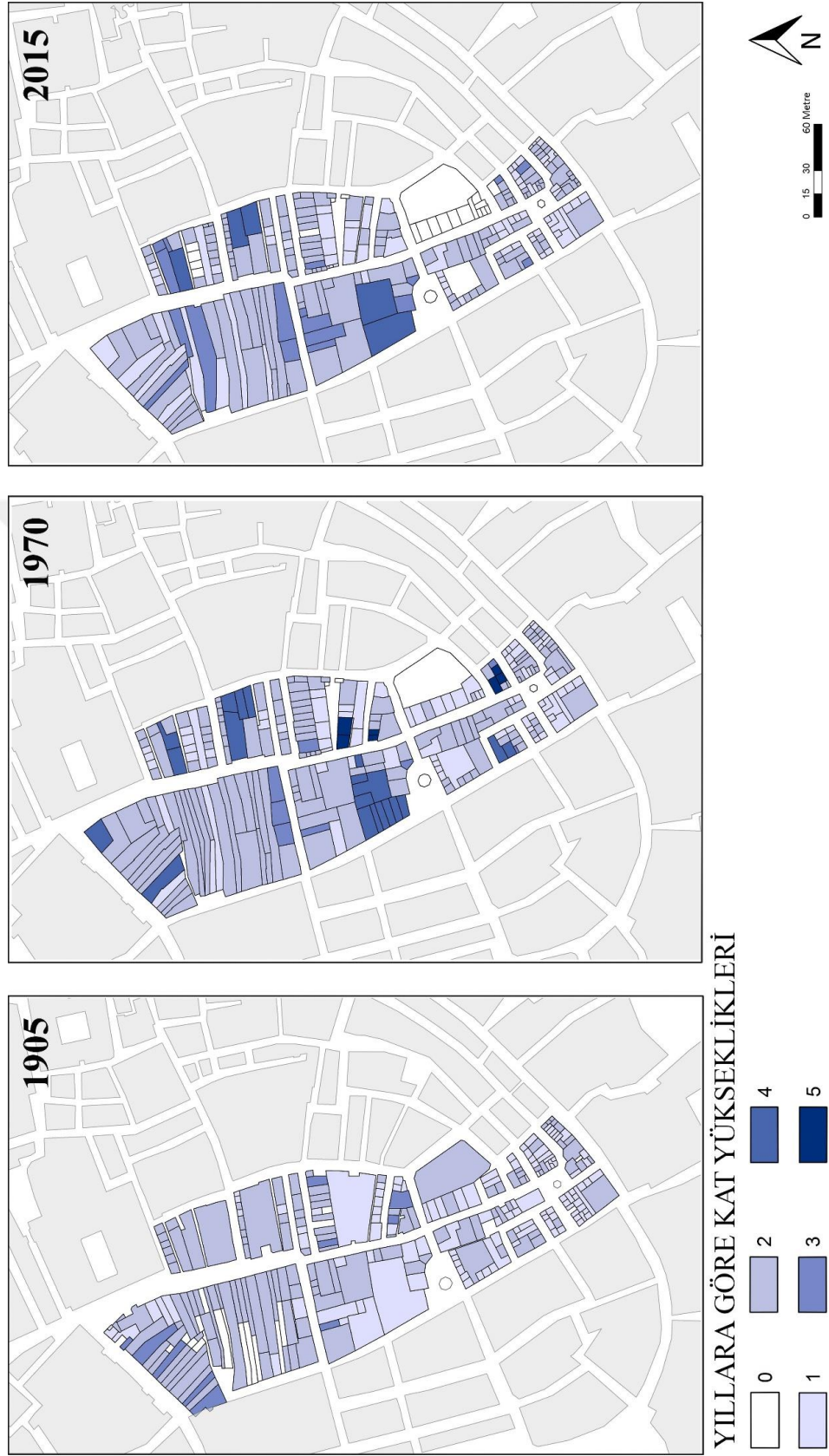
1970 yılında çalışma alanında boş parsel bulunmadığı dikkat çekmektedir. 1905 yılından, 1970’lere kadar dolmaya devam eden çalışma alanı; 2015 yılına gelindiğinde % 5 oranında boş parsel barındırmaktadır [Şekil 4.37]. Bu durum 2015 yılında, gelişme döngüsünde “yerine geçme” evresinin başlayıp başlamadığı sorusunu beraberinde getirmektedir. Tek katlı yapıların 1905 yılında % 44 orana sahip olduğu çalışma alanında, bu oran 2015 yılına gelindiğinde % 31’e düşmüştür.

Şekil 4.38. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yer alan yapı kat yüksekliklerinin yıllara göre oransal dağılım grafiği

Kat yüksekliklerine ait analizlerin alan genelinde yıllara göre nasıl değiştiği incelendikten sonra, yapıların mekânsal dağılımı ele alınmıştır. Oluşturulan yıllara göre kat yükseklikleri haritasında 1905 yılında çalışma alanı içerisindeki yapıların 1,2 ve 3 katlı yapılar olduğu görülmektedir [Şekil 4.38, solda]. Mekânsal olarak alan içerisinde dağınık olarak bulunan yapı kat yükseklikleri, 1905 yılı analizi için bölgeleme yapılmasını mümkün kılmamaktadır.

1970 yılında 227 numaralı yapı adasında, Ali Paşa Şadırvanı çevresi ile 246 numaralı yapı adasının iç parsellerinde 4 katlı yapılar görülmeye başlanmıştır [Şekil 4.38, ortada]. 226 numaralı doğu-batı doğrultusundaki parsellerde boş parsellerin yer aldığı görülmektedir. 250 numaralı yapı adasının, 1905 yılında han yapısının bulunduğu parselde, 1970 döneminde doğu cephesinin boşaldığı dikkat çekmektedir [Şekil 4.38, ortada]. Sayıca az olmakla birlikte, 5 katlı yapıların bulunduğu tek dönem 1970 yılıdır. 2015 yılına gelindiğinde 5 katlı yapıların alanda yer alamadığı tespit edilmiştir.

Şekil 4.39. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın kat yükseklikleri analizi

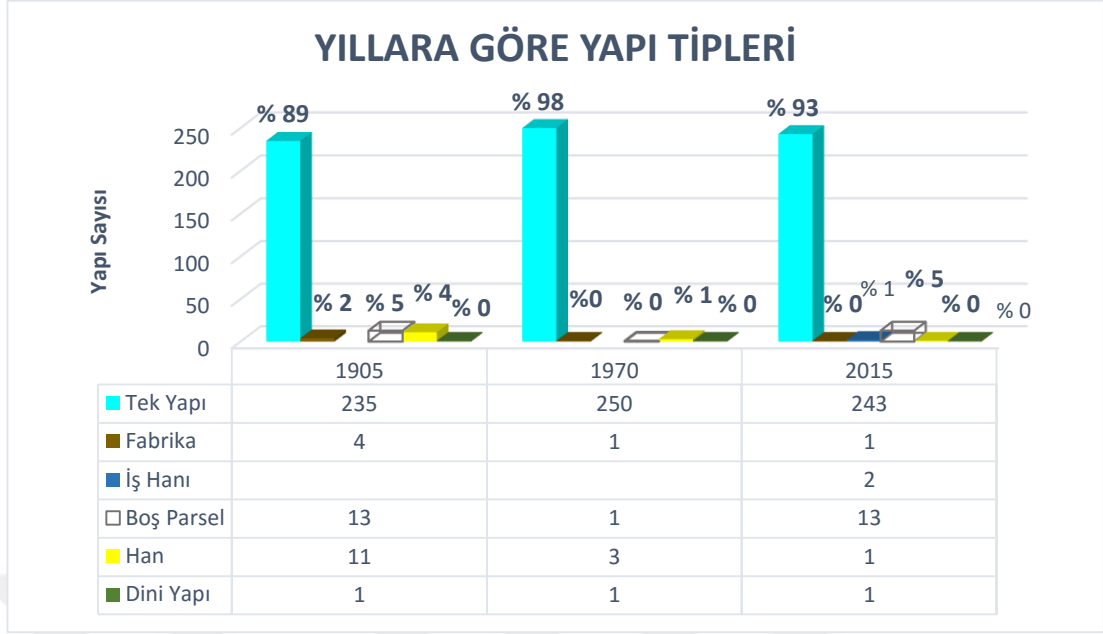
Çalışma alanındaki kat yükseklikleri haritasının 2015 yılındaki dağılımına baktığımızda 227 numaralı adasının Ali Paşa Şadırvanı çevresinde yer alan 4 katlı yapıların, bu günde var olduklarını görmekteyiz [Şekil 4.38, sağda]. 250 numaralı yapı adasının tamamen boşaldığı, bölge içerisindeki yeniden yapma çalışmalarının devam ettiğini göstermektedir [Şekil 4.38, sağda]. Alan bütününde 2015 yılında da herhangi bir bölge yapılamamaktadır.

Çalışmanın yöntemi doğrultusunda, tarihi kent merkezinin karakter bölgelerinin çıkarılmasında altlık oluşturması amaçlanan analiz haritalarından “*kat yükseklikleri*” analizinin, parsel örüntüsü analizlerinin aksine mekânı alt bölgelere ayırmak yerine bütün bir doku olarak ortaya çıkardığını söylemek mümkündür.

Bina örüntüsünü incelemek amacıyla hazırlanan “*kat yükseklikleri*” analizi sonrasında, “*yapı tipi*”lerine ait veriler bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

Yapı Tipi

Yapılan arşiv ve saha çalışmaları sonucu İzmir – Kemeraltı Tarihi Kent Merkezinin tarihsel yapısı ve özgün kentsel dokusu, bölgenin çalışma alanı olarak seçilmesindeki başlıca nedenler arasında yer almaktadır. Çalışma alanının sahip olduğu tarihsellik, farklı dönemlerde farklı mekânsal ihtiyaçlar ve kullanımlar, farklı yapı tiplerinin üretildiği bir kentsel dokuya neden olmuştur. Çalışma alanında yer alan yapı tiplerinin analiz edileceği bu bölümde ilk olarak, yıllara göre yapı tiplerinin oransal dağılımı incelenmiştir [Şekil 4.39].

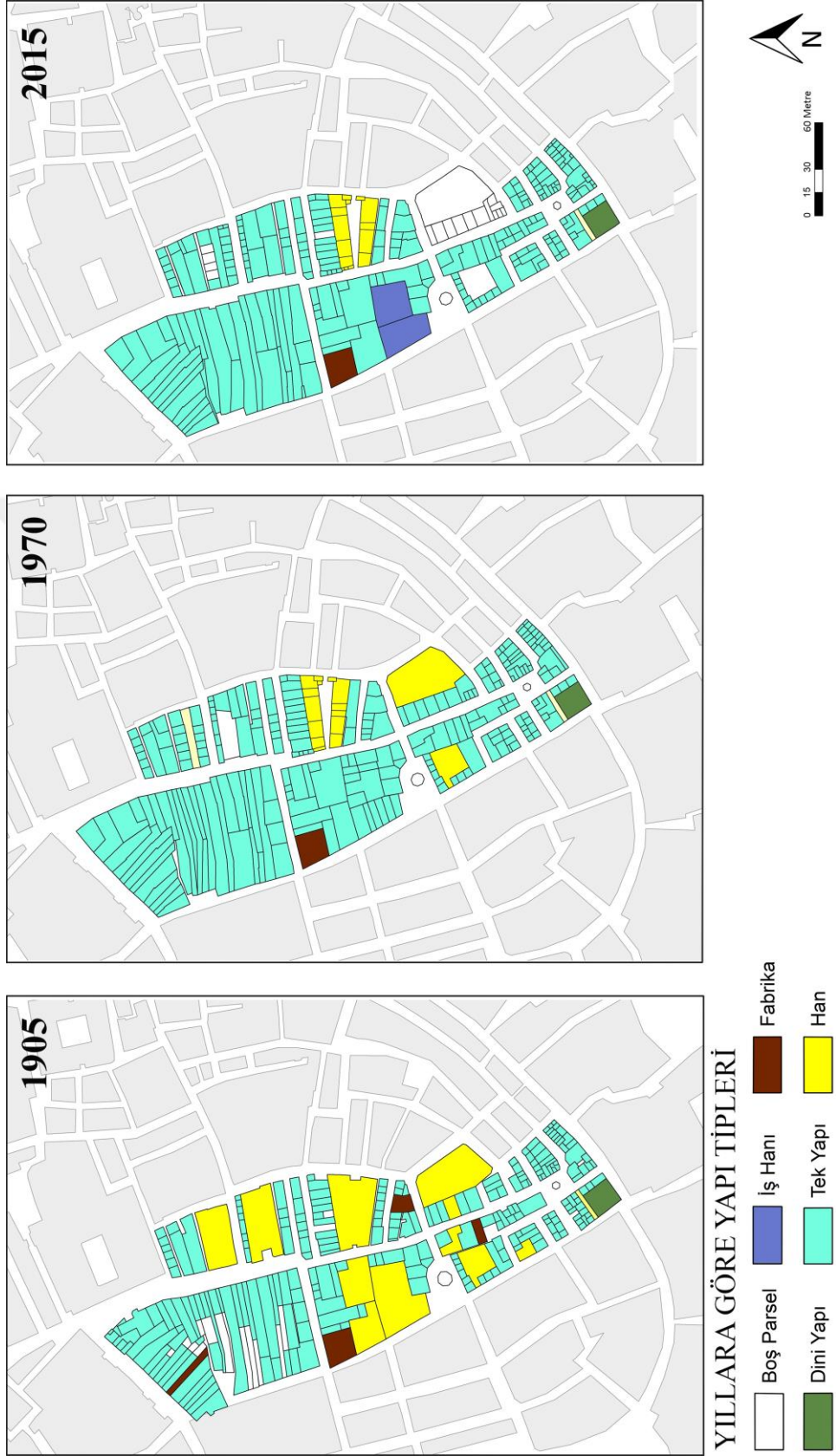

Şekil 4.40. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yer alan yapı tiplerinin yıllara göre oransal dağılım grafiği

Şekil 4.39'da görüldüğü gibi çalışma alanının büyük bölümünü tek yapılar oluşturmaktadır. Çalışma alanında bulunan yapı tipleri analizine göre [Şekil 4.40] bölgedeki tek dini yapı Başdurak Cami (tescilli) olup, günümüzde de varlığını korumaktadır.

Çalışma alanında bulunan fabrika yapılarının sayısı 1905 yılında 4 tane iken [Şekil 4.40, solda], 2015 yılında [Şekil 4.40, sağda] bunlardan yalnızca 1 tanesinin varlığını koruduğu görülmektedir. 2015 yılında yapılan saha çalışmasında fabrika yapısının restorasyonunun devam ettiği görülmüştür.

1905 (solda) ve 1970 (ortada) yıllarına ait analizlerde bölgede yer almayan iş hanı yapısına, 2015 (sağda) yılı analizlerinde rastlanmaktadır. Bugün Ali Paşa Meydanı'nın kuzeyindeki 227 numaralı yapı adasında yer alan iş hanı yapısı; 1905 (solda) yılında han binasının yer aldığı parseldeki yapı yıkılarak, yerine inşa edilmiştir.

Şekil 4.41. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın yapı tipleri analizi

1905 yılında (solda) han yapıları bölgenin tamamına dağılmış durumdadır. Özellikle Ali Paşa Şadırvanı çevresindeki ve doğusundaki yapı adalarında yer alan hanlardan 1970 (ortada) yılına gelindiğinde yalnızca 2 tanesinin kaldığını görülmektedir [Şekil 4.40]. 2015 (sağda) yılı saha analizlerine baktığımızda ise, bölgedeki han yapılarının yıkıldığı ya da yerlerine iş hanları inşa edildiği dikkat çekmektedir. 248 numaralı yapı adasında bulunan Keten Han bu gün hala varlığını korumakta olup, bölgedeki tescilli yapılar arasında yer alsa da harabe görünümündedir. Eski Keresteciler Çarşısı'nda bulunan hanların mekânsal değişimi, çalışmanın bulgular ve tartışma kısmında detaylı olarak ele alınacaktır.

Kent-plan çözümlemesi kapsamında hazırlanan analiz çalışmalarının ikinci grubu olan bina örüntüsü analizlerinin incelendiği bu bölümün ardından, İzmir – Kemeraltı Tarihi Kent Merkezinde yer alan eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda 1905, 1970 ve 2015 yılları için hazırlanan arazi kullanım durumu analizlerine yer verilmiştir.

4.3.3.3. Arazi Kullanım Durumu

Kentsel mekânın özgünlüğünü belirlemeye yönelik yapılan analizler; fiziksel, tarihsel ve soyut ögeler çalışmanın kuramsal çerçevesinde ortaya konulmuştur. Özgünlüğü belirleyen bileşenlerin bir araya gelerek “mekânın karakteri”ni oluşturduğu, tarihsel süreçte ele alınan karakter öğelerinin mekânın özgünlüğünün (ruhunun) nasıl evrildiğini de ortaya koyacağı kabulünden hareketle yapılan analiz çalışmalarında incelenen son analiz arazi kullanımıdır.

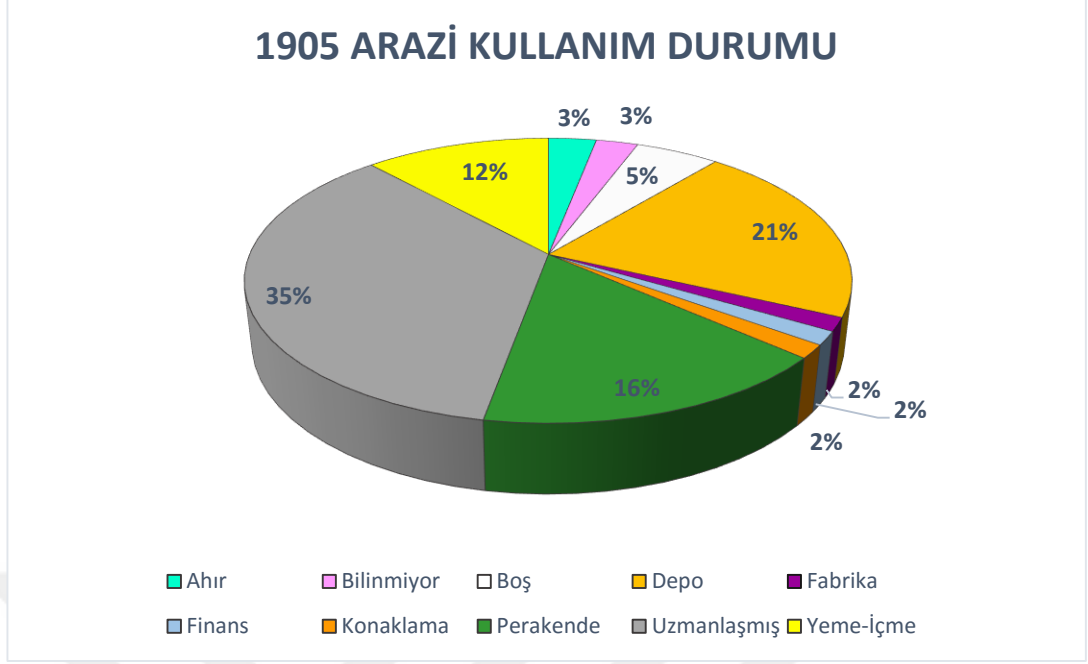
1905, 1970 ve 2015 yıllarında yapılan arazi kullanım analizlerinin farklı detaylarda yapılmış olmaları, kullanımların sınıflandırılmasını ve alt başlıklar altında toplanmalarını gerekli kılmıştır. 1970'lerde Arkon tarafından yapılan analizlerde, kullanımların sınıflandırılması yöntemine gidilerek yapılmış olması, dil birliğinin sağlanması ve karşılaştırmaların doğru yapılabilmesi için “sınıflandırma” yönteminin 2015 ve 1905 yılı analizleri için de benimsenmesini gerekli kılmıştır. Her ne kadar elde edilen veriler doğrultusunda uygulanan bir teknik olsa da, kentsel kullanımların

sınıflandırılması ve benzer kullanımların aynı başlıklar altında ele alınması; analizlerin yalın bir biçimde ortaya konulmasını kolaylaştıran bir yöntem olmuştur.

Çalışmanın dönemlere ait haritalarından ilki olan 1905 yılına ait Goad Sigorta Haritaları, yapı ölçeğinde kullanımdan malzemeye, kat yüksekliğinden yapı girişlerine kadar pek çok bilgi içermektedir. Bu döneme ait arazi kullanım durumu analizinde yer alan sınıflandırmalar, tez çalışması kapsamında şu şekilde yapılmıştır:

- Ahır:
- Depo: ahşap-kereste, çuval, üzüm, demir, kömür, kuru meyve
- Fabrika: sandık, sabun
- Konaklama: han
- Perakende: mağaza, bakkal
- Uzmanlaşmış: çuvalcı, parfümcü, kuru meyve, mukavvacı, marangoz, sandıkçı, duvarcı, kireççi, mermerci, demir doğramacı, ayakkabı (el üretimi), uncu, kuaför, boyacı, tesisatçı
- Yeme-İçme: restoran, kafe, bar

Kentsel kullanımların sınıflandırılması sonucu, çalışma alanı içerisinde yer alan kullanımların oransal dağılımı Şekil 4.41’de verilmiştir. Buna göre bölgedeki kullanımların % 35’ini uzmanlaşmış sektörler oluşturmaktadır. XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında çalışma alanının kuzeybatısında eski Gümrük Binası’nın yer alması nedeniyle bölge, kara yoluyla gelen tarım ürünlerinin depolandığı bir aktarma noktası olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle 1905 yılına ait analizlerde, bölgede yer alan kullanımların % 21’ini depolar oluşturmaktadır [Şekil 4.41]. Perakende kullanımın % 16, yeme-içmenin % 12’lik paya sahip olduğu çalışma alanında; 1905 yılında parsellerin % 5’inin boş olduğu görülmektedir [Şekil 4.41]. % 3’lük orana sahip ahır kullanımı, bölgede yer alan % 2’lik paya sahip konaklama kullanımı ve İzmir-Kemeraltı’ nın kara yolunun sonunda, gümrük ticaretinin yer aldığı bir düğüm noktasında konumlanmasıdır [Şekil 4.41].

Şekil 4.42. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın 1905 yılına ait arazi kullanım durumu grafiği

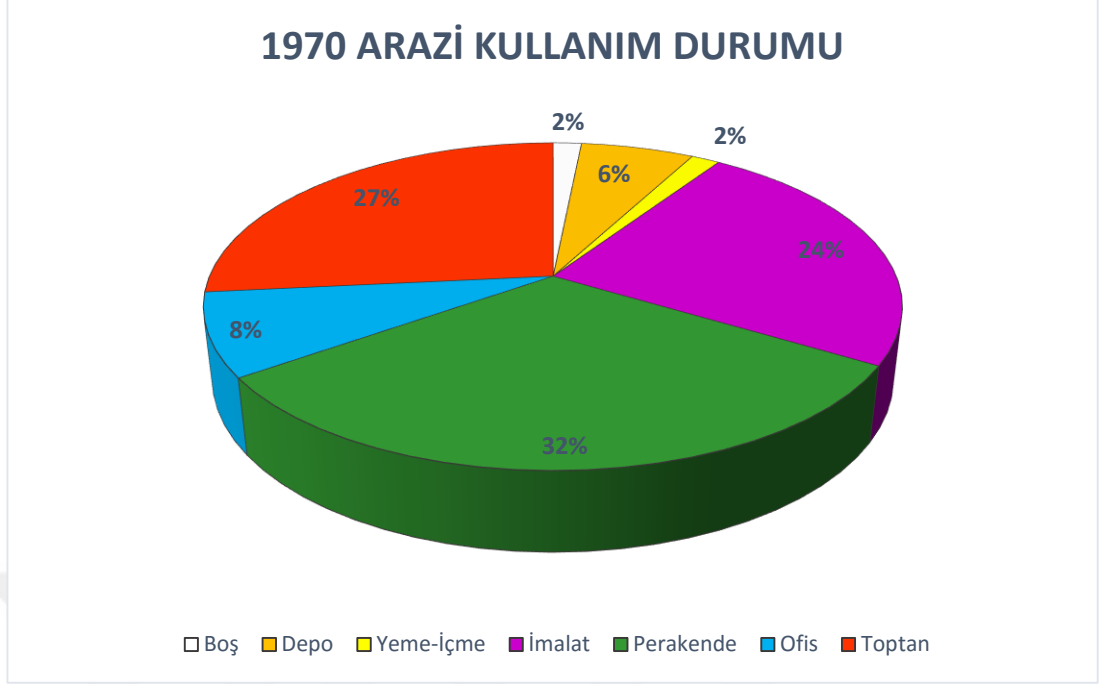
Çalışmanın dönemlere ait haritalarından ikincisi olan 1970 yılına ait haritalarda Arkon [1978] tarafından yapılan kentsel kullanımların sınıflandırılması şu şekildedir:

- **Perakende Ticaret:** giyim, gıda, yapı malzemesi, mobilya-ev-mutfak eşyası, araç yedek parça dükkânları, yeme – içme, diğer (ilaç, kitap, kırtasiye, antika vb.)
- **Ofisler:** banka ve sigorta, komisyoncular, emlak servisi, devlet büroları, mesleki bürolar, inşaat servisleri, yere idare büroları, kişisel servisler (kuru temizleme, berber, fotoğraf vb.), iş servisleri (reklam, haber ajansı, müşavirlik vb.)
- **Kültür, Eğlence ve Rekreasyon:** kültürel faaliyetler (müze, kütüphane vb.), eğlence tesisleri (sinema, tiyatro, kahvehane vb.), sosyal kulüpler
- **Toptan Ticaret ve Depolama:** araç yedek parça dükkânları, giyim, gıda, kimyevi madde, elektrik malzemesi, makine-aracı-gereç ve çeşitli malzemeler

- Küçük İmalat ve Tamirat: gıda vb. ürünler (et, süt, fırın mamulleri), hazır giyim, deri vb. ürünlerden mamul giyim eşyası ve diğer bitmiş ürünler imalatı (çanta, şapka, ayakkabı vb.), kereste ve tahta ürünleri, tütün işleme alanları, basın, yayın (gazete, davetiye, kart, defter vb.), kimyevi mamuller (sabun, deterjan, plastik eşya vb.), oto tamiri (motor, kaporta vb.), diğer tamir servisleri (elektrik, radyo, televizyon, mekanik aksam tamiri)
- Eğitim Servisleri
- Dini Servisler
- Sağlık Servisleri
- Otoparklar
- Konut
- Yeşil alan
- Kullanılmayan Bina ve Alanlar

Arkon tarafından yapılan 1970 yılına ait arazi kullanım analizlerinde uzmanlaşmış kullanımların; küçük imalat ve perakende ticaret sınıfları altında kalması, 1905 ve 2015 yılı analizleri ile uyuşmayan bir grafik elde edilmesine neden olmuştur. Kemeraltı bütününde yer seçmiş el yapımı ayakkabı üretimi ve deri atölyelerinin; 1980’li yıllarda büyük tartışmalarla alanın dışına çıkarıldığı, yerine ayakkabı ve deri ürünlerinin perakende ticaretinin yapıldığı mağazaların geldiği bilinmektedir [Seymen, 1988]. Ancak bu ve buna benzer “uzmanlaşmış” kullanımlara, 1970’li yıllara ait analiz haritalarında yer verilmediği için mekânsal dağılımları tespit edilememektedir.

Şekil 4.42’de yer alan grafiğe göre; 1970 yılında perakende ticaret, çalışma alanında % 32’lik oranla en çok görülen kentsel kullanım olarak tespit edilmiştir. Toptan ticaret % 27 ve imalat % 24 oranla alanda en fazla yer seçen ikinci ve üçüncü kullanımlardır [Şekil 4.42]. 1905 [Şekil 4.41] – 1970 [Şekil 4.42] dönemleri karşılaştırıldığında, Gümrük Binası’nın ve İzmir Limanı’nın yer değiştirmesi sebebiyle en büyük oranda düşüş gösteren kullanım, % 24’ten % 6’ya düşen depo kullanımındır. 1905 [Şekil 4.41] yılında alanın % 5’ini oluşturan boş parseller, 1970 [Şekil 4.42] yılına gelindiğinde azalmakta ve alanın % 2’sini kaplamaktadır.

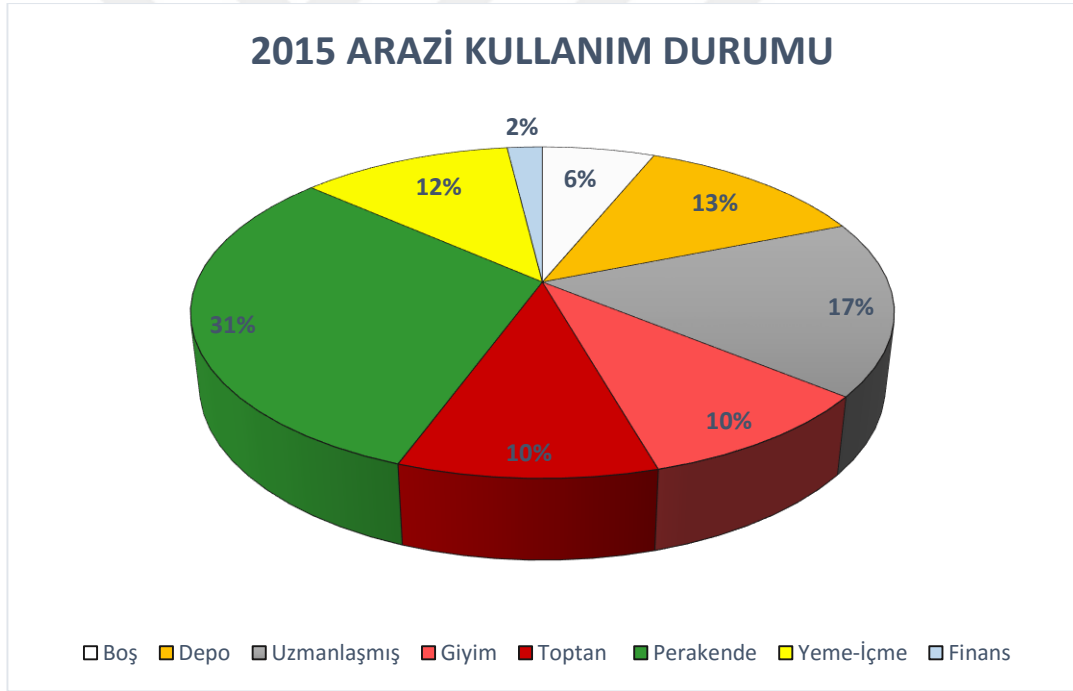

Şekil 4.43. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın 1970 yılına ait arazi kullanım durumu grafiği

Çalışmanın dönemlere ait haritalarından üçüncü ve sonuncusu olan 2015 yılın ait haritalarda yapılan kentsel kullanımların sınıflandırılması şu şekildedir:

- Perakende Ticaret: züccaciye, kırtasiye, doğal taş, hediyelik eşya, oyuncak, hac malzemeleri, nargile, bijuteri, parfümeri
- Toptan Ticaret: baskı (davetiye, gazete, dergi vb.), manifatura, imalat
- Uzmanlaşmış Sektörler: el yapımı takı, döşeme, nalbur, bıçakçı, kahveci, teknik servis, yorgancı, kolonya üretimi, gümüşçü, bakırcı, elektrikçi, balıkçı, pet shop, kasap, turşucu, çeyizci, çilingir
- Yeme-İçme: restoran, kafe, dönerci, tatlıcı, çay ocağı, büfe, midyecisi, çorbacı
- Depo:
- Giyim: hazır giyim, ayakkabı
- Finans: Banka
- Otopark:

Şekil 4.43'te yer alan 2015 yılı Temmuz ayında İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi eski Keresteciler Çarşısı'nda yapılan saha tespitlerine göre; çalışma alanında % 31'lik oranla en fazla yer seçen kentsel kullanım perakende ticaret olarak belirlenmiştir. 1905 yılında [Şekil 4.41] % 35 orana sahip uzmanlaşmış sektörlerin, 2015 yılında [Şekil 4.43] % 17'ye düştüğü görülmektedir. Tarihsel dokusu ve kendine özgü karakteri sebebiyle yerli ve yabancı turistlerin kentte ziyaret ettiği önemli nokralardan biri olan çalışma alanında, gerek toptan ve perakende ticaret yoğunluğu gerek turizm potansiyeli sebebiyle önemli oranda artış gösteren kullanım yeme-içme olarak belirlenmiştir. 1970 [Şekil 4.42] yılında % 2'lik paya sahipken, bu oran 2015 [Şekil 4.43] yılında % 12'ye yükselmiştir.

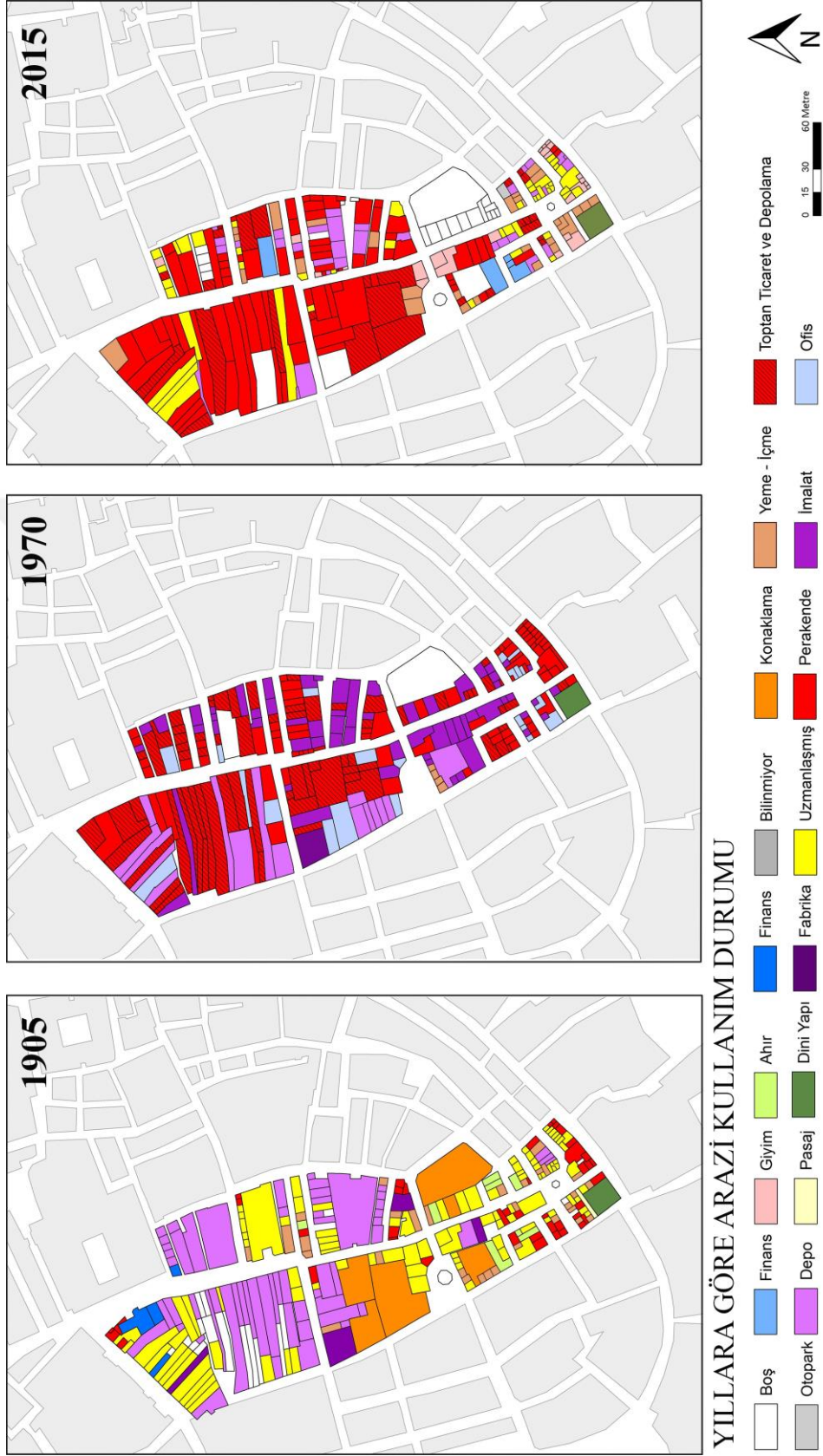

Şekil 4.44. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın 2015 yılına ait arazi kullanım durumu grafiği

Arazi kullanım analizleri kapsamında hazırlanan 1905, 1970 ve 2015 yıllarına ait grafiklerin ardından; çalışma alanında kullanımların mekânsal dağılımını belirlemek amacıyla İzmir-Kemeraltı eski eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak) için arazi kullanım haritası hazırlanmıştır [Şekil 4.44].

Şekil 4.44'te yer alan 1905 (solda) yılı arazi kullanım haritasında, kentsel mekânda kullanımların bölgeler oluşturacak biçimde dağıldığı görülmektedir. Alanın kuzeyinde (226 numaralı yapı adasının güneyi ile 245 ve 248 numaralı yapı adalarının büyük bölümü) depo kullanımlarının yoğunlukta olduğu görülmektedir [Şekil 4.44, solda]. Çalışma alanı olan sokağın orta bölümünde, Ali Paşa Şadırvanı çevresi ile 250 numaralı yapı adasında, konaklama kullanımları ağırlıklı olarak yer seçmektedir [Şekil 4.44, solda]. Güney kısımda ticaret kullanımlarının ağırlıklı olduğu 871 sokakta, uzmanlaşmış kullanımlar 226 numaralı yapı adasının kuzeyi ve 246 numaralı yapı adasında yoğunlaşmış olmakla birlikte, alanın bütününe dağılmış durumdadır [Şekil 4.44, solda].

1905 [Şekil 4.44, solda] yılı analizi incelendiğinde, konaklama ve uzmanlaşmış kullanımların 1970 [Şekil 4.33, ortada] yılında bölgede yer almadığını görmekteyiz. Daha öncede belirtildiği gibi Arkon tarafından yapılan 1970 yılına ait arazi kullanım analizlerinde uzmanlaşmış kullanımların; küçük imalat ve perakende ticaret sınıfları altında ele alınması grafik olarak karmaşıklığa neden olmuştur. Ancak kentsel mekânın karakterine yönelik bir değişken olan uzmanlaşmış kullanımlara, kent-plan çözümlemesi kapsamında önem taşıması nedeniyle 1905 ve 2015 yıllarına ait hazırlanan haritalarda yer verilmiştir. Şekil 4.44'te 1970 (ortada) yılına ait analize göre, bölgede en çok yer seçen kullanımlar imalat, perakende ve toptan ticaret olarak görülmektedir [Şekil 4.44, ortada]. 226 numaralı yapı adasının büyük bölümü ile 227 numaralı yapı adasının doğusunda toptan ticaret ve perakende kullanımların, 248 numaralı yapı adasının iç kesimleri ile (Tütün Han) 234 numaralı yapı adasında ise imalat kullanımlarının yer seçtiği görülmektedir [Şekil 4.44, ortada].

Şekil 4.45. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın arazi kullanım durumu analizi

2015 yılı analizinde Ali Paşa Şadırvanı'nın kuzeyinde yer alan 226 ve 227 numaralı yapı adalarının büyük bölümü ile 245, 246, 247, 248 ve 249 numaralı yapı adalarının bir kısmında perakende ve toptan ticaret kullanımlarının yer seçtiği görülmektedir [Şekil 4.44, sağda]. Yeme-içme ve uzmanlaşmış kullanımların, Başdurak Cami önünde yer alan şadırvan çevresinde yoğunlaştığı 2015 analizinde, depo kullanımlarının 1905-1970 dönemlerine kıyasla azaldığı tespit edilmiştir [Şekil 4.44, sağda].

Çalışma alanında yapılan saha incelemesinde ve geçmiş dönemlere ait analizlerde görülmektedir ki, Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde 1905 [Şekil 4.44, solda] yılı analizinde yer alan “konaklama” kullanımı hariç, “konut” kullanımı hiçbir zaman yer almamıştır [Şekil 4.44].

Kent-plan çözümlemesi analizlerinin ele alındığı “çözümleme” bölümü ile alan çalışmasına ait analizler tamamlanmıştır. Bu bağlamda analiz çalışmaları sırasında karşılaşılan temel sorunlardan ilki 1905 ve 1970 dönemlerine ait hâlihazır haritaların elde edilememesidir. Bu nedenle Goad Sigorta Haritaları (1905) ile 1970'lerde Arkon, Tuna ve Seymen tarafından yapılan analizlerde kullanılan haritalar, altlık harita olarak kabul edilmiştir. 2015 ve 1905 yılına ait arazi kullanım sınıflandırması tez kapsamında yapılmış olması nedeniyle dil bütünlüğü taşımakta, ancak 1970 dönemine ait kullanımların sınıflandırılması analiz haritalarında yer alan kabullere dayanmaktadır. Parsel örüntüsüne yönelik analizler sayısal değerlere dayanması ve iki boyutlu olması sebebiyle kolay oluşturulmuş, ancak han yapılarının bulunduğu parsellerin geçmiş döneme ait analizlerinde mülkiyet durumuna dair sıkıntılar yaşanmıştır. Han yapılarının fiziksel değişimi bulgular bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde, çözümleme kısmında elde edilen analizlere yönelik bulgular ele alınacak ve kentsel mekânda karakter bölgelerinin oluşumuna dair bir tartışma yürütülecektir.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

Kentler, toplumların ihtiyaçları sonucu mevcut formlarını kazanmışlardır. Her kentin kendine özgü dokusunda meydana gelen değişimler elbette ki tesadüfi değil; tarihsel ve sosyo-ekonomik değişimler kentsel dokuda meydana gelen morfolojik dönemler sonucu oluşmaktadır [Conzen, 1975; s.98]. Her değişim süreci, yeni bir morfolojik dönemi beraberinde getirmektedir. Bir morfolojik dönemden diğerine geçerken kentsel dokudaki formların bazıları direnç göstererek, değişmeden varlığını devam ettirmektedir. Değişime karşı direnç gösteren tarihsel formlar ile toplumsal ihtiyaçlar sonucu mekâna eklenen yeni formlar arasında uyumsuzluklar görülebilmektedir [Conzen, 1975; s.98]. Toplumların bu uyumsuzlukları aşma çabası adaptasyon ve dönüşümü beraberinde getirerek yeni morfolojik dönemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır [Conzen, 1975; s.98].

Kentsel dokuda parsel ve bina örüntüsünün değişime gösterdiği direnç fazla iken, kentsel kullanımların gösterdiği direncin daha az olduğu tespit edilmiştir [Conzen, 1975; s.98]. İçsel ve dışsal etkenler nedeniyle, kentsel çevre morfolojik olarak sürekli bir dinamizme sahiptir.

Her ne kadar kent, bütün bir yapı olsa da; kendi içerisinde farklı eğilimler, morfolojik süreçler ve dokular barındıran alt birimlerden meydana gelmektedir. Bu alt birimler birbirleriyle ve kent bütünü ile zayıf, orta ve güçlü ilişkiler içerisinde olabilmektedir [Conzen, 1975; s.98]. Bu ilişkilerin derecesi, kentlerin özgün karakteri ve tarihsel formlar ile kurdukları bütünleşme ile değerlendirilmektedir. Conzen [1975; s.98] ilişkileri zayıf olan kentsel alt birimlerin, bütününe sahip olduğu karakterden kopuk ve uyumsuz parçalar olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda farklı kentlerin ve kentsel alt birimlerin, kendi tarihsellikleri ve kentsel mekânın tarihselliği ifade ediş biçimine göre çeşitlilik gösterdiğini söylemek mümkündür [Conzen, 1975; s.98].

Kentsel mekana ait ruhun nesnelleşmesini (*objectivation of spirit*) sağlayan bu bileşenler kentsel çevrenin karakter kazanmasını sağlamaktadır. Tarihsel süreç içerisinde karakterin değişmesiyle meydana gelen kentsel alt parçaların (karakter bölgelerinin) analiz edildiği bu bölümde, İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezinde bulunan eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yapılan parsel örüntüsü, bina

örüntüsü ve arazi kullanım durumu analizleri sonucu ortaya çıkan karakter bölgelerine yönelik tespitler ortaya konulacaktır.

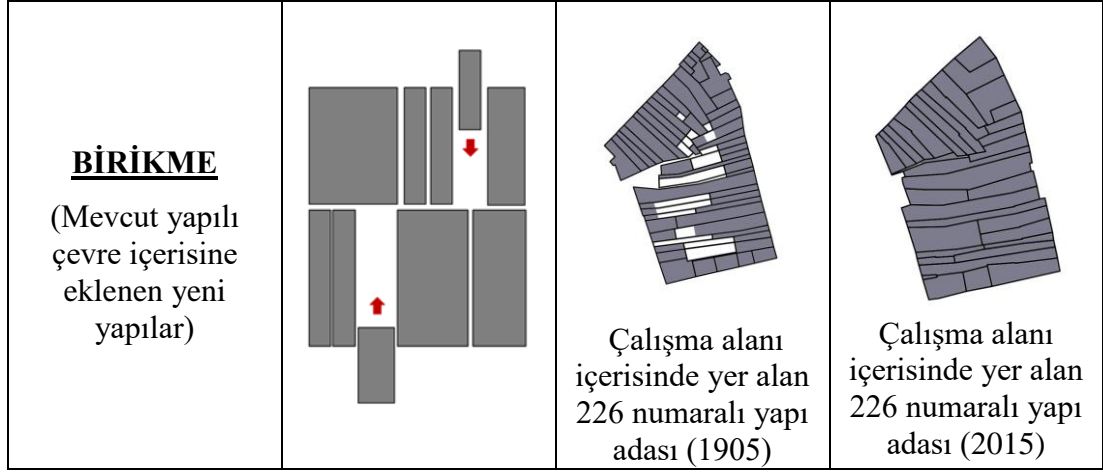
Toplam büyüklüğü 2,34 hektar olan İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak) da yer alan 269 parsel, analiz çalışmaları kapsamında incelenmiştir.

Çalışmanın kuramsal çerçeve bölümünde de belirtildiği gibi kent-plan çözümlemesi kapsamında kentsel mekânda değişim çözümlenmesi için Conzen tarafından geliştirilen analizlerin birincisi gelişme döngülerinin belirlenmesi, ikincisi ise dönemlere göre kentsel alt bölgelerinin oluşturulmasıdır. 1905, 1970 ve 2015 dönemlerine ait oluşturulan analiz haritalarının üst üste çakıştırılması ile çalışma alanına ait karakter bölgeleri iki aşamada elde edilmiştir.

Kent-plan çözümlemesi bağlamında kentsel yapılı çevrede meydana gelen ve parsel ölçeğinde mekânın değişiminin incelenmesi amacıyla ortaya konulan gelişme döngüsü evreleri; Conzen [1988; s.116-125] tarafından **birikim** (*accumulation*), **adaptasyon** (*adaptation*), **direnç** (*persistence*) ve **yerine geçme** (*replacement*) olarak belirtilmiştir.

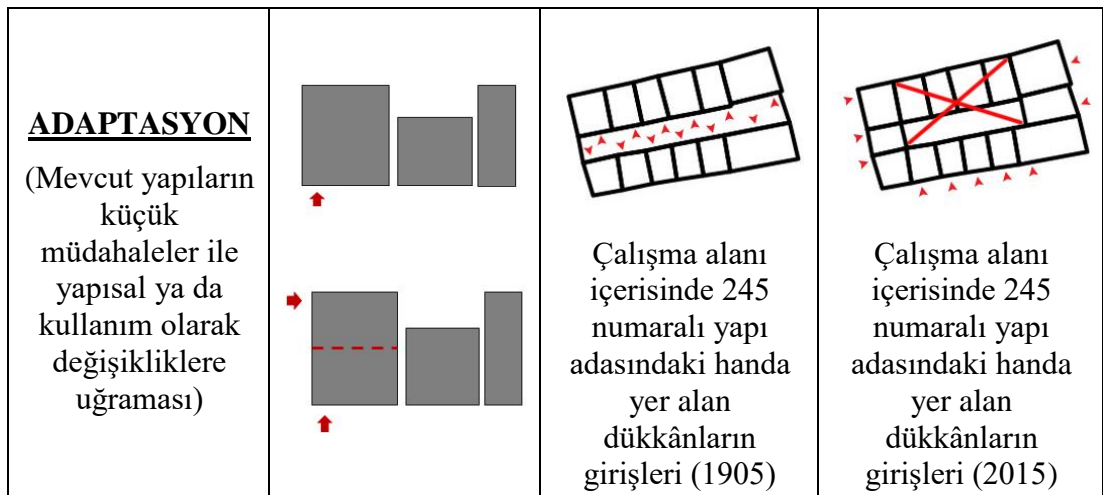
Çalışma alanının tarihsel yapısı ve kentsel dokusu göz önüne alındığında, bölgenin tamamında, “direnç” evresinde olup varlığını devam ettirmeye çalışan yapılara rastlanmaktadır. Daha önce bölgede gerek tekil gerekse grup yapılarda yapılan restorasyon çalışmaları olmasına rağmen, 2015 Temmuz ayında yapılan saha çalışmasında, pek çok tescilli binanın kullanılamaz hale geldiği ya da kullanıcı müdahaleleri ile depo olarak kullanıldığı görülmüştür.

Gelişme evrelerinden bir diğeri olan “birikim” süreci, 1905 – 1970 – 2015 dönemleri arasında bölgedeki döngüsünü tamamlamıştır. Şekil 5.1’de 1905 yılında 226 numaralı yapı adasında yer alan boşlukların, 2015 yılına gelindiğinde dolduğu, bölgedeki birikim sürecinin tamamlandığına dair bir örnek yer almaktadır. Bölgedeki yapı adalarının birçoğunda 1905 – 2015 yılları arasında benzer bir yapılaşmaya rastlanmaktadır.

Şekil 5.1. Eski Keresteciler Çarşısı'nda "Birikim" süreci örneği

Bölgede görülen gelişme evrelerinden bir diğeri "adaptasyon" sürecidir. Özellikle Kızlarağası Hanı çevresi ile Başdurak Cami etrafında yer alan yapılarda gözlemlenen bu süreç kentsel dokunun, değişen mekânsal ihtiyaçlar doğrultusunda bir takım müdahaleler ile işlevsel hale getirilme süreci olarak özetlenebilir. Özellikle çalışma alanı içerisinde yer alan han yapılarında dikkat çekici biçimde meydana gelen adaptasyonlar karakteristik bir formun değişimine neden olmaktadır [Şekil 5.1]. Şekil 5.2'de görülen 245 numaralı yapı adasındaki Abdurrahmanoğlu Han, fiziksel müdahaleler sonucunda tescilli yapılar arasında yer almamaktadır.

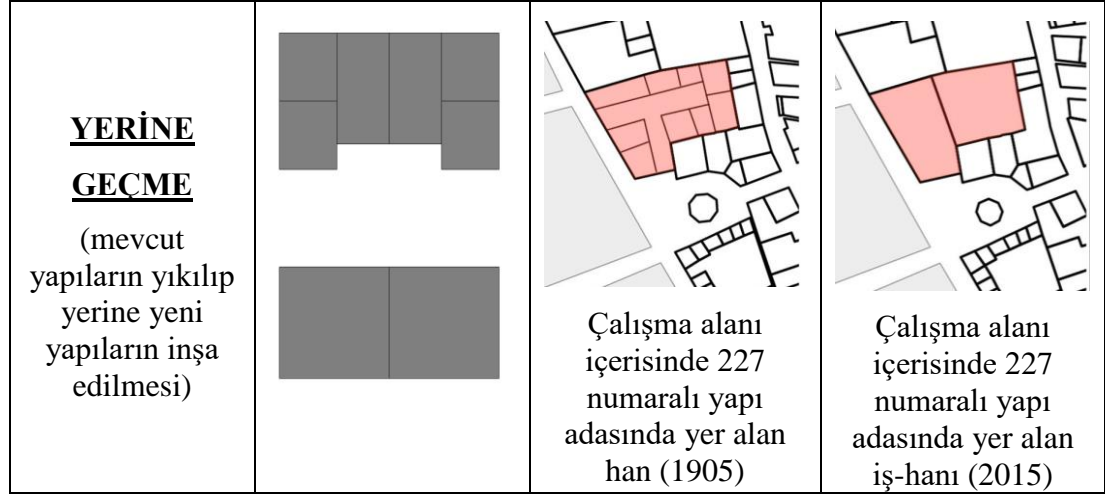
Şekil 5.2. Eski Keresteciler Çarşısı'nda "Adaptasyon" süreci örneği

Bölgede bulunan han sayısı 1905 yılında 10 tane iken, 1970 yılında 3'e düşmüştür. Günümüzde ise çalışma alanı içerisinde yalnızca Tütün Han yer almaktadır. Depo kullanımlarının yer aldığı Tütün Han, bakımsız ve metruk bir yapı halini almıştır (Şekil 5.3, solda).

Şekil 5.3. Tütün Han (solda) ve yapı planı (sağda)

Çalışma alanı sınırları içerisinde görülen ve Conzen tarafından kentsel gelişme döngüsü içinde son evre olarak kabul edilen “yerine geçme” evresinin özellikle alansal büyüklüğü fazla olan parsellerde meydana geldiği görülmektedir. Sokağın kuzeyinde yer alan 245 ve 246 numaralı yapı adaları ile Ali Paşa Şadırvanı çevresindeki 227, 249, 250 ve 234 numaralı yapı adalarında görülmektedir. Şekil 5.4'te 29105 yılında Ali Paşa Şadırvanı'nın kuzeyinde bulunan Kantar Ağa Hanı'nın [Atay, 2003; s.201] yerinde, 2015 yılında işhanı binasının [Şekil 5.5] yer aldığı görülmektedir.

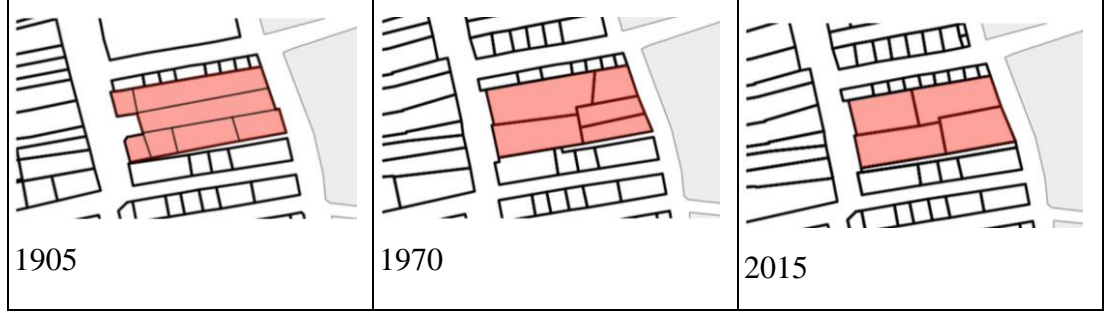

Şekil 5.4. Eski Keresteciler Çarşısı'nda “Yerine Geçme” süreci örneği

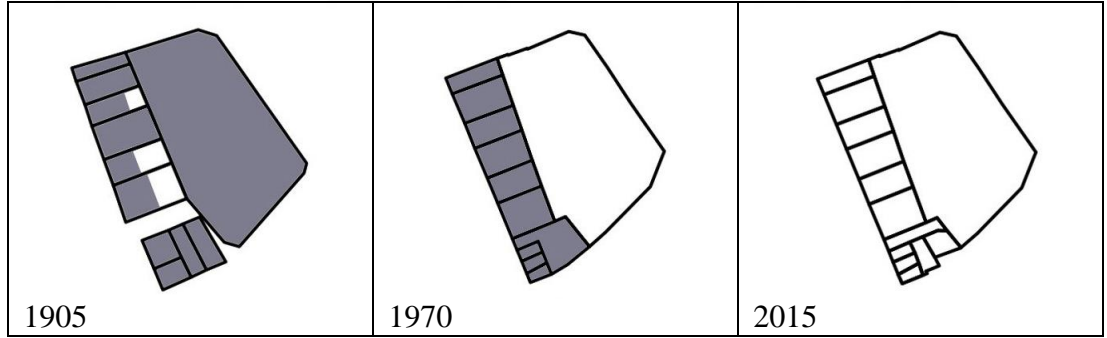
Şekil 5.5. Kantar Ağa Hanı yerine inşa edilen iş hanı binası

Çalışma alanı içerisinde “yerine geçme” evresine bir diğer örnek 246 numaralı yapı adasında bulunan eski Boya Han’ın yıkılıp yeniden yapılmasıdır [Şekil 5.6].

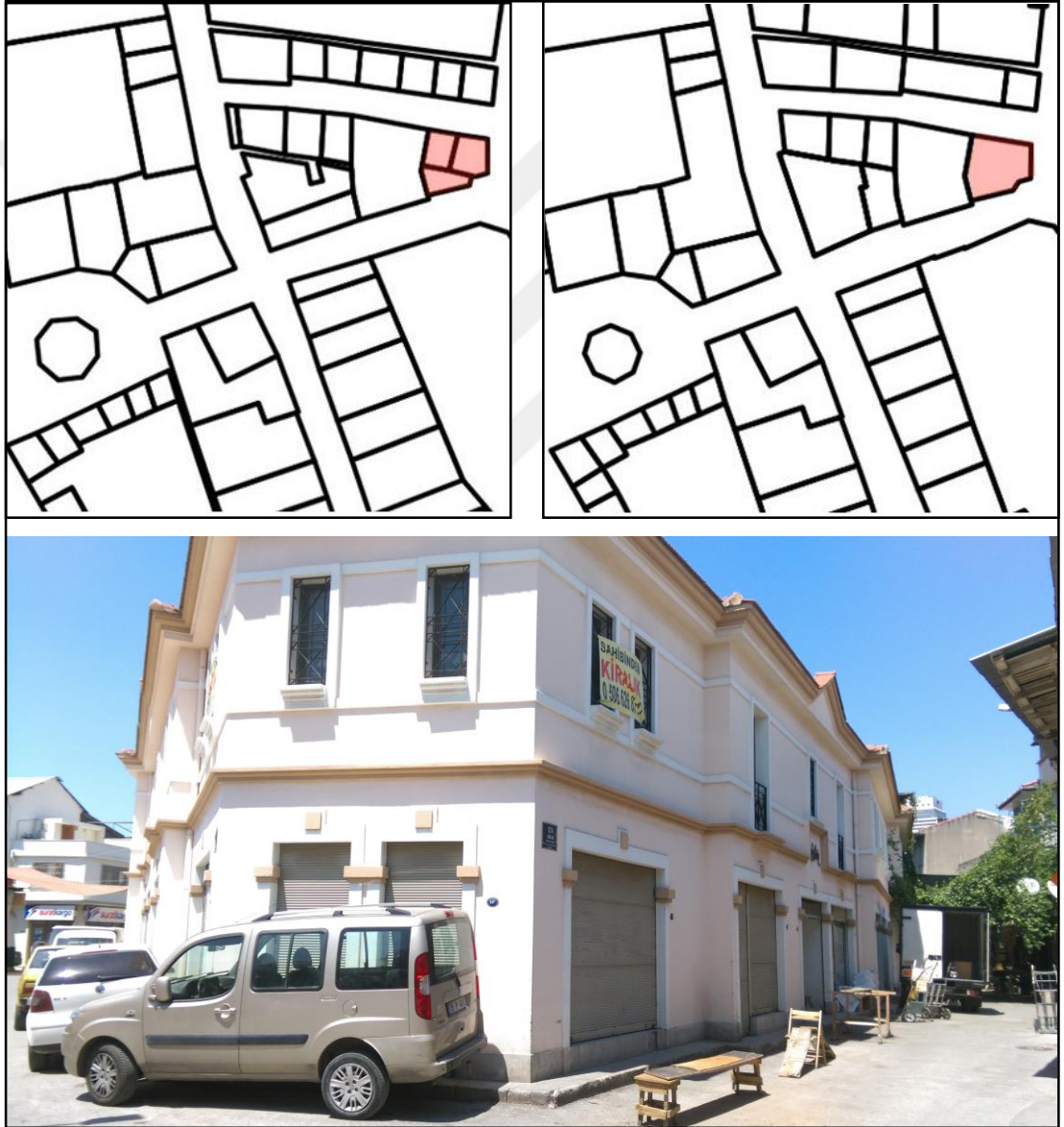
Şekil 5.6. Boya Han'da (246 numaralı yapı adası) meydana gelen "yerine geçme" evresinin aşamaları

Mevcut durumda üzerindeki yapı yıkılmış, ancak yerine henüz yeni yapı inşa edilmemiş örnek ise 250 numaralı yapı adasında yer alan Balyozian Han [Atay, 2003; s.186] ve çevresindeki parseller olarak gösterilebilir [Şekil 5.7].

Şekil 5.7. Balyozian Han ve çevresinde (250 numaralı yapı adası) meydana gelen mekânsal değişim

“Yerine geçme” evresi, çalışma alanı içindeki tekil yapılarda ve han binalarında olduğu kadar, yıkılan yapıların bulunduğu boş parsellerin birleşerek yeni yapıların inşa edilmesi şeklinde de görülmektedir. Ali Paşa Şadırvanı’ nın doğusunda yer alan 249 numaralı yapı adasında 1905 yılında [Şekil 5.8, sol üstte] küçük dükkanların yer aldığı parsellerin yerinde, 2015 yılında [Şekil 5.8, sağ üstte] parsel birleşmeleri ile tek bir yapının yer aldığı görülmektedir [Şekil 5.8, altta].

Şekil 5.8. 249 numaralı yapı adasında parsel birleşmesi ile meydana "yerine geçme" evresi

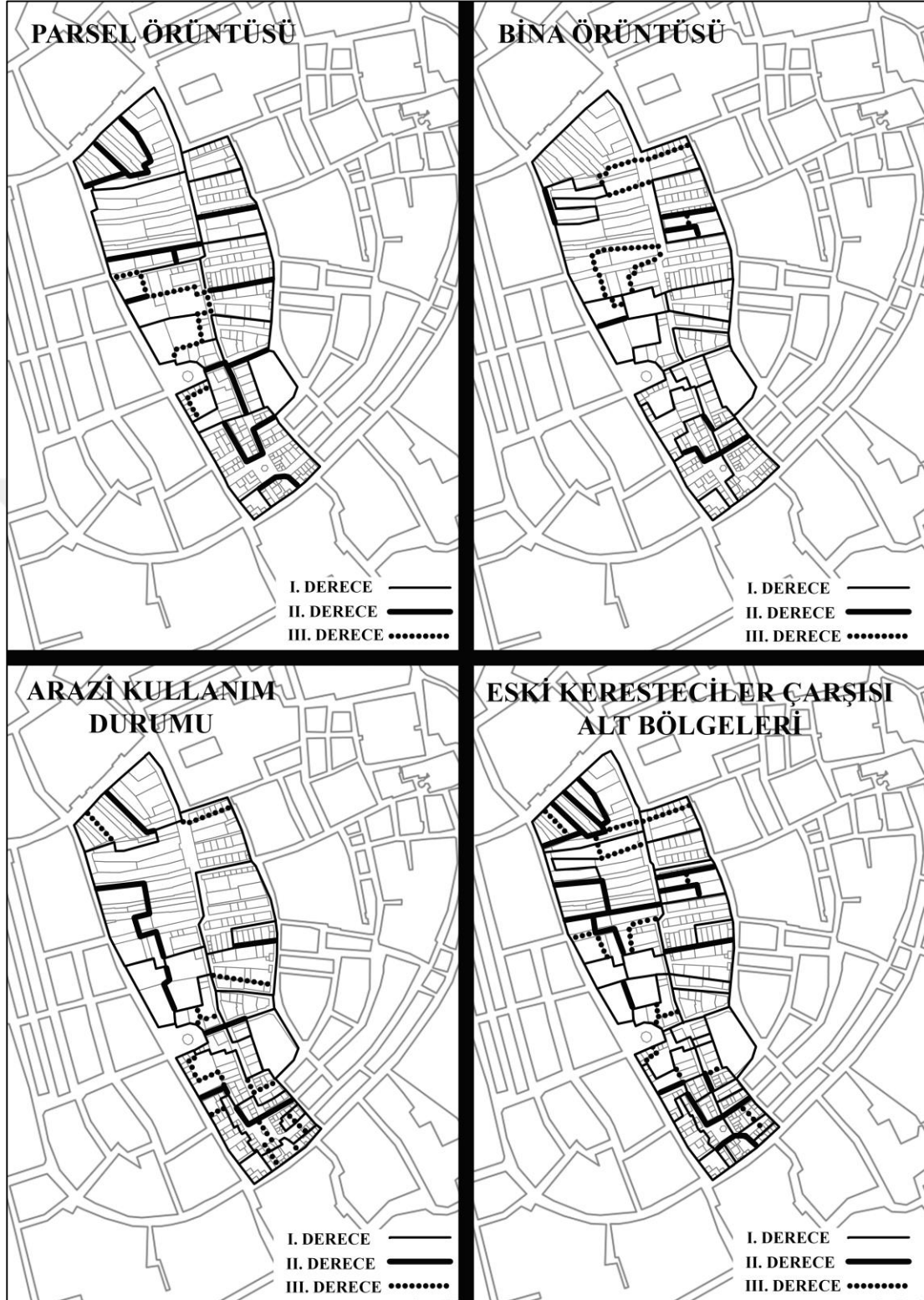
Parsel ve yapı adası ölçeğinde verilen örneklerde olduğu gibi, alanın bütününe ait yapılan analizler sonucunda eski Keresteciler Çarşısı'na yönelik gelişme döngülerinin ortaya konulduğu, karakter bölgelerinin belirlenmesi için ilk aşamasında yapılan tespitler şu şekildedir:

- Alanın Kuzeyinde (Kızlarağası Hanı Çevresi: 226, 227, 245, 246, 247 numaralı yapı adaları ile 227 ve 248 numaralı yapı adalarının bir kısmı) Görülen Gelişme Evreleri: Adaptasyon, Direnç ve Yerine Geçme
- Ali Paşa Şadırvanı Çevresinde (249, 250 numaralı yapı adaları ile 227, 248 ve 234 numaralı yapı adalarının bir kısmı) Görülen Gelişme Evreleri: Direnç ve Yerine Geçme
- Alanın Güneyinde (Başdurak Cami Çevresi: 251, 253, 255, 241, 242 numaralı yapı adaları ile 234 ve 240 numaralı yapı adalarının bir kısmı): Adaptasyon ve Direnç

Gelişme döngülerini oluşturan etaplara yönelik yapılan incelemeler sonrasında, çalışma alanında yapılan parsel örüntüsü, bina örüntüsü ve arazi kullanım durumu analizleri sentezlenmiş, alt bölgeler oluşturulmuştur.

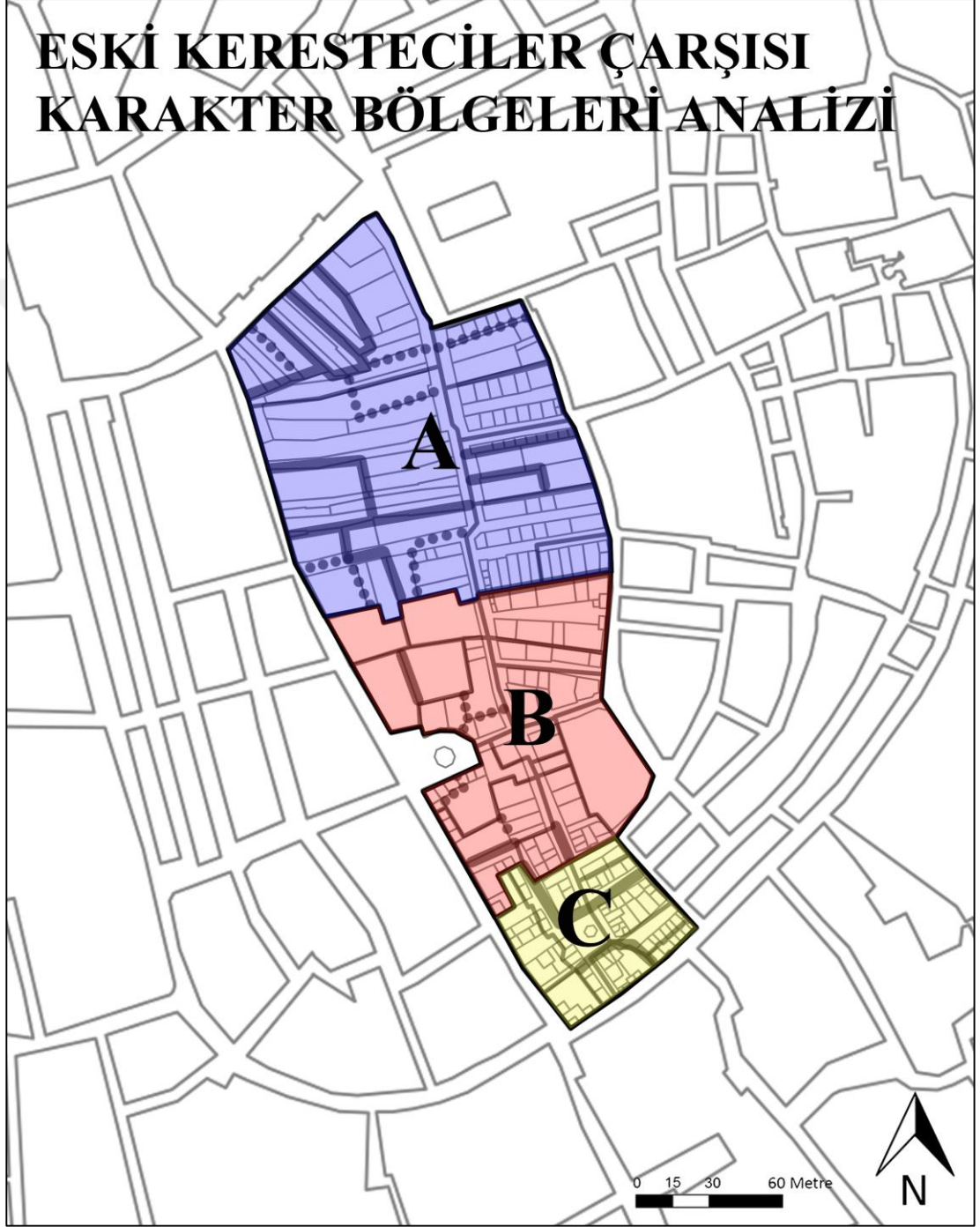
Parsel alanı, parsel cephesi genişliği ve parsel derinliği haritalarının çakıştırılması ile 1905, 1970 ve 2015 dönemlerinin parsel örüntüsüne ait [Şekil 5.4, sol üstte] alt bölgeler belirlenmiştir. Kat yüksekliği ve yapı tipine ait analizlerin çakıştırılması ile bina örüntüsüne ait alt bölgeler [Şekil 5.9, sağ üstte] de aynı şekilde oluşturulmuş, arazi kullanım durumu analizleri [Şekil 5.9, sol altta] tek başına ele alınmıştır. Kent-plan çözümlemesi yöntemi kapsamında elde edilen alt bölgelere yönelik parsel örüntüsü, bina örüntüsü ve arazi kullanım durumuna ait sonuç haritası Şekil 5.9 (sağ altta)'te yer almaktadır.

Elde edilen analizlerle, çalışma alanı dönemlere göre I'inci, II'nci ve III'üncü derece alt bölgelere ayrılmaktadır. Oluşturulan sonuç haritasında [Şekil 5.9, sağ altta] da görüldüğü gibi farklı dönemlerde elde edilen alt bölgelerin ilk kademesi I.Derece bölgelenmelerdir. I.Derece bölünmelerin de altında ise II'nci ve III'üncü derece alt bölgeler yer almaktadır [Şekil 5.9, sağ altta].

Şekil 5.9. İzmir - Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde eski Keresteciler Çarşısı'na ait alt bölge analizi

Elde edilen gelişme döngüleri ve doku analizleri sonrasında Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nin kent-plan çözümlemesi yöntemi ile oluşturulan karakter bölgeleri analizi Şekil 5.10'da yer almaktadır.

Şekil 5.10. İzmir – Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde bulunan Eski Keresteciler Çarşısı'na ait Karakter Bölgeleri Analizi

Gelişme döngüleri ve kent-plan çözümlenmeleri analizlerine göre çalışma alanı; A, B ve C karakter bölgeleri altında 25 alt bölgeye ayrılmaktadır [Şekil 5.11].

KARAKTER BÖLGESİ	PARSEL SAYISI	TOPLAM ALAN (m ²)	ORTALAMA PARSEL ALANI (m ²)	ORTALAMA PARSEL CEPHESİ GENİŞLİĞİ (m)	ORTALAMA PARSEL DERİNLİĞİ (m)	PARSEL ORANI	KAT YÜKSEKLİĞİ	YAPI TİPİ	ARAZİ KULLANIM DURUMU
A1	18	3437.12	190.95	6.48	30.78	0.21	1.7	tek	perakende_uzm
A2	13	889.04	68.39	4.8	9.1	0.53	1.8	tek	uzm
A3	27	5720.13	211.85	7.3	30.65	0.24	2.15	tek	perakende
A4	16	742.93	46.43	5.2	8.65	0.60	2	tek	perakende
A5	13	1004.7	77.28	5.8	9.4	0.62	2.3	tek	perakende_uzm_yeme
A6	20	917.9	45.89	5.14	8.58	0.60	1.9	tek	perakende_depo
A7	7	357.2	51	4.7	8.3	0.57	2	tek	perakende
B1	15	867.81	57.85	7.2	7.3	0.99	1	han	perakende_depo
B2	1	536.71	536.71	13.8	28.8	0.48	2	tek	perakende
B3	1	489.17	489.17	21	27.8	0.76	2	tek	toptan
B4	2	1098.2	549.1	27.75	20.75	1.34	4	is_hani	toptan
B5	4	250.38	62.59	9.5	6.9	1.38	1.5	tek	perakende
B6	7	632.97	90.42	8.57	9.54	0.90	2.14	tek	giyim_toptan
B7	7	495.61	70.8	7.42	8.95	0.83	1.71	tek	perakende
B8	4	287.21	71.8	6.52	11	0.59	0.5	tek	bos
B9	1	1089.52	1089.52	32.5	25.5	1.27	0	boş	bos
B10	9	663.1	73.67	6.31	9.4	0.67	1.1	tek	perakende_yeme
B11	13	882.1	67.85	5.7	10.09	0.56	2	tek	perakende_finans
B12	16	594.02	37.12	5.05	7.13	0.71	0.56	bos_tek	bos_depo
B13	15	442.14	29.47	5.38	5.29	1.02	1	tek	uzm_yeme
C1	9	314.74	34.97	5.12	6.2	0.83	1.4	tek	giyim_yeme
C2	25	550.56	22.02	3.7	5.4	0.69	1.68	tek	uzm_yeme
C3	15	244.4	16.29	3.43	4.22	0.81	1.4	tek	uzm_giyim
C4	10	264.55	26.45	3.88	5.38	0.72	2	tek	uzm_giyim
C5	1	695.04	695.04	7.5	16.5	0.45	2	dini	camii

Şekil 5.11. Çalışma alanında yer alan A, B, C karakter bölgeleri ve alt bölgelere göre analiz tablosu

A Karakter Bölgesi:

Çalışma alanının en kuzeyinde yer alan A Karakter Bölgesi 226, 227, 245, 246 ve 247 numaralı yapı adaları ile 227 ve 248 numaralı yapı adalarının bir kısmını kapsamakta olup 1.3 hektarlık toplan alanı ile en büyük karakter bölgesi olma özelliğine sahiptir. Kendi içerisinde 7 alt bölgeye ayrılan ve 114 parselden [Şekil 5.11] oluşan bu alanda en fazla görülen kentsel kullanım perakende ticaret olarak tespit edilmiştir. Özellikle Kızlarağası Hanı'na olan yakınlığı sebebiyle boş yapının hemen hemen hiç yer almadığı bölgede hediyelik eşya, züccaciye ve giyim dükkânları yer almaktadır [Şekil 5.12].

Şekil 5.12. Kızlarağası Hanı'ndan çalışma alanı olarak seçilen 871 sokağa doğru bir görünüm

Çalışma alanı içerisinde en çok parseli kapsayan ve alansal büyüklüğü en fazla olan A karakter bölgesinde gelişme döngüsü evrelerinden adaptasyon, direnç ve yerine geçme evreleri görülmektedir. Analizlerin yapıldığı ilk dönem olan 1905 yılına ait parsel dokusunu ve yapılarını büyük ölçüde koruyan bölge, arazi kullanım durumunun zaman içerisinde değişmesi ile birlikte fiziksel onarımların yoğun olduğu bir bölgedir. Özellikle 226 numaralı yapı adasında yer alan ve 1905 yılında depo alanları olarak kullanılan yapılar, günümüzde dükkân kullanımlarına çevrilirken, yapıların iç kısımlarında da bölünmelerin meydana geldiği görülmektedir. 245 ve 246 numaralı yapı adalarında ise han yapılarında meydana gelen yıkıp yeniden inşa edilmeler nedeniyle yerine geçme evresinden de etkilenen bir bölgedir. Cephe genişliği az, derinliği fazla olan karakter bölgesinde 0,37 ile en küçük parsel oranına sahip dikdörtgen parsellerin yer aldığı görülmektedir [Şekil 5.11].

B Karakter Bölgesi:

Çalışma alanının ortasında yer alan B karakter bölgesi, kendi içerisinde en çok alt bölgeye ayrılan bölüm olması nedeniyle önemlidir. Geçirdiği gelişme evreleri ve fiziksel değişimler sebebiyle kimi yerlerde yapı ölçeğinde alt bölgelerden söz etmek mümkündür. A karakter bölgesinden farklı olarak, çalışma alanında yer alan toplanma

mekânlarından en çok kullanılan Ali Paşa Şadırvanı [Şekil 5.13] çevresinde yer alan bölgede gelişme döngüsü evrelerinden direnç ve yerine geçme görülmektedir.

Şekil 5.13. Ali Paşa Şadırvanı ve Çevresi

Sahip olduğu 0.83 hektarlık alansal büyüklüğü ile çalışma alanında yer alan ikinci en büyük karakter bölgesidir. Toplam parsel sayısının 95 olduğu [Şekil 5.16] karakter bölgesinde 1905 yılında 8 tane han yapısı bulunurken, günümüzde yalnızca 248 numaralı yapı adasında yer alan Tütün Han bulunmaktadır. Perakende ve toptan ticaretin yoğun olduğu karakter bölgesinde, çalışma alanı içerisinde Ali Paşa Şadırvanı ve çevresinde yeme-içme kullanımlarının yer seçtiği görülmektedir. A karakter gölgesinin aksine cephe genişliği ve parsel derinliği birbirine çok yakın büyüklükte parsellerin yer aldığı karakter bölgesinde, parsel oranı 0,88 ile çalışma alanının tamamındaki en yüksek değere sahiptir [Şekil 5.15].

Karakter bölgesi sınırları içerisinde yer alan 250 numaralı yapı adasının boş olması sebebiyle alanın bütününde ortalama kat yüksekliği en az olmasına karşın yeni yapılan yapıların çoğunluğu 3 kat ve üzeri yüksekliğe sahiptir.

C Karakter Bölgesi:

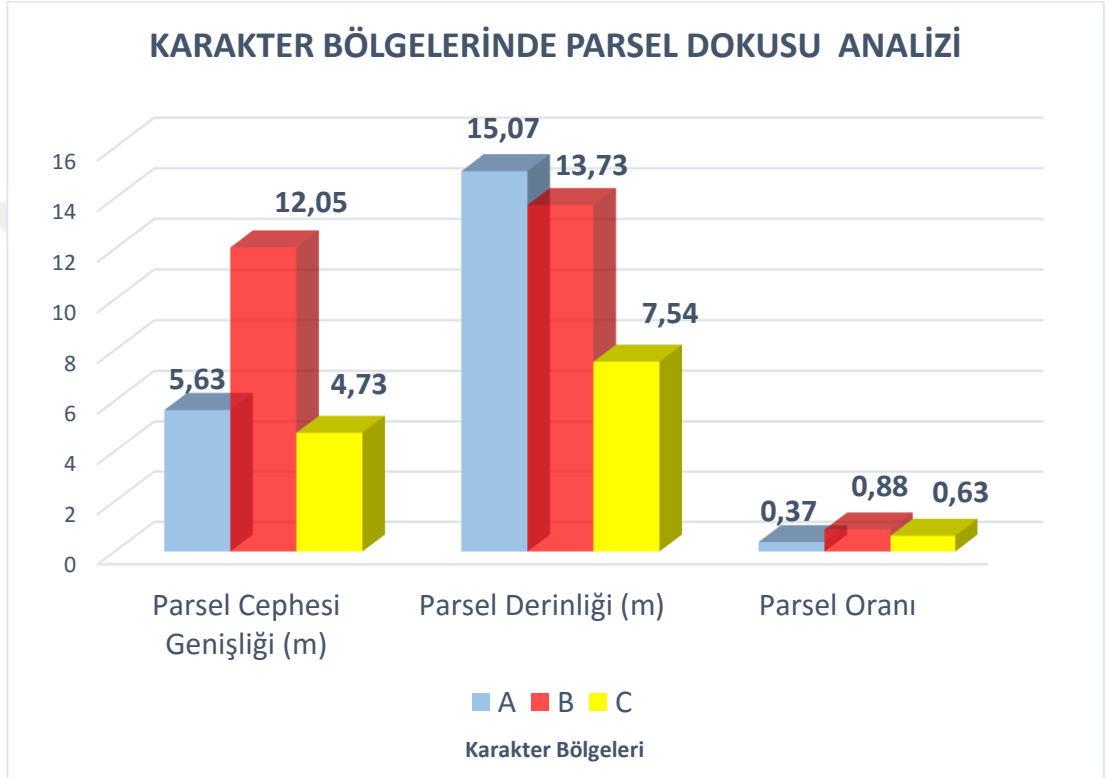
Eski Keresteciler Çarşısı'nın en güneyinde Başdurak Cami ve çevresinde yer alan yapı adalarının oluşturduğu, 60 parsel [Şekil 5.15] ve 0.2 hektar büyüklüğünde bir alanı kapsamakta olan C karakter bölgesi, çalışma alanı içerisindeki en küçük alana sahiptir.

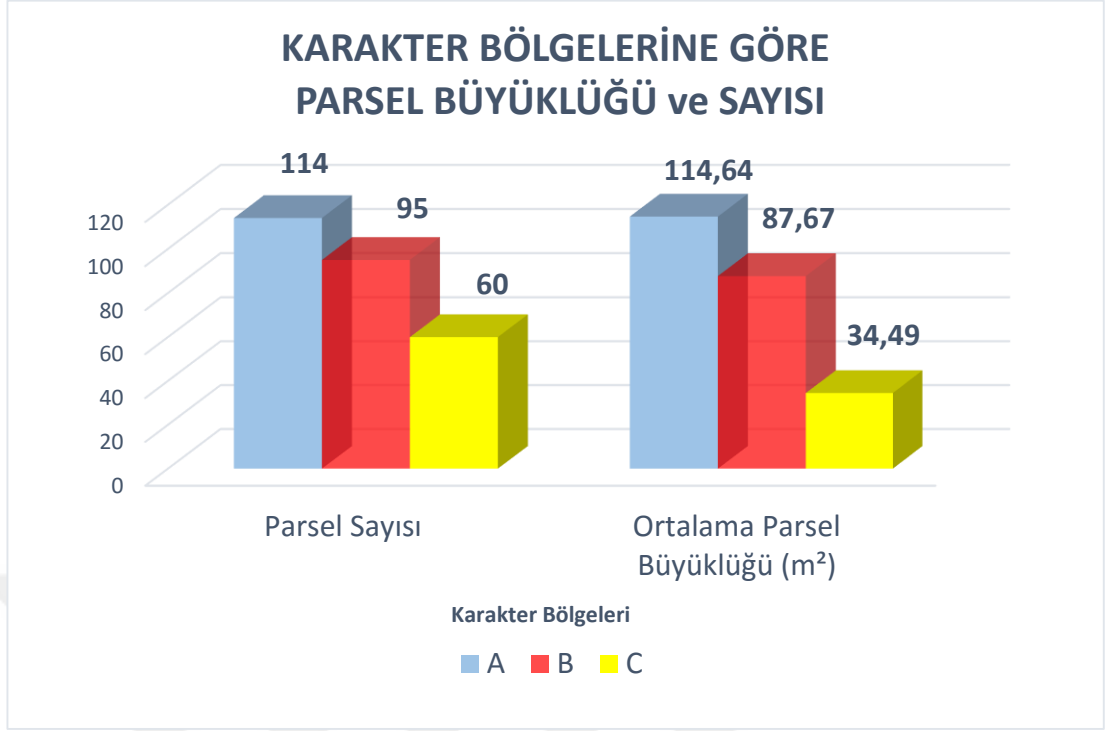
Şekil 5.14. Başdurak Cami (sağda) ve Çevresi (solda)

Güneyde Başdurak Cami [Şekil 5.14, sağda] ve önünde yer alan şadırvan (Şekil 5.9, solda) ile tanımlı bir kamusal alan kullanımına sahip karakter bölgesinde yeme-içme ve uzmanlaşmış kullanımların yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. 1905 dönemine ait analizlerde bölgede yer alan uzmanlaşmış sektörler marangoz ve ayakkabıcılar iken, günümüzde turşucuların bölgede yer seçtiği görülmektedir. Her ne kadar biçimi değişmiş olsa da, kullanımların kümelenmiş olarak yer seçtiği karakter bölgesinde en çok görülen gelişme evreleri adaptasyon ve direnç olarak belirlenmiştir.

251, 253, 255, 241, 242 numaralı yapı adaları ile 234 ve 240 numaralı yapı adalarının bir kısmını kapsayan C karakter bölgesi, kendi içerisinde 5 alt bölgeyi barındırmaktadır. Adaptasyonlar ve yapısal müdahaleler sebebiyle korunmuş dokusunun aksine, tescilli yapı sayısının az olduğu karakter bölgesinde; cephe genişliği, derinliğinden daha fazla olan parsel yapıları görülmektedir [Şekil 5.11].

Şekil 5.15. Karakter Bölgelerine göre parsel yapısı analiz grafiği

Şekil 5.16. Karakter Bölgelerine göre parsel sayısı ve büyüklüğü analiz grafiği

Kuramsal çerçevesi ve yöntemi doğrultusunda İzmir – Kemeraltı Tarihi Kent Merkezinde yapılan saha çalışması ile kent-plan çözümlmesine yönelik analizlerin oluşturulduğu bu çalışmada yer alan bulguların tartışıldığı bu bölümden sonra, sonuç ve değerlendirme bölümü ile tez çalışmasının genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada “Tarihi Kent Merkezlerinde Kentsel Mekânın Biçimlenişi ve Karakter Oluşumu; İzmir Örneği” üzerinden değerlendirilmiştir.

Bu çalışma bir yeri özgün kılan ve diğer yerlerden ayırmamızı sağlayan özelliklerin neler olduğunu ve yere özgü karakterin nasıl oluştuğunu, kentsel mekânda meydana gelen değişimin analiz edilmesiyle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda oluşturulan kuramsal çerçeve kapsamında kent-plan çözümlemesi yöntemiyle İzmir – Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi’nde bulunan 871 sokak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda tarihi kent merkezinde yer alan 871 sokağın üç farklı karakter bölgesinden oluştuğu görülmüştür. Her alt bölgenin kendisine özgü parsel ve bina örüntüsünün, arazi kullanımının olduğu tespit edilmiştir.

Buna karşın incelenen planlama ve proje çalışmalarında, tarihi kent merkezinin bütününe yönelik genel kararlar aldığı görülmekle birlikte; plan kararlarının özgün kent dokusunu korumaya yönelik kaygılarının da nitelikli analizlere dayanmaması sebebiyle yüzeysel kaldığı görülmüştür. Özellikle 1984 Kemeraltı Kentsel Sit Alanı İmar Planı kararları arasında yer alan, ilave kat ve taban alanında parselin tamamına inşaat yapma hakları, bölgedeki yıkıp yeniden yapma uygulamalarını teşvik etmiş; ancak süreci yöneten herhangi bir denetleme yöntemi ortaya koymamıştır. Yeni yapılan yapılara verilen yüksek imar hakları ile tescilli yapılar yıkılmaya başlanmış, kentsel çevrenin silueti ve bütünlüğü değişmiştir. Yol genişliklerinin genişletilmesine yönelik alınan kararlar karakteristik sokakların bütünlüğü olan dokusunda bozulmalara neden olmuştur. 1984 İmar Planı Kemeraltı bölgesinin karakteristik parsel yapısının 3194 sayılı İmar Kanununun 18. ve 16. maddeleri kapsamında değişime uğramasına karşı bir tutum sergilememektedir. 2000’li yıllara kadar bölgeye yönelik herhangi bir çalışma yapılmamış olması, alandaki plansız değişimi daha da hızlandırmıştır. 2004 yılında onaylanan Kemeraltı Kentsel ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı 1/5000 Nazım Planı ile birlikte kentsel dokunun değişimini denetlemeye yönelik mimari ölçekte detaylı analizler içeren bir tasarım rehberi hazırlanmıştır. “Proje edilecek ya da yeni yapılacak yapılarda bir tasarım ve projelendirme ilkesi olarak bu detayların aslına uygun veya uyumlu olarak kullanılması hedeflenmiştir” [Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu Kentsel Tasarım Rehberi, 2002; s.30]. Hazırlanan rehber malzeme, strüktür, cephe açıklıkları,

cumbalar, balkon detayları, kapılar ve döşeme gibi pek çok karakteristik ögenin tespitine dair analizler içermekte fakat bunun nasıl bir denetim mekanizması ile işleyeceğine dair bir bilgi içermemektedir. 2013 yılında çalışmalarına başlanan İzmir-Tarih Projesi raporlarına göre tarihi merkezi 19 alt bölgeye ayrılmıştır. Koruma Amaçlı İmar Planı tarafından geliştirilen 12 alt bölge, Burak Belge'nin alanın planlama ve koruma politikalarına altlık oluşturacak şekilde katmanlaşma ve kentsel arkeolojik kademelenmesi kapsamında zonlama çalışmaları ve mahalle sınırları analizlerinin sentezlenmesiyle elde edilmiştir. Sentezlenen bu çalışmaların neye göre ve hangi koşullar gözetilerek seçildiğine dair herhangi bir bilgiye proje raporlarında yer verilmemiştir. Aydınlatma, üst örtü, altyapı, trafik düzenlemeleri ve başarılmak istenenlere yönelik politikaların yer aldığı katılımcı bir planlama ve tasarım sürecine yer verilmesi sebebiyle “yer üretim teorisi” kapsamında İzmir-Tarih Projesi olumlu bir yaklaşım ortaya koymaktadır. 19 alt bölgeden 3 tanesine yönelik başlatılan canlandırma projeleri, bu gün hala katılımcı bir süreç ile sürdürülmeye çalışılmaktadır. Ancak 19 alt bölgeden çalışmaları devam eden 3 alt bölgenin hangi sebeplerle öncelikli olarak ele alındıklarına da raporlarda rastlanmamaktadır. Morfolojik olarak aynı dönemde oluşan eski iç liman yayını kapsayan bölge İzmir-Tarih Projesi kapsamında, iç liman yayı içerisinde kalan bölge; tek bir proje alanı olarak ele almaktadır. Ancak çalışma alanı olarak seçilen Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'ndeki eski Keresteciler Çarşısı'nda yapılan analizler sonucu, sokağın kendi içinde üç karakter bölgesinden oluştuğu tespit edilmiştir. Eski iç liman yayı içerisinde de karakter olarak birbirinden farklı pek çok alt bölgenin olduğu tahmin edilmektedir. İzmir-Tarih Projesi başta olmak üzere benzer projelerde yapılacak olan etaplamaların, öncelikli çalışma alanlarının hangi gerekçeler ve fiziksel koşullar gözetilerek belirlendiğini sistematik ve bilimsel bir yöntemle ortaya konulması için tarihsel coğrafi yaklaşım yöntemi önemli bir kuramsal çerçeve oluşturmaktadır.

Whitehand' in [2009; s.20] de belirttiği gibi kentsel koruma ve miras yönetimi planları, sistematik altyapı olarak zayıf kalmaktadır. Gelecek dönemlerdeki değişim ve planlama eğilimlerinin belirlenmesinde hiç kuşkusuz, geçmiş dönemlerden gelen kentsel yapının analizi önem taşımaktadır [Oliveira, 2006; s.102].

Kropf'a [aktaran Oliveira, 2006; s.102] göre kentsel karakterin devamlılığının sağlanması ve yere özgü planlama kararlarının geliştirilmesi için mevcut kentsel dokudan elde edilen bilgiler doğrultusunda kentsel doku ve forma ait

fiziksel / mekânsal bölgelerin belirlenmesi gerekmektedir. Kropf [aktaran Oliveira, 2006; s.102] fiziksel dokuya ait bölgeleme sisteminin temel prensiplerini şu şekilde sıralamaktadır;

- İnsan aktivitesi ve ihtiyaçlar doğrultusunda oluşan mevcut dokunun analizi
- Aktivitelere göre fiziksel yapının biçimlenmesi, fakat kullanımların yer seçiminin zorunluluk yöntemine dayanmaması, esneklikler göstermesi
- Kentsel doku ve karakterin, değişim ve birikim sonucu meydana geldiğinin unutulmaması

Bu prensipler ile alana yönelik düzenlemelerin yerel ve bölgesel ölçekte tanımlı olması sağlanırken, mekânsal müdahalelerin başlangıç noktası olması sebebiyle gerçekçi uygulamalara olanak tanınması beklenmektedir [Oliveira, 2006; s.102]. Ayrıca karma kullanıma olanak veren, mekânsal değişimin önüne geçen değil; değişimi biçimlendiren, sınırlarını belirleyen, karakteri ve özgünlükleri koruyan, kentsel dokuda birikime izin veren bir tasarım sürecinin sağlanması hedeflenmektedir [Oliveira, 2006; s.102]. Bu şekilde çözümlenmelere ve morfolojik yapının, kent planları bünyesinde ele alınmasına dayanan tasarım ve planlama süreçleri, mekânın karakterine ve dokusuna ait uzun dönemde alınacak kararlara için altlık oluşturması açısından önem taşımaktadır.

Bu bağlamda morfolojik analizlerin, mekâna özgü karakter oluşumunun önceki aşamalarına dair bilgi vermesi önemlidir [Samuels, 1999; s.138]. Morfolojik analizler sonucunda Fransa'nın Mennency bölgesine yönelik hazırlanan planın amacı kentsel formun düzenlenmesi ve bölgelemesi ile tarihsel ve kültürel karakterin yapısını bozan uyumsuz yeniden yapılaşma uygulamalarının ve alanda meydana gelen karakter erozyonunun önüne geçilmesidir [Oliveira, 2006; s.102]. Hazırlanan planda kentsel dokudaki formların bölgelemesi ile

- Alanın karma kullanımı mümkün kılınmış
- Beklenmeyen / öngörülmeven kullanımların mekânda yer seçmesi engellenmiş
- Kullanımların mekânsal dağılımını tespit etmek ve yer seçme eğilimlerini geliştirici yönde plan kararları alınmış
- Tasarım kontrolü sağlanmıştır [Oliveira, 2006; s.102].

Benzer bir çalışmanın Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi için de yapılması ile;

- Bölgenin karşı karşıya kaldığı parsel değişimlerinin yaşanması ve beraberinde getirdiği yıkıp yeniden yapma sürecinin önüne geçilebilir.
- Bölgenin genel dokusuna baktığımızda, kısıtlayıcı koşullar olmadan çevre parsellerle birleşen ve parsel alanı büyüyen bölgelerde, uzmanlaşmış sektörlerin yerini depo kullanımlarının aldığı; parsel örüntüsünün, formu, formun da kullanımı belirlemede önemli rolü olduğunu görmekteyiz. Karakteristik parsel dokusunun nasıl şekilleneceğine dair getirilecek kararların, kentsel mekânda oluşacak yeni formların biçimine ve kullanımlarına dair de belirleyici olması sağlanabilir.
- Bu şekilde öngörülmeven kullanımların mekânda yer seçmesinin önüne geçilebilir ve karma kullanımın alanın bütününe dağılması ile gün bitiminde tenhalaşan ve güvensiz bir bölge haline gelen tarihi kent merkezi, günün her saati yaşayan bir mekân haline getirilebilir.
- Tescilli yapılar kadar alanın karakteristik dokusunda yer seçen kamusal mekânların da tarihi çevrenin bir parçası olarak değerlendirilmesi ve tasarım kontrolünün sağlanması için gerekli sistematik altyapının sağlanması mümkün olabilir. Karakteri belirleyen öğeler çerçevesinde meydanlar, çevresindeki yapılar ve fiziksel özgünlükleri, meydanlarda yer seçen ve tarihi kent merkezine özgü bir değer olan şadırvanların birbiriyle olan ilişkisi ve yapılacak değişikliklerin kontrolü için kentsel morfoloji araştırmalarından elde edilecek sonuç ve bulgular kullanılabilir.

Kentsel morfoloji ve mekânsal çözümlenmeleri kullanılarak, doğal ve yapılı çevrenin korunması gereken değerleri tespit edilebilir; tarihi kent merkezlerinin yeniden canlandırılması ile geleneksel ticaretin teşvik edilmesi sağlanabilir ve kentsel yeniden gelişme alanlarının, mevcut kentsel dokuya fiziksel olarak tutarlı biçimde bütünleşmesi mümkün kılınabilir [Oliveira, 2006; s.102]. Kentsel karakterin belirlenmesi, kent dokusunun çözümlenmesi, uygulama yapılacak alan sınırlarının çizilmesi, amaç ve hedeflerin belirlenmesi ve farklı yapıda karakter bölgelerine yönelik özgün tasarımların yapılarak kontrollerinin sağlanması için planlama yaklaşımlarında eksik olarak görülen sistematik analizlerin kentsel morfoloji ile yapılması mümkündür [Oliveira, 2006; s.104].

Koruma planları başta olmak üzere, kentsel alanlara yönelik hazırlanan planlarda; kentsel karakterin tespit edilmesi, özgün dokunun korunması, özgün stratejiler geliştirilmesi ve uyumsuz kentsel çevrelerin ortaya çıkmaması için yürütülen tartışmalar çerçevesinde, tarihsel coğrafi yaklaşım sistematik bir altılık oluşturması açısından önem taşımaktadır. Koruma ve tescil çalışmalarında hangi ölçütler göz önüne alınarak, analizlerin yapılacağına dair bir kontrol mekanizması geliştirilmesi açısından araştırmacı bir yöntem ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı İzmir - Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'ndeki 871 sokak özelinde yapılan kent-plan çözümlemesi analizleri doğrultusunda, benzer çalışma alanlarına yönelik kentsel karakterin değişimine yönelik sistemli bir araştırma yöntemi oluşturmak; geliştirilecek projelerde çalışma etaplarına yönelik bir öncelik-sonralık sırası ortaya koymak, geçmiş dönemlerden gelen özgünlükleri ortaya koyarak yeni yapılacak projelerde tasarım kontrolü için bir yol haritası belirlemektir. Elbette ki, bölüm 2.3'te de belirtildiği gibi mekan yalnızca fiziksel bir oluşum değildir. Sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişkenlerin etkisiyle biçimlendiği kadar; kullanıcının mekâna yönelik müdahaleleriyle de anlaşılan bir "yer"dir. Her fiziksel dönemi üreten, sosyal ve kültürel bağlam birbirinden farklıdır. Sosyal bağlama yönelik yapılacak çalışmaların, morfolojik analizler ile birlikte yeni mekân oluşumuna sağlayacağı katkılar göz ardı edilemez. Ancak kentsel morfoloji, mekanı biçimlendiren değişkenlerin ve kullanıcıların öznel yargılarına karşılık, katılımcı bir süreç ile geleceğe yönelik projelerde, değişimin; aktörlerin, yönetici sınıfın ya da rant kaygısı taşıyan paydaşların talepleri yerine; "neden" sorusuna cevap verebilecek, tutarlı bir başlangıç noktasına ve yol haritasına sahip bir sistem geliştirilmesini sağlayarak, planlama sürecine dahil edilebilecek bir bilim dalıdır.

7. KAYNAKÇA

Ahmet Piriştina Kent Arşivi Müzesi – APIKAM.

Aksoy, Y., “Smyrna – İzmir Efsaneden Gerçeğe”, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 458 s., (2002).

Alexander, C., “A City Is Not A Tree”, Architectural Forum, (1965).

Altaban, Ö., “Kent Planlamadan Kentsel Tasarıma Geçişte Düşünülecek Boyutlar (I)”, International Journal of Architecture and Planning, 1(1): 2-21, (2013).

Arıkan, Z., “Storari’nin Kemeraltı Planı”, İzmir Kent Kültürü Dergisi, 4: 76-79, (2001).

Arkon, C. “Şehir Planlama Terimleri Sözlüğü”, İzmir, 137s., (1988).

Arkon, C. ve Gülerman, A., “İzmir Büyükşehir Bütünündeki Nazım Plan Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme”, Planlama Dergisi, 2(1): 14-20, (1995).

Arkon, H., “Tarihi Kent Merkezlerinde Koruma Planlaması: İzmir Örneği”, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 100 s., (1978).

Atay, Ç., “Kapanan Kapılar: İzmir Hanları”, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kent Kitaplığı Dizisi:44, İzmir, 461 s., (2003).

Atay, Ç., “Osmanlı’dan Cumhuriyete İzmir Planları”, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, Ankara, (2005).

Beyru, R., “19. Yüzyılda İzmir Kenti”, Literatür Yayınları, İstanbul, 410 s., (2011).

Carmona, M. vd. “Urban Design Reader”, Architectural Press, 375 s., (2007).

Conzen, M. R. G., “Alnwick, Northumberland: A Study in Town-plan Analysis”, George Philip, 122 s., (1960).

Conzen, M. R. G., “Historical Townscapes in Britain, A Problem in Applied Geography”, Northern Geographical Essays, 56-78, (1966).

Conzen, M. R. G., “Geography and Townscape Conservation”, Giessener Geographische Schriften, Special Volume, 95-102, (1975)

- Conzen, M. R. G., “Morphogenesis, Morphological Regions and Secular Human Agency in The Historic Townscape as Exemplified by Lodlow”, Academic Press, London, 116 - 142, (1988).
- Cullen, G., “Townscape”, Reinhold Publishing Corporation, New York, 315 s., (1961).
- Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, “Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyon Raporu”, İzmir, 178 s., (2002).
- Eyüce, Ö., “İzmir’de Mimarlık”, İzmir Mimarlık Rehberi, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, 8-18, (2005).
- Friedmann, J., “Place and Place-Making in Cities: A Global Perspective”, Planning Theory and Practice, 11(2): 149-165, (2010).
- Gauthiez, B., “The History of Urban Morphology”, Journal of Urban Morphology, 8(2): 71-89, (2004).
- Güner, D., “İzmir’in Kentsel Tarihi”, İzmir Mimarlık Rehberi, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, 1-7, (2005).
- Hall, A.C., “Dealing With Incremental Change: An Application of Urban Morphology to Design Control”, Journal of Urban Design, 2: 221 – 239, (1997).
- İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, “Konak Hatuniye-Altınpark Kentsel Koruma Stüdyosu Analiz Paftaları”, İzmir, (2012).
- İzmir Mimarlık Rehberi, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, İzmir, 222 s., (2005)
- İzmir Tarih Projesi: Tasarım Stratejisi Raporu, 120 s., (2014).
- Jacobs J., “The Death and Life of Great American Cities”, Random House, 458 s., (1961).
- Karataş, N., “Geçmişten Bugüne Kemeraltı”, İzmir Kent Kültürü Dergisi, 4: 152-161, (2001).

- Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu; Kentsel Tasarım Rehberi, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 84s. (2002).
- Kropf, K., “Urban Tissue and Character of Towns”, *Urban Design International*, 1(3): 247 – 263, (1996).
- Kropf, K., “Ambiguity in the Definition of Urban Form”, *Journal of Urban Morphology*, 18(1): 41-57, (2014)
- Larkham, P. vd., “Glossary of Urban Form”, University of Birmingham, 96 s., (1991).
- Larkham P. vd. “The Character of Conservation Areas in Great Britain”, *Town Planning Review*, 64(4): .395 – 413, (1993).
- Larkham, P. vd., “Sense of Place, Authenticity and Character”, *Journal of Urban Design*, 8: 67 – 81, (2003).
- Lynch, K., “The Image of The City”, Massachusetts Institute of Technology & Harvard Collage, (1960).
- Marshal, S., “Science, Pseudo-science and Urban Design”, *Urban Design International*, 17(4): 257 – 271, (2012).
- Moudon, A., “Urban Morphology As an Emerging Interdisciplinary Field”, *International Seminar on Urban Form*, (1997).
- Norberg-Schulz, C., “Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture”, Rizzoli International Publications, New York, 213 s., (1979).
- Oliveira, V., “The Morphological Dimension of Municipal Plans”, *Journal of Urban Morphology*, 10(2): 101-113, (2006).
- Rossi, A., “The Architecture of The City”, The MIT Pres, Cambridge, 202s., (1984).
- Samuels, I., “A Typomorphological Approach to Design: The Plan for St. Gervais”, *Urban Design International*, 4(3): 129-141, (1999).

- Schlebusch, S., “Planning for Sustainable Communities: Evaluating Place-Making Approaches”, *Architecture, Forestry and Fisheries Journal*, 4(4-1): 59-72, (2015).
- Seymen, Ü.B., “Mekan Organizasyonu Bilimlerinde Bilgikuramsal Açınımlar: Kuramsal Bir İrdeleme Bağlamında Tarihi Kent Merkezlerinde Küçük Ölçekli Üretimin Yapısı ve Değişim Süreçleri, İzmir Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi*, 2 Cilt, 864 s., (1988).
- Şala, D., “Kentsel Kimlik Bağlamında Kentsel Tasarım Rehberlerinin İrdelenmesi; İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi Örneği”, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 147 s., (2013).
- Tuna, N., “Kemeraltı Tarihsel Kentsel Sit Alanı Arazi Kullanışı Haritası”, (1970).
- Urban Design*, 1st ed. (Editör Krieger, A. & Saunders, W.), University of Minnesota Press, London, 150 s., (2009).
- Whitehand, J.W.R., “The Urban Landscape: Historical Development and Management, Papers By M.R.G. Conzen”, Academic Press, London, 166s., (1981).
- Whitehand, J.W.R. vd., “Urban Landscapes: International Perspectives”, Routledge Press, London, 331 s., (1992).
- Whitehand, J.W.R., “The Physical Form of Cities”, Sage Publications, 1st ed. (Editör: Paddison, R.), London, 69-87, (2001).
- Whitehand, J.W.R., “Conzenian Urban Morphology And Urban Landscapes”, 6th International Space Syntax Symposium, Istanbul, (2007).
- Whitehand, J.W.R., “The Structure Of Urban Landscapes: Strengthening Research And Practice”, *Journal of Urban Morphology*, 13(1): 5-27, (2009).
- Whitehand, J.W.R. vd., “Conzenian Urban Morphology and The Character Areas of Planners and Residents”, *Urban Design International*, 17: 4 – 7, (2012).

ÖZGEÇMİŞ VE ESERLER LİSTESİ

Adı Soyadı: Seda SAKAR

Doğum Tarihi: 07/12/1986

Öğrenim Durumu:

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lise	Matematik-Fen	Dumlupınar(Y.D.A.)Lisesi	2001-2005
Lisans	Şehir ve Bölge Planlama	İYTE	2006-2012
Yüksek Lisans	Şehir ve Bölge Planlama	MEU	2013-2016

(Varsa) Görevler:

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Ar. Gör.	Mersin Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü	2013-

ESERLER (Makaleler ve Bildiriler)

1. Sakar, S., “Bir Müdahale Biçimi Olan Yaşanabilir Kentler Yaklaşımının; Kentsel Adalet Bağlamında İrdelenmesi”, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 39. Kolokyumu Bildirisi, (2015).